BIBLIOTECA PENTRU TOȚI COPIII

LA VULTURI

Gala Galaction

Coperta colecţiei :
DONE STAN

Desenul copertei şi ilustraţiile
ELENA BOARIU

Biblioteca pentru toţi copiii *apare sub îngrijirea lui Tiberiu Utan*

LA VULTURI

Gala Galaction

EDITURA ION CREANGĂ, BUCUREȘTI
1980

PREFAȚĂ

Gala Galaction, personalitate contradictorie, dar în același timp fascinantă, spirit viu și nobil, oscilînd permanent între atracția pentru viața laică și sentimentul religios, și-a cîștigat celebritatea în spațiul literaturii române mai ales prin nuvelistica sa.

Scriitorul (pe numele adevărat Gr. Pișculescu) a avut o viață interesantă, bogată în evenimente și trăită cu intensitate, aproape ea însăși un roman. S-a format din punct de vedere intelectual în anii de mare efervescență ideologică a începuturilor mișcării socialiste, debutînd alături de Tudor Arghezi și N.D. Cocea, prietenii săi de o viață. A fost colaborator statornic al revistei Viața Românească, *bucurîndu-se de înțelegerea și aprecierea lui G. Ibrăileanu, criticul care a jucat un rol important în lansarea lui ca scriitor. La vîrsta de 43 de ani a intrat în tagma preoțească, fără însă a renunța la cariera literară. A scris cîteva volume de nuvele și patru romane :* (Roxana, *1930 ;* Papucii lui Mahmud, *1932 ;* Doctorul Taifun, *1933 ;* La răspîntie de veacuri, *1935). A realizat o traducere remarcabilă a Bibliei, considerată un adevărat monument de limbă românească.*

La fel ca în cazul altor scriitori români, a căror cristalizare artistică a avut loc într-un timp scurt, încît debutul lor a marcat atingerea cotei valorice maxime și găsirea formulei stilistice proprii (Octavian Goga, I. Minulescu, G. Bacovia) și la Gala Galaction se constată că accentul

valoric al creației cade pe opera de tinerețe, adică pe primele volume de nuvele : Bisericuța din Răzoare, *publicat în 1914 și distins în anul următor cu Premiul Academiei Române, și* Clopotele din Mănăstirea Neamțu, *publicat în 1916.*

Pentru a înțelege coordonatele interioare ale creației lui Gala Galaction e util să facem apel la o celebră mărturisire a scriitorului în legătură cu povestirea Trandafirii, *cea mai îndrăgită de el dintre toate scrierile sale.* „Bucata aceasta rezumă, lămurește și simbolizează, surprinzător, toată simțirea și toată literatura mea."

Și într-adevăr, citind fermecătoarea poveste autobiografică, despre revelația pe care a avut-o liceanul de doisprezece ani cînd a văzut pentru prima oară un buchet de trandafiri, în mîna și la cingătoarea unei copile frumoase, ne dăm seama de intuirea exactă a acelui amestec de sacru și profan, de frumusețe pură și senzualitate arzătoare, care caracterizează întreaga operă a scriitorului de mai tîrziu.

Universul nuvelisticii lui Gala Galaction este legat de zona geografică a cîmpiei dunărene, matca unei străvechi civilizații balcanice, ale cărei date s-au păstrat în memoria datinilor și eresurilor populare.

Cîteva narațiuni se pot încadra în genul nuvelei istorice, ele evocînd scene din perioada răscoalei lui Tudor Vladimirescu : Lîngă apa Vodislavei, La vulturi, Zile și necazuri din zaveră. *Cea mai dramatică dintre acestea este fără îndoială* La vulturi, *povestirea unei întîmplări cutremurătoare trăită de o tînără țărancă. Într-un sat de ciobani, de unde cei mai mulți bărbați tineri plecaseră să se înroleze în oastea lui Tudor, năvălesc pe neașteptate turcii. De spaimă, Agripina lui Ozun își ia cei trei prunci, unul în poală, altul în cîrcă și unul de mînă și pornește pe o cărare îngustă și abruptă, spre stîna din munți. Obo-*

seala și setea, frica paroxistică, slăbiciunea fizică o doboară pe tînăra mamă care se hotărăște să-l lase pe cel mai mic într-o căpiță de fîn. Finalul povestirii este de un tragism zguduitor : cînd ciobanii merg să caute copilul, nu găsesc pe iarbă decît scutecele lui, pline de sînge, iar de jur împrejur „o largă spulberătură de fulgi cenușii, ca după o încăierare între vulturi".

Dramatică e și întîmplarea din nuvela Lîngă apa Vodislavei. *Pe fundalul tensiunii sociale de după înfrîngerea răscoalei lui Tudor, cînd tîrgoveții fug speriați din calea năvălitorilor turci, un cioban este bătut și umilit de către un negustor trufaș și fără scrupule. Dar răzbunarea ciobanului va veni curînd, în momentul în care bejenarii sînt opriți de un turc. Cerîndu-i turcului capul jupînului Iordache și repetîndu-și obstinat dorința, ciobanul nu face un act de nejustificată cruzime, cum pare la prima vedere, fiindcă de fapt el vrea să plătească umilirea de a fi fost înjugat la car, ca o vită, și pentru această umilință cruntă răzbunarea nu poate fi decît absolută.*

Dar nu toți eroii lui Gala Galaction sînt „suflete tari" ca acest cioban, asemănător prin dîrzenia și voința lui de răzbunare cu un erou al lui M. Sadoveanu din Hanu-Ancuței, *ciobanul Constandin Moțoc din povestirea* Județ al sărmanilor. *Se poate spune chiar că în analiza sufletului uman pe care o întreprind unele din prozele scriitorului predilecția se îndreaptă spre firile complexe, tulburate de drame la nivelul conștiinței. E cazul preotului Tonea, eroul nuvelei* De la noi la Cladova, *capodopera scriitorului, sau al lui Constantin Fierescu din* Gloria Constantini, *care trebuie să înfrunte ispita dragostei și, respectiv, ispita aurului.*

În ciuda unor teze eticiste inspirate de Biblie — dragostea trupească și iubirea pentru bani văzute ca „păcate", sub care se ascunde opera diavolului — cele două

nuvele analizează cu pătrundere psihologică și mare finețe a instrumentului de analiză scindarea sufletului uman în momente de cumpănă a vieții, conflictul între forțele binelui și cele ale răului, între conștiință și sentiment.

Un loc deosebit îl ocupă în cadrul nuvelisticii lui Gala Galaction acele scrieri în care dimensiunile realității sînt dilatate pînă la atingerea unei zone a fantasticului. Fascinat de basmele auzite în copilărie și atras de întîmplările ciudate, enigmatice, scriitorul dovedește o adevărată vocație a fantasticului în narațiuni ca Moara lui Călifar, Copca Rădvanului, În pădurea Cotoșmanei. *Nu este vorba în aceste cazuri de o tehnică a fantasticului pur, care, la nivelul literaturii culte, operează o ruptură în real, ținînd mereu suspendată intriga la granița dintre verosimil și neverosimil, ci mai mult de o atmosferă fantastică de factura fabulosului folcloric.*

Mai substanțial fantastică e nuvela Moara lui Călifar. *Și aici spațiul întîmplării fantastice e apa, un iaz blestemat, unde se ascund forțe malefice. Pe fața iazului unde se află moara lui Călifar nu se mișcă niciodată nici o undă. „De-a pururi fața lui stă linsă, limpede și înghețată, ca un stei de sare străvezie într-un ram de trestii și de sălcii". La fel de ciudată e și moara, care nu a fost văzută niciodată mergînd, și care „măcina numai pentru stăpînul său Nichipercea, și cine știe pe ce vreme". Atras de acest loc blestemat unde se zice că bătrînul Călifar, morarul, ar ascunde averi uriașe, eroul nuvelei, Stoicea, trăiește o aventură extraordinară care mută acțiunea din planul real în vis. Scriitorul știe să întrețină cu abilitate echivocul între realitate și vis, să dilate și să comprime timpul, încît în fiecare moment povestirea se încarcă de o mare tensiune dramatică. Se sugerează că bătrînul Călifar ar fi un slujitor al diavolului, care amăgește pe*

oameni în mirajul aurului pentru a le cumpăra sufletele. În final, după mai multe ieşiri şi intrări în vis, eroul sparge vraja, omorîndu-l pe vrăjitor şi apoi aruncîndu-se el însuşi în iazul blestemat.

O altă componentă particulară a prozei lui Gala Galaction este filonul memorialistic. Nici un alt scriitor român nu a avut vocaţia confesiunii la un grad atît de înalt ca autorul Bisericuţei din Răzoare, *la care abundenţa textelor autobiografice este de-a dreptul copleşitoare. În afară de numeroase articole de mărturisiri şi de scrierile literare cu caracter memorialistic, scriitorul a lăsat un voluminos* Jurnal intim, *din care au fost publicate, în 1973, primele două volume.*

Din toate aceste texte se pot reconstitui stări sufleteşti, evenimente de viaţă, convingeri intime, portrete ale unor scriitori pe care i-a cunoscut, gînduri despre creaţia literară în general şi detalii ale procesului de creaţie propriu — într-un cuvînt, o imagine cuprinzătoare a omului şi artistului înfăţişată cu sinceritate şi pasiune a adevărului.

În scrierile memorialistice incluse în volumul de faţă accentul cade pe o serie de scene din copilărie şi adolescenţă, care pun în lumină aspiraţia spre cunoaştere, deschiderea sufletească spre bine şi frumos a viitorului scriitor. Amintindu-şi de anii de şcoală, Galaction evocă pe un ton plin de căldură cîteva figuri de profesori, cu regretul de a nu fi fixat în aceste imagini pe toţi aceia care au jucat un rol în dezvoltarea sa spirituală. Căci — spune el — „buni sau răi, ageri sau ageamii, savanţi sau ignoranţi, ei au fost, toţi, dascălii mei, şi tainice şi neuitate stări de cuget mă leagă de fiecare“.

Iată-l, de pildă, pe profesorul de franceză, un francez autentic, om de o distincţie şi o bună creştere ireproşabilă. Ceea ce l-a impresionat pe elevul de atunci de la

liceul Sf. Sava la acest dascăl de excepție era modul deosebit în care vorbea el limba lui Fénelon, frazele lui, muzicale și perfecte, învățate la școala elocinței ecleziastice franceze.

Gala Galaction privește cu multă înțelegere spre dascălii săi de odinioară și încearcă să le explice personalitatea omenească și priceperile pedagogice, conturînd niște portrete morale foarte precise. Printr-o tehnică specifică portretisticii literare clasice, el fixează portretul pe axa unei trăsături morale unice, definitorii, în jurul căreia se organizează celelalte note, secundare : la profesorul francez această trăsătură caracterologică principală e distincția, la profesorul de limba elină e caracterul integru, la profesorul de matematici, germenele nebuniei. Îndeosebi portretul acestui dascăl de matematică din cursul superior, un om cu suflet închis, fără nici o metodă didactică, rece ca o mașină demonstrativă, făcînd imposibilă înțelegerea matematicii de către elevi, a rămas fixat în memoria scriitorului de mai tîrziu, împreună cu tristețea de a nu fi putut înțelege niciodată nimic din matematică : „cu sufletul lui pîndit de nebunie, cu explicarea lui care mi se părea vînturat de tărăbuță, cu capul lui rotund, cu ochii lui de broască, era un obstacol monstruos între mine și algebră, între mine și trigonometrie." *De aici Galaction extrage o concluzie splendidă în adevărul ei și memorabilă ca stil privitoare la structura morală necesară unui bun dascăl :* „Să ferească Dumnezeu pe omul rău la suflet, plin de bube ascunse ori de taine nelegiuite, atins de vreo boală ori de vreo infirmitate morală, să ajungă profesor ! adică să vie în contact cu acele zecimi și sutimi de nevăzute tentacule sufletești, care îl dibuiesc, îl palpează și-l ghicesc fără de greș, în dosul catedrei lui din colțul clasei. Razele Roentgen, în lumea

fizică, sînt mai prejos de intuiția elevului față cu sufletul celui ce îl învață carte".

Spirit analist și moralist, pictor al pasiunilor violente și talentat evocator al naturii, Gala Galaction este în același timp un remarcabil artist al cuvîntului. Tudor Vianu în Arta prozatorilor români *îl așază printre prozatorii „intelectualiști și esteți", în descendența lui Al. Macedonski și alături de D. Anghel, Ștefan Petică și Tudor Arghezi. Criticul remarcă stilul intelectual al lui Gala Galaction, abundența metaforelor, precum și îmbinarea lexicală meșteșugită a neologismului cu expresii culese din fondul mai vechi și permanent al limbii. Există în literatura acestui scriitor de la începutul veacului XX — remarcă Tudor Vianu — pagini excepționale, pe care le-am putea numi* „ideologii pasionate", *pentru că aici,* „pornind de la o impresie particulară, scriitorul se lasă în stăpînirea unei efuzii lirice, pătrunsă de numeroase valori ale gîndirii".

ELENA ZAHARIA FILIPAȘ

MOARA LUI CĂLIFAR

În preajma unei păduri străvechi se privea în iaz moara lui Călifar. Se privea, de cînd se ţinea minte în bătrînii satului din cealaltă margine a pădurii, şi Călifar era „moş Călifar“ din vremi uitate. Moşnegii din Alăuteşti îşi aminteau de înfăţişarea-i sură, de ochii lui ce iscodeau tăios din stuful sprîncenelor şi de moara lui cu straşina de-un stînjen. Flăcăii, ce îndrăzniseră să înfrunte pînă în celălalt capăt pădurea grămădită între Alăuteşti şi moară, văzuseră cu ochii flăcăilor de acum optzeci de ani. Dincolo de moară începea Căpriştea : un pămînt pietros, scorburos şi plin de mărăcini.

În Alăuteşti, în nopţile de vreme rea, torcătoarele spuneau, înviind focul, că moş Călifar îşi vînduse sufletul Satanei pentru nu ştiu cîte veacuri şi viaţă ; că Ucigă-l-Crucea întinsese în iazul morii, sufletelor creştineşti, un laţ vrăjit. Dar laţul diavolesc astfel se înnoda pe sufletul celui ce rîvnise procopseala necurată, că acesta îşi sărea din minţi. Bunătăţile cu care îl hărăzea Vicleanul erau atît de multe, şi bucuria cu care îl gîdila era aşa de ascuţită, că nenorocitul îndrăzneţ, perpelindu-se ca un cîine încăierat de viespi şi rîzînd smintit în fericirea lui drăcească, venea de-a rostogolul către iaz şi oticnea în el. — Iazul şi moara lui Călifar erau o născocire a Întunericului. Acest iaz, în care moara se privea de veacuri, nu era un iaz ca orişicare, pentru că pe faţa lui nu se izvodea, nici-

odată, nici o undă. De-a pururi, fața lui sta linsă, limpede, înghețată, ca un stei de sare străvezie, într-un ram de trestii și de sălcii. Zăgazul, ce se înălța în coasta morii, era — spuneau creștinii înfiorați — întărit pe dedesubt cu oasele acelora pe care îi ispitiseră comorile și veniseră la Călifar ca să-i procopsească. Moara sta, sub învelișul ei cu strașina de un stînjen, ca un cap cu gînduri rele, sub o pălărie trasă peste ochi. Nimeni nu văzuse moara în umblet. Morarul măcina numai pentru stăpînu-său Nichipercea — și cine știe pe ce vreme. Se spunea însă că, atunci cînd Călifar ridica stăvilarul și slobozea pe scoc cimpoiul apei, apa fluiera cum fluieră un șarpe încolțit de flăcări ; iar, de sub făcău, se scurgea în spumegai sînge. — Și cîte nu se mai spuneau ! Cîți îndrăzneți, din sat și de pe aiurea, furați de minți, prostiți și sorbiți de iazul fermecat, nu erau de pomenire șezătorilor din Alăutești ! Și frica nevoiașilor se înghesuia pe lîngă vatra pîlpîitoare ; iar curajul voinicilor stătea drept, cu mîna în pieptar : nouros, gînditor și pare că gata de-o încercare.

Printre cei voinici era și Stoicea. Stejar în port, oțel în braț, isteț cît vreai ; însă copil din flori, biet Stoicea : nici tu tată, nici tu mamă, nici tu stare părintească. Îl găsise răposatul popa Radu, în tinda bisericii, la o lună după moartea preotesei și-l luase în casa-i pustiită. Dar Stoicea nu se făcuse nici de șase ani și popa Radu își urmase soția în pămînt. De atunci sărmanul Stoicea crescuse pe la pragurile tuturor — copil din flori și de pripas. Și azi era voinicul Stoicea. Dar cine te vrea de ginere, cînd ai crescut din mila satului și cînd păzești vitele celor cu fete de măritat ? — De aceea Stoicea vedea bine că nu se putea căpătui în sat la el ; și de multă vreme gîndurile lui pribegeau prin negura pădurii spre moara lui Călifar.

„Adicăte, ce ar fi să fac o încercare ?... Ce am și ce-o să pierd ! Părinți nu, rude nu, drag nu sînt nimănui... În

lumea întreagă, sînt eu de capul meu... De altă parte, slab de înger nu mă știu ; stafii și pricolici n-am văzut niciodată, de atîta vreme de cînd pasc eu cireada satului, pe la Saele, pe la Cimitirul Vechi, prin Cîmpul Pîrcălabului și pe unde vreai... Ce vorbă ! să te sminteşti cînd ai vedea înainte-ţi prăpăd de comori și de odoare. Numai să le simt în mînă, că știu eu cum să mă port și cu Călifar și cu stăpînu-său... M-am hotărît : mîine de dimineață slobod cireada în luncă și-o iau razna, prin pădure, spre moara lui Călifar."

Și Stoicea așa a făcut. A doua zi, cînd soarele se învîrtea și se suia, rotoghilă arsă în foc, pe dealul Alăuteştilor, Stoicea băgă cireada în luncă, aruncă ipingeaua pe umăr, ciomagul pe ipingea, și pieri într-un fluier, pe sub goruni.

Prin pădure nu erau poteci. Stoicea mergea pe de-a-ntregul. Pe unde agurizarii înfrățeau prea strîns și-l încurcau, Stoicea scotea cuțitul. Punctul către care se îndrepta era miazănoapte. Din cîte auzise, dacă ţineai drept spre miazănoapte, într-o jumătate de zi ajungeai la moară. — După multă și anevoioasă cale, Stoicea ieși într-un luminiș în mijlocul căruia un stejar lăsa brațe noduroase și bătrîne peste un norod de dediței. Ostenit și pare că uns la inimă de aleanul florilor, Stoicea își muie mijlocul, își întinse ipingeaua și se culcă, cu soarele la sfîrcul opincilor : „Cînd mi-o veni pînă la ochi o să mă deștepte". — Stoicea dormi un pui de somn cît se tîrăște umbra de un stat de om, și cînd razele îl înţepară în pleoape se deșteptă. Se sculă înviorat și se afundă iar în întunericul pădurii și printre făcliile pe care soarele le turna, întoarse cu flăcările în jos. Cînd trecuse bine de amiază, lui Stoicea îi năzări, printre copacii ce dădeau devale, o sclipitură ca de brici. Era iazul morii lui Călifar. Merse ce mai merse și moara i se făcu înainte. Moara

— ca orice moară ; dar iazul pare că sta sub ea prea luciu şi prea sloi. Pe pod, morarul fereca piatra : Barbă sivă, sprîncene de muşchi uscat, nasul — cioc de cucuvaie.

— Mai bun lucru, moş Călifare !

— Mulţumim d-tale, nepoate. Ce vînt te-a suflat pe sub atîta negureală de pădure şi te-a dat de-a dura pînă la mine ?

— Moş Călifare, am auzit că eşti un vraci cum nu s-a dovedit, ca unul care procopseşti pe oricine vine să te roage ca să-l procopseşti. Iată pentru una ca aiasta am venit şi eu.

— Bine, fătule, să te procopsesc. Îngăduie-mă să sfîrşesc de ferecat aiastă piatră ; mai am să-i dau cîteva ciocane. Dar cum te cheamă ? Şi trebuie să-ţi fie foame... Te poftesc să mănînci cu mine, că nici eu n-am mîncat. Am ciorbă de ştiucă şi o mămăligă aproape întreagă. (Iată că am sfîrşit.) Pînă una, alta, fă de te spală, căci ai scuturat pe tine toţi păinjinarii din pădure... Vezi, pe scara aceea.

Stoicea dădu spre iaz, sprijinindu-se în ciomag şi intră în scara putredă, ispitind-o cu luare-aminte din vîrful ciomagului şi dintr-al opincii. „Moş Călifar — un unchiaş hîrbuit ! Îl scutur de zilele ce i-au mai rămas, dintr-o palmă !... Iazul care nu face unde — dar aistea ce-s ? Vorbe de babe ! Să mă spăl şi să las copilăriile." După ce se spălă pe mîini, îşi făcu pumnii găvane, îi cufundă în iazul rece şi scoţîndu-i plini de apă şi de murmur îi azvîrli în obraji...

A, ce vis întîrziat ! Stoicea sare de pe ipingea şi înţelege cum că l-au deşteptat picăturile reci ale unei ploi vijelioase, izvodite pe neaşteptate din seninul minţilor al zilei. „M-am păcălit cu socoteala mea : soarele, în loc să-mi ajungă pînă la ochi şi să mă trezească, a tras peste mine ţolul ist greoi şi leorcăit. Ce te faci acum ? Sub ste-

jar nu stau, că e rău de trăsnet. Încotro s-o iau : înainte, spre moara lui Călifar, ori înapoi spre sat ? Pe ce vreme o fi ? Bre, ce vijelie ! Auzi cum se frîng moşnegii pădurii. Să mă întorc spre sat şi să tai ziua de azi pe răbojul celor pierdute."

Dar Stoicea nu-şi mai găsi urmele în pădure şi se rătăci. Cu cît da să se îndepărteze, cu atît se pierdea mai mult, prin nişte curpeni încîlciţi, prin nişte viroage în care putrezeau copaci trăsniţi şi printre nişte gropniţe din care ieşeau, cum ies coastele din stîrv, rădăcini nălbite şi întoarse. De altă parte, furtuna nu crăpa deloc în ploaie sănătoasă, ci se oţerea în spinarea gorunilor, crîşnea, frîngea şi dădea chiote. Numai nişte picături mari şi rare fluierau prin frunze, ca gloanţele. Stoicea mergea grăbit, îngrijurat oleacă şi încotro îl mîna vijelia. De la o vreme băgă de seamă că, împreună cu el şi tot devale, mergea de zor, furişîndu-se pe după stufuri, droaie de jigănii cu patru picioare : cerbi, căprioare, vulpi, ba chiar şi lupi. Toate aceste lighioane fugeau ghemuindu-se şi scîncind, ca sub spaima unui bici de foc. Ereţii fugeau şi ei ; hărţuiţi de vijelie, se dădeau în scrînciobul aripelor cîteva clipite şi cădeau — săgeţi. Dar iată că lighioanele încep să chelălăie şi să urle cumplit. Lupii se reped devale nebuneşte, luînd vulpile în picioare şi amestecîndu-le cu pămîntul ; iar cerbii sar în lături, desfundînd cu coarnele stufişul. Furtuna se face şi mai amarnică, şi se roteşte, şi fîlfîie, şi craune (pe deasupra pădurii ce s-a rărit fără de veste) ca o scorpie duşmană. Dar atunci povîrnişul, de pe care vijelia mătura pe Stoicea în rezmeriţa jigăniilor pădurii, se frînse dintr-o dată în pieptul unui deal alb şi drept ca zidul. Spuma lighioanelor se taie în două, în trei, şi pieri în suciturile văii, iar Stoicea dădu fuga la adăpost într-o ocniţă ivită sub deal... „Unde naiba să fiu eu aici ?

De cînd sînt nu mi-a călcat piciorul prin locurile istea! Trebuie s-o fi luat, în zăpăceala mea, spre soare-scapătă şi m-am apropiat de hotarul munţilor. Bine că am găsit încai un adăpost."

Nu sfîrşise gîndul, şi furtuna îi aduse la ureche un nechezat de cal, un ropot de copite şi un ţipăt de femeie. Cît ce sări din ocniţă, şi un roib i se poticni înainte, iar din şaua lui se sprijini în braţe-i o copilă spăimîntată :

— Săi, bădiţă, că m-a luat în goană o ursoaică glontuită !

Într-adevăr, namila venea prăpăstioasă, întărîtată şi de rană şi de larma crescîndă a unui corn şi a unor cîini de vînătoare. Stoicea făcu vînt copilei în scorbura de var (pe cînd calul se ridica şi pierea în stufişuri), aşteptă dihania pînă se apropie bine şi-o trăsni de-i risipi creierii.

— Să trăieşti, bădiţă ! şi să ştii că sînt fata boierului Rovin ; n-o să-ţi fie voinicia pe degeaba. Mă cheamă Tecla. Am ieşit cu tata, cu fraţii mei şi cu vătafii noştri mai mult într-o plimbare decît la vînătoare. Ne-a împrăştiat furtuna tocmai cînd dăduserăm peste ursoaică ; şi, cum s-a nimerit, că eu m-am răzleţit încoace cu ursoaica în spinare. Dar iată că vin ai noştri.

Călăreţii se vedeau sărind de prin tufari şi încîrduindu-se pe lungul văii ; iar cîinii, sosiţi mai înainte, chelălăiau împrejurul dihaniei moarte, se gudurau împrejurul domniţei şi se întorceau cu ştafete de bucurie. Boierul Rovin, boiernaşii Rovineşti şi oamenii lor săriră din şele, înconjurară pe domniţă şi pe Stoicea, strînseră de mînă pe voinic şi nu se mirară prost de risipa creierilor namilei.

— Cine şi de unde eşti, voinice ? Mi-ai scăpat fata de la moarte şi-ţi voi plăti boiereşte. Dar n-ai vrea să te bagi la noi ? Cu un aşa voinic s-ar ţine mîndră curtea mea.

Şi Stoicea primeşte dintr-o vorbă ! Şi-şi pune opinca în scara unui armăsar boieresc şi-şi alivăneşte bîta, cu un

capăt pe umăr și cu celălalt în zgrebenii spumegoși de coamă ; și se pierde cu ceata vînătorilor prin poienile moșiei Rovineștilor ; și ajunge pe înnoptate la curtea boierească... Și ajunge el, Stoicea, văcarul din Alăutești, sluga cea mai de aproape, omul de toată încrederea și vechilul peste toți vechilii moșiilor boierului Rovin, numai în cîțiva ani. Dar norocul îi fuse mai prieten decît ar fi îndrăznit ca să viseze, căci domnița Tecla se îndrăgi de Stoicea pe viață și pe moarte; și boier Rovin, neavînd ce face, îi dădu pe Stoicea ; îl făcu ginere și-l așeză bun stăpîn în cea mai mare din moșiile rovineștene. Și iată-l pe Stoicea : boierit de vodă, cinstit de o lume întreagă, iubit de nevastă, norocos în copii, norocos în roadele pămîntului, norocos în toate celea, ca în poveste ! Căci copiii lui Stoicea creșteau bărbați și mîndri ; căci văcăria lui păștea în suhaturi pe care de-abia le înconjurai în trei zile de umblet ; căci oile lui albeau izlazul pînă în zare, ca omătul. Și zilele lui Stoicea treceau voioase, pline, limpezi, dar repezi ca unda pîrîului de munte și ca visul. Cîteodată, prea arare, parcă își aducea aminte de ceea ce fusese : „Eu sînt Stoicea, copilul lepădat, care crescui pe la ușile străine ? Eu sunt cel care mă hotărîi într-o zi să mă duc la morarul Călifar ca să mă procopsească ?... Norocul mi-a ieșit înainte la drumul jumătate ; și în loc de moara lui Călifar am nimerit în brațele domniței Tecla și într-o boierie cît două.“ Însă Stoicea n-avea vreme să se prea gîndească la trecutul lui, căci zilele îi treceau senine și repezi.

Dar într-o zi, intră în curtea lui Stoicea, pe un cal în spume, un vătășel, din partea lui socru-său, boierul Rovin.

— Boier Stoiceo, sărutămu-ți dreapta, așa te îndeamnă zornic boierul Rovin, socrul boieriei tale, să-ți ridici în sîrg nevasta și copiii și ce ți-e mai scump din cîte ai și să

fugi spre munți, că de două zile a intrat în țară pîrjolul tătăresc și se apropie ca mama crivățului.

Vătășelul n-apucase să sfîrșească bine vorba, și de pretutindeni năvăliră în curte argații, pîndarii și ciobanii moșiei, răcnind cu toții : „tătarii ! tătarii !" Atunci boier Stoicea alergă în curte, cu capul gol, și porunci tunător :

— Rumpeți peste șanțuri zăgazul heleșteului. Ridicați podul. Intrați în casă : unii dintre voi druguiți ușa slugărească, grămădiți pe ea lemne, lăzi, dulapuri și ce găsiți; iar ceilalți scoateți din tainiță butoaiele cu iarbă și cu gloanțe, șușanelele, pistoalele și iataganele. Și în tătarii ce vor îndrăzni să se apropie de ușă vărsați de sub strașină și prin ferestre un foc necurmat.

Boier Stoicea intră și el în casă, prin ușile cele mari, groase de o palmă ; le închise, le zăvorî și încrucișă pe ele drugii de fier. Apoi din scară strigă către coconi :

— Niculceo, Andrei, Zamfire, aduceți-mi — dragii tatei — hangherul, buzduganul și chimirul cu pistoale. Eu străjuiesc aici, voi, pe la ferestre.

Boier Stoicea își simți inima în piept, cînd zări, departe, în fundul iatacului, printre cizmele prinse în hora primejdiei, pe jupîneasa Tecla îmbrățișîndu-și coconașii. Dar ceasul era grabnic. Poruncile abia i se îndepliniseră; Stoicea aruncase prin toată casa, din pod și pînă în beciuri, ochi de vultur și porunci de mîna a doua, cînd, întors în scară, văzu, prin ferestruia de deasupra ușii, pe tătari izvorînd din zare în roiuri negre și apropiindu-se ca umbra unui nor. Caii lor săriră ogărește peste șanțurile înecate și iată-i pe dușmani, hîzi și crunți, clocotind împrejurul casei. Din ferestrele cu zăbrele dese, de sub strășini, din pridvoare, coconii și argățimea împușcară în tătari. Boier Stoicea se încredință că ușa slugărească, zdravăn întărită pe dinăuntru și apărată aprig de șușanele, nu putea să fie străpunsă de dușmani ; dar ușa boie-

rească, peste care se vărsa învelitoarea prispei, îngriji pe Stoicea. Şi într-adevăr tătarii, la adăpost de gloanţe, tăbărîră pe ea. Topoarele lor cădeau ca grindina.

— Spurcaţii o să spargă uşa, cît e ea de groasă. Veniţi, feţii mei, să scoatem scara şi s-o întărim în uşă.

Boier Stoicea se repezi pe scară în jos ; dar, cînd fu să ajungă pe treapta din urmă, din uşa de stejar, în care răpăiau topoarele tătăreşti, îi suflă în faţă un vînt aşa de tare că-l azvîrli înapoi şi-l dădu în vine... Iar un glas de cucuvaie şi de luare în rîs îi îngheţă ficaţii :

— Bre, ce tărie de flăcău !... căci, ce s-a izbit cu un pumn de apă în ochi, îmi căzu ca un boboc de gîscă...

Stoicea se ridică în două picioare, răjghinate de trei coţi unul de altul şi holbă împrejuru-i nişte ochi de smuls din somn şi de ieşit din minţi...

— Unde sînt ? Ce s-au făcut tătarii ?

— Ce tătari, nepoate ?

— Unde mă aflu eu ?... Unde e casa mea ? Unde sînt slugile mele ?

— Ce casă, ce slugi, nepoate ?

— Unde e nevasta mea, Tecla, fata boierului Rovin— copiii mei, moşia mea, averea mea ?...

— Vino-ţi în simţiri, nepoate Stoiceo. Eşti la moara lui Călifar ; ai venit din Alăuteşti ca să te procopsesc.

Stoicea ascultă gură-căscată şi cu ochi de tîmp ; apoi, apucîndu-se cu mîinile de păr, îşi zgîţînă capul ca pe o tivgă, din care ai vrea să scoţi un gărgăune.

— Te-ai dezmeticit ? Eu sînt moş Călifar, şi tu Stoicea din Alăuteşti ; ai venit ca să te procopsesc. Ce zici... te-am procopsit ?

— Tecla mea ! copiii mei ! casa mea ! averea mea ! Vai de mine şi de mine !

— Vezi bine, toate aistea-s procopseala pe care mi-ai cerut-o. Ţi-am făcut pe plac.

Stoicea sfredelea în pămînt cu ochii. În sfîrşit îşi cunoscu ciomagul rezimat în scară, îşi simţi obrajii uzi, şi-şi strînse minţile-i trîntite de calul Necuratului. În cîteva clipite, cît îşi aruncase în obraz un pumn din apa fermecată, Diavolul îl purtase în şa pe întinsul unui vac de om ; îl măturase în furtună, îl întîlnise cu Tecla şi cu boierul Rovin, îl însurase, îl îmbogăţise, îl boierise... şi suflase în visul lui ca într-o beşică, nimicindu-l !

Stoicea se aplecă și-și luă ciomagul.

Batjocoritor, morarul se înţepenea pe stinghiile podului ca o uriaşă cucuvaie sură.

— Jivină drăcească, vreau să intru în iad, legat într-un tei cu tine !

— Ce pomană ţi-ai face ! Sînt trei sute de ani de cînd port în oase o viață blestemată, și sînt afurisit să nu pot să mor decît omorît.

— Ține atunci !

Creierii vrăjitorului se sleiră pe pod. Stoicea se duse pe zăgaz şi, cu capul înainte, spintecă adîncul străveziu.

ÎN PĂDUREA COTOŞMANEI

Tîrgul Rîurenilor fusese mănos, anul acela, cum nu mai fusese de multă vreme, fiindcă toate roadele ţării se desfăcuseră şi aveau căutare. De aceea, negustorii de dincoace şi de dincolo de Olt încărcaseră şi porniseră spre Rîureni sute de căruţe mari, trase de cîte 6 pînă la 10 cai. Toată luna lui august pe drumurile colbuite, au trecut *boaltele* înalte şi încărcate pînă sub coviltir, aşa încît jupînii bucureşteni, craioveni, slătineni, ori piteşteni, care şedeau tocmai sus deasupra mărfii şi scoteau capul pe gura coviltirului, păreau nişte pui de lighioană, la gura acelor cuiburi din pereţii malurilor prăpăstioase. Dar nu numai din oraşele noastre, ci şi de dincolo de hotar, de prin văgăunile ungureşti şi secuieşti, s-a pornit negustorimea cea de aur iubitoare şi îndrăzneaţă. Şi pe malul Oltului, de la Rîul Vadului pînă la Rîureni, au scîrţîit, multe zile în şir, căruţele nemţeşti pline cu îmbrăcăminte, încălţăminte, lucruri casnice şi cu felurite şi minunate scule de făuririe, cum numai nemţii puteau să facă. Să nu uit să vă spun că pe vremea aceea, ţările române purtau mereu în frunte, legată cu panglici de oţel, podoaba Semilunei şi că prin urmare de prin Turnu Măgurele, Giurgiu şi Calafat au venit şi mulţi negustori turci. Aceştia erau, însă, mai ales, zarafi şi vînzători de lucruri mici şi scumpe, ca mătănii de chiparos ori chihlibar, inele, brăţări, cercei, ciubuce, pumnale şi pistoale... şi turcul

venea numai cu 2—3 cai și cu marfa în desagi. Firește că nu lipseau nici sîrbii, nici bulgarii și pe ici pe colo nici ovreiul, nici armeanul. Dar grecii ?... A, grecii erau stăpînii țării și toate adelfiadele care se aflau în bîlci, chiar de ar fi fost venit numai cu lămîi ori cu gogoși, acum erau în slujbă și făceau pe ghimurlucii tîrgului, purtînd, de colo pînă colo, peste șorțul pătat de untdelemn, sabia stăpînirii.

Toți acești oameni, de neamuri diferite și de limbi și mai diferite, s-au strîns la un loc, pe malul Oltului, și au fiert, ca într-o căldare, 25 de zile, cît ține tîrgul Rîurenilor. Toate au avut preț și s-au vîndut de minune : și vitele și bucatele și mărfurile. Negustorii au vîndut țesăturile, mărunțișurile, fierăria și alămăria lor. Vîlcenii și vecinii de prin județele megieșe și-au vîndut prisosul lor de roade și de vite. Negustorii cei mari au adunat aur, miere, unt și grîu, vase cu țuică și cu vin de Drăgășani. Cîrciumarii și negustorii (de pe valea Oltului, de pe Olteț, de pe Amaradia, de pe Jii), furnicile comerțului — au ciupit, au măcinat și au tot cărat timp de 25 de zile, pe drumurile de dincoace și de dincolo de Olt, pachet cu pachet, toate acele mîndre *boalte*, pline pînă la coviltir, lăsîndu-le numai oasele căruții, întocmai cum fac furnicile cu cîte-o răgăoace care le cade pradă și pe care o golesc de toate măruntaiele, lăsîndu-i numai cheresteaua. Astfel căruțele cele mari stăteau acum goale, împrejurul vetrei bîlciului, ca niște nascornițe mîncate de furnici. Vîlcenii se întorceau prin satele lor, adunate prin fund de văi ori agățate pe sub strașină de dealuri cu boii și cu caii cumpărați din bîlci, cu chimire nouă și cu cuțite la chimire, cu cavale, cu căldări, cu scule de scobit lemnul și pămîntul și cu alte multe alte lucruri, unele de prisos și de fudulie, care începuseră chiar de atunci să ia ochii și să ispitească pe creștinul nostru.

Era la spartul bîlciului şi deci toiul afacerilor trecuse. Nu mai făceau vînzare decît cîrciumarii. Şi fiindcă ziua aceea era cea din urmă zi de tîrg, viaţa care se zbătuse în Rîureni atîtea zile se readunase îndîrjită şi spumega cîntece, chef şi chiote, în cîrciumile încă neînvinse. Într-una în acele cîrciumi petreceau cu lăutari vreo 10 negustori, mai mult cîrciumari, cojocari şi zăbunari, toţi de pe Olteţ şi de pe Cerna.

Trebuiau să plece peste un ceas, tovarăşi de drum pînă dincolo de pădurea Cotoşmanei, şi voiau să se mai cinstească încă o dată, aci sub bolta lui Covrig, unde încheiaseră tîrguri bune şi băuseră aldămaşuri năprasnice. Vînduseră ce aveau de vîndut şi fiecare, după meseria lui, cumpărase marfa care-i trebuia şi cu care era să-şi ţină negustoria pînă la anul, cînd s-o face iarăşi tîrg la Rîureni. Era pe la amiază şi deşi carul toamnei sta să intre pe sub cerurile turburi şi ploioase ale lui octomvrie, totuşi ziua strălucea ca o zi de primăvară şi malurile Oltului amestecau verdele cu galbenul şi cu roşul (cireşilor) în fel şi fel de potriviri măiestre. Soarele privea dulce, galeş, şi privirea lui, peste vatra stinsă a bîlciului şi printre crengile bolţilor pline cu veselie şi cu zbîrnîit de cobză, însemna tristeţă şi păreri de rău. Era cea din urmă zi de tîrg şi mulţi din cei care ciocneau, urîndu-şi sănătate şi întîlnire bună, la tîrgul din anul viitor, n-aveau să ajungă pînă atunci ! Dar printre cei 10 tovarăşi care se cinsteau la Covrig, numai unul ar fi fost în stare să-şi dea seama de frumuseţea şi în deosebi de tristeţea soarelui tomnatic.

Acesta era cel mai tînăr dintre ei, flăcăul Mantu Miu, abagiu din Lădeştii de pe Cerna. Era trist şi nici nu bea, nici nu mînca, fiindcă de alaltăieri avea o durere de cap neadormită, cînd mai rea, cînd mai domoală, dar înfiptă în creierii lui ca o caracatiţă. Bănuia că este deocheat şi

nu-l mai ţinea locul de nerăbdare, să se sfîrşească odată cu cinstitul tovarăşilor, să înhame caii la căruţă şi să se înapoieze acasă la maică-sa — meşteră în descîntece de deochi. Dar pînă la Lădeşti este cale, nu glumă ; căci de la Rîureni pînă la gura Luncavăţului e o poştă, iar de aci pînă la Lădeşti mai bine de o poştă. Tocmai prin puterea nopţii era să fie acasă şi dacă fraţii tot cinstesc şi zăbovesc, se depărtează Lădeştii de o să-i vină nebunie pînă i-o ajunge. Pentru aceea, Mantu Miu şedea la masă fără pic de chef, cu capul greu şi cu inima necăjită. Paharul îi sta plin cum i l-au pus, iar din bucate de-abia dacă gusta. Nici lăutarii nu făceau mai mulţi bani. Erau tot aceia ca şi zilele trecute, dar cînd te doare capul nu-ţi mai arde nici de lăutari.

— Mai cîntă-ne un cîntec, măi cioroiule ! Cîntă-ne cîntecul Jianului, că suntem călători şi ne întoarcem de la Rîureni.

Vestitul haiduc şi isprăvile lui se plimbau acum din vioară în vioară şi de cîntecu-i răsunau toate vîlcelele Olteniei. Îl iertase vodă, nu mai hoţea de multă vreme, poate şi murise, dar numele şi năluca lui înviau — pe cărările care trec prin codri — din fiecare frunză legănată de vînt. Cîntecul lui îl cîntau toţi voinicii, îl depănau pe strune toţi lăutarii şi-l asculta cu drag toată suflarea românească. Cu toate astea, cînd venea pînă la :

„Iese seara la strîmtori
Şi despoaie negustori,
Negustori bucureşteni
Trec la tîrg la Rîureni.“

dacă erai negustor şi te duceai, ori te întorceai de la Rîureni, cu carul plin de marfă ori cu punga plină de galbeni, oricît ai fi fost de român şi oricît de bine ai fi ştiut că

Iancu e bătrîn și s-a lăsat de glume, fără să vreai îți aduceai aminte prin cîte păduri trebuie să treci ca să te vezi acasă, și te socoteai :

„Jianu s-a lăsat de haiducie, dar copiii făr' de minte n-au pierit de prin păduri și nici năravul nu și l-au schimbat..." Tovarășii lui Mantu Miu, însă, erau tot atît de haiduci cît și de negustori (afară de cîțiva, care erau, ori fuseseră mult mai tari în haiducie) și erau destul de numeroși și de vechi într-ale flintei, ca să mai simță vreun fior la trecerea celor stihuri. Singur Mantu Miu, ca mai tînăr și mai nedădat, își aduse aminte vag, prin fumăria durerii lui de cap, de pădurea Cotoșmanei și de unele întîmplări mai vechi, petrecute prin adîncurile ei.

După ce lăutarii isprăviră cîntecul lui Jianu, se ridică alt tovarăș și ceru să-i cînte pe Toma Alimoș și după ce cîntară și pe Toma Alimoș, alți vreo doi bătură cu pumnii în masă să le cînte pe Chira Chiralina,

„floare din grădină,
rumenă călină."

În sfîrșit, cînd mai erau 2 ceasuri pînă la toacă, cei 10 negustori își aduseră aminte de căruțe, trimiseră vorbă slugilor și calfelor să înhame caii și încheiară cheful, scăldînd pe lăutari cu o doniță de vin. Urcară în căruțe și porniră la drum, care trîntit peste mărfuri, care mai țanțoș și mai drept, după cum băuse fiecare și-l ajutau puterile. Noroc că toată grija căruțelor și a mărfii cădea acum în spinarea slugilor și a calfelor care mînau, că de jupîni era slabă nădejde. Mantu Miu, cu capul treaz, dar scofîlcit de pustia-i de durere, era în fruntea convoiului, la spatele lui frati-său, care pocnea din bici și chiuia. Drumul era plin de care și de poștalioane, de vite și de oameni, și praful se ridica tot atît de sus ca și chiotele și cîntecele. Într-o parte curgea Oltul, prin luncile așternute și sure,

de cealaltă parte, în apusul plin de flacări și de aur, șerpuiau podgoriile și livezile cu pruni. Și au mers așa căruțele celor 10 tovarăși pînă la gura Luncavățului, iar de acolo au luat-o spre Dăești, în sus. Dar noaptea a sosit curînd și pădurea Cotoșmanei n-a zăbovit nici ea, cu noaptea ei mult mai primejdioasă.

Jupînii s-au deșteptat dintre sacii cu opinci, cu tutun, cu arnici, cu găitan... și de la căruță la căruță s-au înțeles ca să poposească în pădure. Ar fi fost mai bine să mîie în Daivești, dar e tot atît de bine și în pădurea Cotoșmanei, cînd îi știi seama și noaptea e blajină. E adevărat că din amurg începeau să se ridice, printre stele, niște matahale negre, dar nu era nici un semn de ploaie și luna era în pătrarul din urmă.

Florea Frîncu Tocălie, cîrciumar și hoț de pe Olteț, care cunoștea pădurea Cotoșmanei cum își cunoștea fundul căciulii, a ales locul de poposit și a pus reguli popasului. Au tras căruțele într-o poiană și le-au legat una de alta. Caii i-au băgat în fiare și i-au slobozit să pască, sub paza băieților, devale, într-un zăvoi. Din trei părți, aria popasului era înconjurată cu tufari, cu păducei și cu ghiorghinari, țesuți între ei și deși, de n-ar fi putut nici vulpea să răzbească. Singura latură neapărată era spre miazănoapte, adică spre deal și spre inima pădurii, și acolo Florea Frîncu Tocălie a aprins un foc și a făcut în juru-i roată cu tovarășii. Băieții și-au luat de mîncare și s-au dus în grabă după cai. Focul s-a ridicat năprasnic, pînă sub grinzile vii, pline de frunză ale moșneagului gorun, lîngă care tăbărîseră ; și un berbec întreg, făcut pastramă, a început să sfîrîie pe jăratic. Vin, pîine : berechet, doar se înapoiau din Rîureni. Dar nici de data aceasta Mantu Miu n-avu parte. Durerea lui de cap se înrăutățise și bietul flăcău stătea frînt în două la rădăcina copa-

cului şi privea fără poftă la tovarăşii care mîncau ca nişte lupi.

De data aceasta, însă, tovarăşii nu făceau prea multă gălăgie, nici prea multă cinste fedeleşului cu vin. Fiecare avea puşca la el şi mînca fără risipă de cuvinte, strecurînd priviri bănuitoare printre trunchiurile sîngeroase şi sinistre. Numai Florea Frîncu Tocălie, vechi amic al Cotoşmanei, era tot atît de guraliv şi de zburdalnic, ca şi sub bolta lui Covrig. Ai fi zis că poposeşte nu în pădurea Cotoşmanei, ci la o fostă ibovnică, din vremuri de tinereţe şi de vitejie. Mai rea şi mai temută tuturor pădurea Cotoşmanei i se părea, acum, lui Mantu Miu. Durerea lui de cap îi scotea din adîncul creierilor amintirea unei nopţi, spre o sîmbătă a morţilor, cînd, mic copil, fusese cu maică-sa la cimitir. Focul, pe care femeile din sat îl aprinseseră sub troiţă, ca să facă tăciuni şi să ia fiecare să-şi tămîieze morţii, pare că era focul din astă noapte şi de sub ăst copac. Iar crucile care sîngerau în cimitir, la para focului de sub troiţă, erau leit aceste trunchiuri de goruni, care năluceau şi se stingeau, pînă departe, în adîncul tremurător şi plin de spaime.

„Cîte iele, ce şoimane, cîţi tîlhari nu şi-or da coate şi nu ne-or pîndi, dincolo de unde ajunge geana focului..."

— Nene Floreo, grozav loc de popas ! mai bine mergeam înainte şi nu mai poposeam între crucile astea...

— Mantule, cum eşti tu cu inima goală şi cu capul deocheat, măcar de-ai fi poposit în grădinile din Ţarigrad şi tot stafii ţi s-ar fi năzărit ! Ei, piciule, toţi stejarii ăştia şi toţi berbecii ăia negri, pe care îi vezi tu, împungîndu-se pe după trunchiuri, mă cunosc de 25 de ani ! Nu e aşa, berbecii tatei ? Be-he-he ! Be-he-he !...

„Be-he-he !..." îi răspundeau berbecii din pădure ; dar nu-i trecea prin cap lui Tocălie că tocmai colo sus, în creştetul pădurii, la spatele berbecilor, ciulea urechile un

lup străin, rătăcit Dumnezeu știe cum prin munții și prin codrii Vîlcei. Tocălie și-a aprins luleaua, tovarășii au făcut la fel și Mantu Miu a rămas singur cu vedeniile și cu durerea lui de cap. Tocălie a început niște povești hăzoase, cu crîșmărițe pline de nuri și de iubire și Mantu Miu a încercat să ațipească. Dar cu toate basmele lui Tocălie, somnul nu s-a lipit de capul flăcăului, cum nu se lipește apa de vătraiul înroșit în foc. Tovarășii, de la o vreme, au început să moțăiască. Tocălie s-a legat că face de caraulă. Ceilalți 8 s-au culcușit în jurul vetrei și-au adormit ca pămîntul. Mantu Miu, ce i-a venit lui, crezînd c-o să găsească cheia somnului, s-a sculat de sub copac și s-a dus de s-a culcat în căruță, cu capul în șușleț. Dar de dormit — pace bună.

Florea Frîncu Tocălie, răpit de frumusețea amintirilor, și sigur la sînul Cotoșmanei, ca acasă la el, pe prispă, a adormit cu nasul în lulea ! În tot popasul, au rămas deschiși și aprinși numai ochii lui Mantu Miu și ochii din ce în ce mai somnoroși ai jăraticului de pe vatră. Cînd cocoșii sălbatici cîntară în pădure miezul nopții, luna ieși dintr-un nour și lumină, cu lumina ei de candelă din cimitir, peste căruțele adunate în poiană și peste codrii încremeniți în taină. Mantu Miu sta pe brînci ținînd fruntea pe lanțurile reci ale șușlețului și cu pușca lîngă el. Sta pe brînci, căci i se părea că așa îl doare capul mai puțin și asculta zgomotele pădurii. Dar zgomotele ce se auzeau erau tocmai semnul profundei ei odihne. Cîțiva greieri poeți țîțîiau la lună, urcați pe coviltirele căruțelor. Cîteva pasări, blestemate să doarmă ziua și să se vaiete noaptea, își răspundeau departe prin bolțile pădurii. Singurul zgomot neobișnuit care ajungea pînă la urechile lui Miu era, din cînd în cînd, zăngănitul fiarelor de la caii de pe vale...

Şi cuprins în fine şi el de puterea nesfîrşitei tihne, care stăpînea bătrînul codru, i-a trecut prin ochi o clipă, fără să-i închidă, amorţirea şi atotuitarea somnului... Dar a tresărit şi s-a uitat ţintă la trunchiul gorunului, de care se rezimase mai acum un ceas. O lighioană cu păr de vulpe şi cu trup de om ieşea de după trunchi, ori chiar din trunchi !... Era un om ! Deşi capul nu se vedea bine, printre ramuri, totuşi paturile cîtorva pistoale care-i ieşeau din piele şi puşca din mîna stîngă — trădate de jăraticul din vatră — erau destulă probă. Şi cu mîna dreaptă tot tămîia şi tămîia, ţinînd în ea un retevei negru şi clenciuros... Tămîia peste cei tovarăşi adormiţi, de acolo de sus de unde sta ! Mantu Miu potrivi puşca prin şuşleţ, ochi cu scumpătate drept în pieptul lighioanei şi trimise o încărcătură de lup. Pădurea se dădu peste cap şi clocoti, ca un ulcior care plesneşte în foc... Cînd rostogolul ajunse cine ştie unde şi fumul se risipi, Mantu Miu văzu jăraticul măturat în două brazde şi pe lighioană cu picioarele în vatra goală. Căzuse cu capul înainte, trecuse cu nasul drept prin mijlocul vetrei şi aruncase jăraticul la dreapta şi la stînga pînă ce se oprise cu capul într-un mărăcine, iar picioarele îi veniseră în vatră. Era om, căci avea şi căciulă, care-i sărise din cap departe, dar o căciulă tot de vulpe şi ascuţită ca un bot de ştiucă : o căciulă de vrăjitor. Flăcăii din vale începură să chiuiască şi să strige : „Uiu, uiu! Ce fel de vînat a fost ?..."

Mantu sări din căruţă şi se aplecă spre tovarăşi. „S-a sculat toată pădurea şi ei nu se scoală ?..." Dar tovarăşii dormeau înainte somn frate cu moartea. Se duse la Florea Tocălie. „Măi, nene Floreo, scoală, mă !..." Mişcă-l, zgudui-l, dă-i cu patul puştii... Nici pomeneală ! Se duse la ceilalţi, îi împinse cu puşca, cu piciorul, îi croi cu o jordie peste mîini, peste spinare... Zadarnic. Stăteau toţi ca nişte buşteni, pe care ai fi putut să toci toată pădurea,

numai că vedeai bine că n-au murit, ci dorm — un somn necurat și cusut la ochi cu ață descîntată. Mantu Miu se întoarse la matahala împușcată, care trecuse tîrîș printre tovarăși, pînă se oprise în mărăcini. Luna vărsa în poiană și pe marginea codrului o lumină schimbătoare și zbuciumată, căci nori peste nori o ajungeau și o învăluiau în barizuri din ce în ce mai negre. Dar într-o clipă de lumină plină, Mantu văzu bine brațele matahalei, ieșind din mărăcini, și desluși în mîna care mai adineauri tămîia, nu un retevei, cum i se păruse, ci o mînă de mort, neagră, uscată și cu degetele încovrigate! Atunci Mantu Miu și-a simțit sub căciulă pielea și țepile unui arici și-a ridicat nebunește una din puștile de pe jos ca să tragă în cele două mîini, îngrozitoare, ca 2 scorpii, omorîte asupra faptului împreunării. Însă tot atunci năvăliră în poiană calfele și argații. Pînă să-i revie graiul, Mantu le arătă prin semne ce ar fi vroit să spună. Frica înfipse gheara ei în spinarea tuturor !

Dar era între ei unul isteț, un pui de lele care nu-și găsea pereche în tot tîrgul Rîurenilor. Acesta ascultă toată întîmplarea și-l puse pe Mantu Miu, la lumina focului aprins din nou, să facă lîngă trunchiul gorunului, cum făcuse vrăjitorul. Miu se urcă pe mormanul de rădăcini și tămîie cu mîna dreaptă, așa cum tămîiase celălalt.

— Bagă de seamă, nene Mantule ! Cum învîrtea ăla mîna : de la dreapta la stînga, ori de la stînga spre dreapta?

— De la stînga spre dreapta!

— Te-ai uitat bine ? Nu cumva greșești ?

— Ce să greșesc, măi Cotelici ! Parcă-l văd : uite așa învîrtea mîna.

— Atunci stați și vă uitați.

Cotelici s-a dus la vrăjitor, i-a descleștat și i-a luat dintre degete mîna de mort și s-a urcat pe rădăcinile go-

runului. „Stăi să-mi pui și căciula vrăjitorului", s-a gîndit subtilul Cotelici. Și cu căciula în cap și cu mîna de mort în mîna dreaptă a stat drept și plin de gînduri, pe locul arătat. Din gorun, devale, zăceau și sforăiau cei 9 jupîni și cu vrăjitorul 10.

— Zici că de la stînga spre dreapta ! Și cam de cîte ori a tămîiat ?

— Știu și eu ! O fi tămîiat de vreo 30 de ori.

— Bine.

Toți se uitau încremeniți la Cotelici — tainic și diavolesc, ca un vrăjitor adevărat. Ridică mîna dreaptă, ținînd deasupra celor fermecați rămășița fioroasă, și începu să tămîieze rar de la dreapta spre stînga, adică să deșire înapoi, de pe mosorul vrăjilor, firul somnului drăcesc ! Cînd făcu 20 de cercuri, vraja începu să se deznoade ; cei 9 adormiți începură să azvîrle din mîini și din picioare, sub ochii lui Mantu Miu și ai celorlalți, care priveau cu niște ochi cît cepele. Cînd ajunse la 30, Florea Frîncu Tocălie se ridică de la brîu în sus și se uită buimac în juru-i. Cînd încheiă 40 de cercuri înviară toți jupînii. Cotelici sări între ei, cu mîna de mort în cealaltă și strigă ascuțit:

— Sus, boieri jupîni ! Cîte un sfanț lui Cotelici, că de nu era el, nu vă mai îmbătați, la anul, în tîrgul Rîurenilor !

Dar jupînii i-au dat mai mult decît atît, căci i-au dat, numai lui, jumătate din galbenii pe care i-au găsit în chimirul vrăjitorului.

Cel care s-a mirat și s-a crucit mai mult dintre jupîni, cînd, la lumina zilei, au cercetat cu de-amănuntul lighioana împușcată de Mantu, a fost Florea Frîncu Tocălie.

— Mare drăcie ! Cînd a stat să fete Cotoșmana o dihanie ca asta ? !

Tocălie avea dreptate ; Cotoşmana nu putea să fete aşa căţel. Jigania era de pripas prin codrii noştri şi cine ştie de unde o pornise. Părea un fel de ungur sau de sîrb. Avea, pe sub cojoacele de vulpe, cu care era îmbrăcat, nişte albituri cum nu se făceau pe atunci la noi în ţară. Iar într-o tolbă găsită de alţii mai tîrziu în pădure, avea o sticlă cu rachiu nemţesc, nişte şuncă şi un catastif cu nişte slove pe care n-a putut să le citească nici un popă de pe Cerna. Scurt, acest nenorocit de vrăjitor de codru nimerise la noi din întîmplare, sau, cel mult, momit de renumele bîlciului din Rîureni.

Dar se vede că-l ursise ursitoarea să-i putrezească oasele în Pădurea Cotoşmanei, între 2 izvoare, care taie drumul grabnice ca nişte şerpi şi se pierd în văi pline de lunci, şi sub coroanele amestecate ale mestecenilor şi arinilor, premeniţi de atunci de multe ori. Au îngropat cu el şi mîna de mort cu care îşi închega vrăjile ; dar peste cîtva timp a răbufnit din mormînt afară o gaură ca de şarpe. Şi cei care au trecut pe acolo şi au văzut-o au înţeles, făcîndu-şi cruce, că mîna de mort scobise pămîntul şi fugise — ca un paianjen al iadului.

LA VULTURI !

Culmile Scripetelui se desluşeau în această zi cu soare, după multele ploi de pînă aci, colţuroase şi limpezi ca o cunună de securi. Scripetele se aduna de jur împrejur, şi clădea la mijloc fundul Iablanicioara, fund adăpostit şi locuit de un pumn de oameni. Într-o parte, zidul îmbrăcat în codri se ştirbea, ca să lase printre lespezii zdrobiţi şi printre fagii cosiţi mereu la rădăcină, undele oţelite ale Iablanicioarei. Izvorul ei era în munte, sub o stîncă, şi ciobanii îl adunau şi-l depănau în jgheaburi, cît ţinea o poiană, iar pe urmă îi dădeau drumul în creştetul brazilor. Alte cîteva pîraie ţîşneau mai jos de printre pietre şi întreiau puterile pîrîului. Pe lîngă el, cobora chinuită, singura cărare mai lesnicioasă celor cîteva case de oameni, întemeiate în acest cuib de vulturi.

În ziua aceea nu era nici un nor deasupra, şi uriaşii munţi, care atîtea zile frămîntaseră şi sloboziseră din coamele lor zbîrlite pînă la cer ploile, trăsnetele şi şuvoaiele, erau acum blajini, tihniţi şi prididiţi de soare. Numai în faţa cerului, mai sus decît brazii cei mai înalţi, vulturii pluteau neobosit, scăldîndu-şi aripile în lumină şi dînd fiorii morţii păsăretului de casă din jurul celor cincisprezece-douăzeci de locuinţe din fundul văii. Între aceste locuinţe, cea mai mare şi mai gospodărească era casa lui Dănilă, starostele ciobanilor din partea locului, venetic de pe plai, dar mare baci la bătrîneţe. Dar acum nu era

acasă decît un cioban bătrîn și șchiop, care dregea sădilele. Stăpînul era la stînă, în munte, cu ceilalți ciobani. Tot așa era și prin celelalte case. Mai rămăseseră pe lîngă vetre moșnegii, femeile și copiii. Oamenii în putere și tineretul, bucuroși de întoarcerea timpului frumos, ieșiseră la oi, pe culmi, ori porniseră devale, prin satele de pe Iablanicioara. Erau toți ciobani și plecau cu caii încărcați cu piei și cu brînzeturi, și veneau cu ei înapoi, încărcați cu mălai. Altă casă mai mare și mai cuprinsă era casa lui Păun Ozun, unul din ginerii lui Dănilă. Acesta era un român falnic, trup și suflet de viteaz. Nu era nici el acasă, ci numai nevasta și copiii, fiindcă plecase de astă-iarnă, cu o scrisoare tainică de la socru-său Dănilă, către Tudor Vladimirescu. Această scrisoare, pe o piele de miel, nu era lucru mare, dar cel ce o ducea era Păun Ozun, și cu el mai erau încă zece, toți copii de munte, cu bunăștiință într-ale flintei.

Moș Dănilă, fruntașul ciobanilor de pe Scripetele, era un om care trecuse prin multe suferințe și încercase multe vaduri de amărăciune. Era de felul lui de dincoace de Olt, făcuse în tinerețe de trei ori avere și de trei ori i-o măturase puhoiul năvălirilor străine. [...] Ce conace ! ce gospodării! ce rost temeinic ! Dar precum fierul plugului trece prin inima mușuroiului de furnici, spintecînd într-o clipă cetatea harnicelor muncitoare, așa și fierul nenorocirii spintecase în trei rînduri rostul și viața românului Dănilă. A treia oară cînd l-a călcat urgia, n-a putut să mîntuiască nimic din cîte avea. Ai lui porniseră de cu seară în sus pe Jiu. Mai era o strajă pînă la ziuă. Cînd s-au apropiat răcnetele și pocnetele pistoalelor, a fugit într-o pădurice de pe deal ! Și pînă a nu răsări soarele gospodăria lui și tot satul cu ea s-au zvîrcolit în flăcări. A plîns Dănilă și s-a suit în creierii munților ca să nu se

mai coboare niciodată şi să nu mai vadă plaiul şi silnicia de pe el.

Sus la munte s-a făcut cioban, după ce trecuse de trei ori prin pîrjolul lui Iov. Din an în an, Dănilă a crescut în turme şi în argaţi, a însurat, a măritat şi şi-a întins pe cîţiva munţi neamul şi întîietatea. Dar acum îmbătrînise, văduvise şi sta mai mult la izvorul Iablanicioarei, deasupra caselor făcute întîi, rostind pe ciobani şi mîngîindu-şi bătrîneţele cu un ceaslov bisericesc. Aici, lîngă Iablanicioara, l-a ajuns într-o zi vestea că Alexandru Suţu a murit, că Tudor Vladimirescu zguduie Oltenia şi că a împrăştiat pretutindeni o strigare, în care era vorba despre feluritele şi preaştiutele nedreptăţi îndurate de ţară, despre vlădicii şi boierii cei răi, despre grecii haini şi despre uşurarea birurilor apăsătoare. Tudor chema pe panduri, pe plăieşi şi pe toţi cîţi mai aveau o scînteie de bărbăţie în piept : la viaţă şi la arme !

Dănilă avea optzeci de ani. A oftat şi şi-a deschis inima către gineri-său Păun : „Du-te tu în locul meu şi slujeşte pe Tudor pînă la moarte. Agripina, nevasta ta, este fata mea ; copiii tăi sînt nepoţii şi moştenitorii mei. Mergi cu inima slobodă şi Dumnezeu din cer să aibă milă de tinereţea ta !“ Păun Ozun era ginerele cel iubit al lui Dănilă. Ţinea pe Agripina, fata cea mai mică a unchiaşului, şi-i trăiau trei copii, Măriuca, Vlad şi Păunaş. Dar pe Păunaş tată-său nici nu-l văzuse fiindcă era abia de două luni, născut încoace, după Paşte. Păun Ozun şi cu cei zece tovarăşi, zece voinici plătiţi şi îmbrăcaţi de moş Dănilă, plecaseră pe la sfîrşitul lui Ghenarie. Au plecat fluierînd. Coborau din stîncă în stîncă, din munte în plai şi pretutindeni întîlneau cete-cete de zăplani, tot oameni hotărîţi şi aspri, neştiutori de dor şi de păreri de rău, porniţi cu flinta, cu coasa, ori cu furca la spinare, spre steagul ridicat de Domnul Tudor.

Trecuse multă vreme de la plecarea lui Ozun. Agripina, ca femeie, n-avea inima lui. Cînd isprăvea cu treburile casei și mai ales cînd sta și-l punea la piept pe Păunaș, gîndul la bărbatu-său, grija, teama de soarta lui o împresurau și o întristau. Lua un cojoc pe ea și peste copilul strîns la sîn și alerga la tată-său. Moș Dănilă era pe prispă ori în casă, veghea mulsul caprelor ori omătul care se topea pe culmi, vorbea cu ciobanii ori cu ciaslovul bisericesc. Cum vedea pe Agripina, cu cojocul umflat peste povara brațelor, se lumina la față.

— Ce plocon îmi aduci ?

— Iacă, tată, îți aduc cele gînduri rele care îmi tot croncănesc în inimă !

— Fată dragă, nici nu știi ce-mi aduci ! Tu-mi aduci berbecelul cel mai drag din turma noastră ! Tu-mi aduci ce are să fie peste patruzeci-cincizeci de ani, pe plaiul dezrobit de Tudor !

Iar într-o zi îi spuse Agripinei cu niște ochi de flacără:

— Agripino, nu fi muiere ! Tudor și Păun stau și stăpînesc în București. Boierii pămînteni s-au dat cu Tudor. Ce va mai fi, de la Dumnezeu va fi.

Această știre era destul de veche și Dănilă o spunea Agripinei, încă o dată, la începutul lui mai, supărat și mîhnit în inimă-i că veștile cele mari pe care le aștepta nu mai veneau deloc. Muntele se învălui o lună întreagă în neguri și în ploi putrede ; potecile se prefăcură în șuvoaie, iar din satele de pe vale nu se mai auzi nimic. Și iată că după atîtea săptămîni ploile stătură. Cerul se însănătoși și se scutură de înfășurăturile lui albe și cenușii ; munții fumegară a vreme bună. Iablanicioara se limpezi și scăzu în albia-i întortocheată și adîncă.

În ziua aceea, Moș Dănilă se suise la stînă dis-de-dimineață. Era cam departe pînă acolo și unchiașul nu mai putea să urce decît călare. Agripina începuse ziua, nici

mai vesel, nici mai trist, ca alte zile. Oile erau pe munte, într-ale lui Dănilă. Măriuca şi Vlad se jucau în fundul grădinii, adică lîngă şuvoiul Iablanicioarei şi sub cei din urmă fagi înfipţi în coasta muntelui, căci grădina şi casa lui Ozun erau la marginea celorlalte. Coasta era grozav de prăvălatică şi Iablanicioara, după ce se învîrtea şi se zvîrcolea sus, printre stîncile ţăpure, cobora acum de-a dreptul, frîngîndu-se din piatră în piatră şi zdrobind cu vuiet de fiecare piatră pare că nu apă, ci bulgări de zăpadă. Măriuca şi Vlad se îndemnau şi se împingeau unul pe altul pînă cînd intrau în roata pulverilor umede, ridicate din căderea şuvoiului şi cînd se simţeau stropiţi pe ochi dădeau fuga înapoi cu mare haz. Agripina pusese ceaunul de mămăligă. Era aproape de miezul zilei şi mesteca zorită, tot aruncînd ochii la Păunaş, adormit în albie.

Copilul dormea în pragul uşii, cu capul la umbră şi cu trupşorul, strîns în scutece, scăldat în soare. Era rumen-alb, ca trandafirii nici albi, nici roşii, şi sugea în vis. Dincolo de odorul adormit, Agripina vedea, prin uşa deschisă, cîteva căsuţe de bîrne, ceva din ograda lui Moş Dănilă, drumul satului şi adîncătura Iablanicioarei, iar încolo aripile negre ale pădurilor de brad, aruncînd umbre adînci pe fîneţele înflorite şi gurile de secure ale Scripetelui, muşcînd din cerul albastru. Nu se auzeau alte zgomote decît clocotul ceaunului de pe pirostrii, vîjîitul înfundat al şuvoiului din dosul casei şi, pe la răstoarce, rîsetele celor doi copii sau mugetul unui viţel despărţit de maică-sa.

În această pace adîncă, în această fîntînă dintre munţi, plină de chipul şi de aleanul soarelui, pocni răcnetul deznădăjduit : „Fugiţi ! fugiţi ! vin turcii !..." Agripina tresări şi întoarse capul spre uşa deschisă. Groaza vestei se prefăcu deodată în groaza faptului văzut cu ochii ! Din fundul văii, pe unde se prăvălea Iablanicioara, coame de

cai zbucniră într-o clipă şi în fiecare coamă cîte un cap de turc. Numaidecît nişte nouraşi albi se destrămară în aer, iar prăpăstiile rostogoliră un ropot de pistoale. Agripina se repezi la Păunaş, îl ridică din albie, îl puse în poală şi prin uşa din fund ţîşni în grădină. Se strecură pe lîngă gard, ajunse pe Măriuca şi pe Vlad şi tîrîndu-i după ea începu să urce coasta din fag în fag. Copiii miraţi începură să întrebe :

— Unde ne ducem, mamă ?

— De ce nu mîncăm, mamă ?

Agripina n-avu vreme să răspundă. De jos din sat se ridicară şi sfredeliră slăvile ţipete, nechezaturi şi noi împuşcături.

— Ce e, mamă ? Cine ţipă ? Cine dă cu pistolul ?

Agripina le răspunse gîfîind :

— Turcii, dragii mamei, păgînii de turci de care vă spunea bunicul ! Să fugim cît om putea, pînă sus la stînă!

Cărarea pe care apucase Agripina era cea mai scurtă dar cea mai anevoioasă. Trebuia un om zdravăn, ca să poată să biruiască pieptul muntelui, nu o muiere cu un copil în poală şi cu alţi doi tîrîş după ea. Chiar Păun Ozun se urca rar pe aici, pentru că era o cărare cumplită, care scotea sufletul din om, pas cu pas, după zvîrliturile Iablanicioarei, mai mult o scară de bolovani şi de rădăcini, decît o potecă. Agripina suia din greu, cu pieptul tot atît de smăcinat ca şi şuvoiul de alături, ajutînd pe Măriuca şi pe Vlad şi ferind pe Păunaş, din poală, ca să nu-l izbească de pietre ori de crengi. Ar fi fost cuminte să se abată în dreapta ori în stînga şi să se ascundă în pădurea care stăpînea pretutindeni, deopotrivă de întunecos. Dar Păunaş se deşteptase şi începuse să plîngă şi i se părea Agripinei că numai vuietul pîrîului acoperea destul de bine ţipetele lui. Mititelul, grămădit în poală, hurducat şi flămînd, ţipa cît putea şi izbea cu mîinile şi cu pi-

cioarele în cămaşa pe care Agripina şi-o sumesese şi o înnodase în brîu. Pe lîngă asta, în urechile Agripinei se prigoneau mereu ţipetele şi împuşcăturile din vale, iar vîjîitul Iablanicioarei n-o lăsa să-şi mai dea seama dacă se înşală, ori nu se înşală.

La urmă, Agripina ştia că mai erau pe acasă şi alte gospodine, care trebuie să fi fugit cum fugise şi ea, prin pădure, şi cîinii de turci negreşit că se luaseră după ele ! Unde să se ascundă, unde să întîrzieze acum cînd focul arde la tălpile picioarelor ! Mai bine să lupte pînă cînd i-o plesni inima în piept ! Dacă ajunge la stînă, poate să cadă şi să moară ; au scăpat copilaşii. Sîngele lui Păun, rodul dragostei lor, lumina ochilor lui Dănilă ! Dacă o ajung turcii, pe ea o batjocoresc şi poate o lasă cu viaţă, dar pe copii îi strivesc de stînci ! Cum să mai dea ea ochi cu tată-său ! „Ce mi-ai făcut copiii ? ! Unde e nădejdea şi mîngîierea mea ?..." Mai bine să urce, să urce ! Să nu *se lase pînă ce nu s-o vedea măcar în poieniţa de sub* stînă şi atunci, cînd o cădea moartă, Măriuca, Vlad şi Păunaş au scăpat cu viaţă. Plînsetul lor se va auzi de la stînă. Ciobanii vor veni şi-i vor găsi... O, dar pînă la poieniţă mai e mult !...

Măriuca era de şapte ani. Vlad de cinci. Sfîrşiră curînd puterile şi începură să plîngă : „Mamă, ne e foame !..." Vlad, grăsuţ, aprins la faţă şi leoarcă de sudoare, căzu jos ca un bujor frînt de ploaie. Agripina se opri locului. Păunaş se zbătuse în poală pînă amorţise şi adormise cu degetele în gură. Agripina căută să răzbată cu urechea prin zgomotul şi pocniturile Iablanicioarei, dar nu deosebi nimic. Îşi muie mîinile în spumele pîrîului, îşi aruncă pe ochi cîţiva pumni de apă, cum i-ar fi aruncat pe nişte cărbuni aprinşi, şi luă pe Vlad în cîrcă. Era voinică Agripina, tînără şi vînjoasă, dar povara cu care se lupta era peste puterile unei femei. Pe Vlad îl ducea în cîrcă, pe

Păunaş în poală, iar Măriuca, sleită de puteri şi ameţită, se ţinea de mamă-sa, ţinînd-o de căpătîiul brîului. Agripina începu să şovăiască, asemenea vitei lovite între coarne. Copacii dimprejur zvîcneau şi începeau să se facă roşii. O sete groaznică îi frigea gîtlejul şi măruntaiele. Gîndurile i se topeau în cap. S-ar fi trîntit întreagă în omătul ce fierbea la nodurile Iablanicioarei şi-ar fi secat şuvoiul dintr-o sorbire, dar mai avea atîta minte să cugete că ar fi rămas pe loc trăsnită, copiii s-ar fi prăpădit şi osteneala ei de pînă atunci ar fi fost de prisos. O perdea de sînge şi de nebunie i se lăsa, încet, pe creieri. În pieptul ei ardea toată pădurea şi bătăile inimii erau bolovani încinşi, care săreau din loc şi o izbeau în coaste. Se mai oprea cîteodată, cu mîinile încleştate de o rădăcină, ori de o ramură ce atîrna, şi pieptul îi horcăia ca nişte foale. Punea jos pe Vlad, mai înnoda cămaşa în brîu şi cu pumnii îşi vîra ochii în cap. Îi era sete ! Îi era sete ! Îşi mai răcorea limba şi pleca iar. Dar vinele picioarelor îi tremurau, sînul i se umflase şi o înţepa îngrozitor, Păunaş, izbit de colo pînă colo, începuse iar să plîngă. De data aceasta de-abia chişnea. Hurducătura îl ameţise, foamea îl leşinase. Şi pînă la poieniţa de sub stînă tot mai era ! Măriuca scăpă din mîini capătul brîului şi căzu mototol, în frunzele umede, scuturate astă-toamnă. Agripina luă pe Măriuca în cîrcă şi legă pe Vlad, acum mai odihnit, de capătul brîului. Atunci, prin zborul frunzelor, Agripina zări coastele Brăcinelului, masa de stîncă şi cu poale de brazi pe care era stîna lui moş Dănilă. — „Slavă ţie, Sfîntă Născătoare !..."

Dedesubtul Brăcinelului era o poiană unde baciul aduna fînul cosit de pe culmi şi unde în fiecare vară mai rămîneau cîteva căpiţi din celălalt an. Agripina îşi stoarse puterile cu oarbă înverşunare şi ieşi din pădure şi din coastă, în poiana cu căpiţi. Poiana era pustie, dar turcii,

dacă au luat-o pe drumul oilor, erau să ajungă și ei tot acum ! Vijelitul Iablanicioarei de-abia se mai auzea. Pacea locului era adîncă. Sus, în nesfîrșirea albastră, vulturii se roteau cu neobosită măreție.

Agripina căzu la umbra unui stog și ascultă, cît o mai puteau lăsa să asculte răzvrătirea sîngelui și ciocănitul inimii. Nu se auzea nimic, nimic. Atunci ea cugetă : „Tata n-a simțit primejdia. Ciobanii sînt risipiți și turcii o să-i ia fără de veste. Trebuie să merg pînă la stînă !“

Păunaș dormea, suspinînd : „Dormi, dragul mamei ! Laptele meu acum e foc și otravă. O să te pun la ugerul unei capre...“

Agripina voi să se scoale. O mie de junghiuri o străpunseră în tot trupul, dar mai ales în sîn. S-au isprăvit puterile ! De-abia dacă va mai putea să se tîrască. Ce face cu copiii ! ?... Măriuca și Vlad își mai veniseră în fire.

— Ne e foame, mamă ! Să mergem mai curînd la bunicu, la stînă !...

Drumul pînă la stînă era de acum aproape lin, căci ocolea și se încolăcea pe Brăcinel, pînă sus.

— Nu vă mai poate duce mama, că nu mai are putere !

— Mergem noi singuri, mamă !

Agripina se simți rău de tot. Munții și pădurile se învîrtiră cu ea și toată greutatea trupului i se răsturnă în cap, ca apa dintr-o sticlă, în gîtul sticlei, cînd o întorci cu fundul în sus. Mai putu să gîndească limpede : „Mi se urcă laptele la cap...“ Apucă pe Păunaș adormit, îl învălătuci în scutece și în șorț și scobind sub căpiță făcu o ascunzătoare. Vîrî copilul și teși fînul la loc, apoi porni, nebună, cu Măriuca și cu Vlad, după ea, fără să le vorbească, fără ca să-i mai știe.

În vremea asta, moș Dănilă aștepta la stînă să coboare ciobanii cu oile, ca să le adape. Pistoalele slobozite la amiază le luase drept vreo glumă ciobănească și nu se mai

gîndea la ele. Cu privirile risipite peste culmile din răsărit, moş Dănilă se gîndea, departe, se gîndea la Tudor, la Păun Ozun şi la Bucureştii, unde viteazul oltean pare că intrase într-un mormînt. „Încotro să fie Tudor şi ai lui ? tot în Bucureşti, ori aiurea ? Ce a făcut el de atîta vreme ?" Neliniştea moşneagului creştea, cu cît privea mai mult cerul fără nori şi boltirile lui din ce în ce mai joase şi mai pierite deasupra plaiului spoit în depărtări, şi cu cît bătrîneţele nu-l mai iertau să sară în şa şi să ia lumea în piept.

În gîndurile acestea, auzi în dosul stînei un plînset de copil. Se ridică din locu-i şi se uită peste ţarcuri, cu mîna straşină pe ochi : Dar asta ce să fie ! — Era Măriuca. Mai încolo era Vlad şi tocmai în fund venea o femeie care nu putea să fie decît Agripina, dar care avea umbletul şi schimele unei nebune.

Măriuca îi căzu moşneagului pe piept şi-i spuse înecîndu-se în plîns amar :

— Au venit turcii în sat, bunicule !... Mama ne-a luat de mînă şi ne-a tîrît pînă sus în poieniţă... Acolo a ascuns pe Păunaş în fîn şi s-a mîniat pe noi !... Nu vrea să ne vadă, nu vrea să ne audă !

Agripina, roşie-vînătă la faţă şi cu cămaşa sfîşiată pe pieptul umflat ca un cimpoi, venea tot blagoslovind cu capul şi cu mîinile. Dănilă înţelese totul, într-o clipă. Ciobanii se lăsau de pretutindeni, în fruntea oilor. Dănilă apucă buciumul şi sună în el podobia : „Alergaţi, ciobani !" Între cei dintîi sosiţi fu Dragomir Ozun, fratele cel mare al lui Păun, care era doftor în felul lui şi se pricepea de minune să lase sînge. Agripina căzuse în stînă, molcomă ca o capră sfîşiată de lupi. Dănilă o lăsă în seama lui Dragomir Ozun, iar el, fără zăbavă, porni cu ciobanii tineri, toţi înarmaţi cu flinte, devale spre poiană. Pe Măriuca o luă cu el, pe cal.

Era liniște împărătească. Nu se auzeau decît tălăngile, din ce în ce mai depărtate, ale turmelor de deasupra. Gînduri-gînduri — nori și corbi — treceau prin cugetul lui Dănilă. „Ce au căutat turcii pînă aici ? Cînd au venit, ce vijelie i-a adus ?... În sfîrșit, dacă o fi să ne ceară pielea, o să le-o vindem cît vom putea mai scump !" Dar calea cobora pustie și din adîncuri nu izbea nici un zgomot.

Cînd ajunseră în poiană, Măriuca arătă cu degetul :

— Uite căpița unde a ascuns mama pe Păunaș !

— ...L-o fi ascuns în altă parte, fata bunicului ! ?

Fînul cu care astupase Agripina copca scobită sub căpiță era răvășit de jur împrejur și Păunaș nicăieri. Ochii ciobanilor căzură pe niște cîrpe înșirate pe poiană. Alergară la ele. Era șorțul Agripinei și scutecele copilului, acum pline de sînge, iar de jur împrejur sta, în iarbă, o largă spulberătură de fulgi cenușii, ca după o încăierare între vulturi.

Păsările cerului coborîseră în poiană și smulseseră pe Păunaș din zbuciumul plînsului, din durerile foamei și din tot vaietul și chinul unei vieți omenești, în mijlocul unui popor nenorocit și rob încă pe multă vreme !

Dănilă plînse a doua oară în viața lui. Fiorii unor presimțiri năprasnice îl junghiară în inimă. Privind spre răsărit (și într-acolo era Tîrgoviștea), privind spre miazăzi (și într-acolo era Drăgășanii) bătrînul, cu cușma în mînă, plînse, în fața cerului :

— Pune un hotar, Stăpîne, nenorocirii noastre ! Ajungă sfinției tale atîta jertfă ! Ajungă atîta risipă, atîta jaf la vulturi ! din mana bietei țări și din carnea noastră !

LÎNGĂ APA VODISLAVEI

Era în luna iunie din anul 1821. Tudor Vladimirescu răsărise din noaptea codrilor Olteniei, plimbase din Cerneţi şi pînă la Bucureşti lumina unor revendicări profetice şi apucase între Goleşti şi Tîrgovişte, în zarea însîngerată a trădării. El ridicase în cerul ţării, aidoma cometelor, fantasma fîlfîitoare a hangherului, freamătul şi fiorii marilor întîmplări ce vor să fie. Puţini îl iubiseră, puţini îl pricepuseră, foarte puţini îl plînseră. Tîrziu, era să răsune cîntecul de dulce jale :

„Tudor, Tudor, Tudorel,
Dragul mamei voinicel..."

Eteriştii nu făcură altă vitejie decît să prindă pe Tudor şi să-l omoare, la miezul nopţii, pe aproape de colina unde stă înfiptă ţeasta unui alt mare martir din tristul nostru călindar. La jumătatea lui mai, turcii intrară în ţară şi, ca de obicei, nu-şi pierdură vremea de pomană. La 7 iunie, lîngă Drăgăşani, ei potoliră în sînge figurile eteriştilor şi apoi se risipiră, pe plaiul românesc, cît în vînătoare după greci, cît după haraci şi după pleaşcă.

„Vin turcii !" O, strigătul acesta a făcut să se înfioare fătul în pîntecele mamei şi să se cernească lumina soarelui, în multe din zilele părinţilor noştri. „Vin turcii !" Această veste zbură ca pasărea — şi pare că chiar prin zborul păsărilor, prin freamătul frunzelor, prin murmurul pîraielor spioane. Codrii Teleormanului vuiră tainic.

Vedea, Tecuciul, Călmățuiul... predară vestea satelor adăpate. Ereții se înălțară din pădurile cîmpiei și cu țipete ascuțite zburară de zor, spre miazănoapte. Tîrgoveții din Roșiorii de Vede primiră vestea într-o seară.

Fără nici o întîrziere, scoaseră carele de sub șoproane, trîntiră în ele tot ce spaima și zăpăceala le mai puteau îngădui ca să aleagă și înjugară pînă la scăpătatul soarelui. Dar ce puteai să pui în car, odată ce trebuia să pui întîi nevasta și copiii, părinții sau surorile și frații ? De aceea, cam tot ce putea să intre în car, pe lîngă această povară scumpă, erau : o ladă cu de-ale îmbrăcării, o cergă-două, un sac cu mălai și căldarea de mămăligă. Cine avea parale — le risipea în chimir, de colo pînă colo, cosea chimirul bine, și-l înfășura pe pulpa piciorului. Cine avea prin casă lucruri mai multe și greu de luat pe drum și voia să-și facă mîngîiere că nu le va pierde — le căra în argea și dărîma argeaua peste ele, iar deasupra presăra cenușă și gunoi. Dar și pentru aceasta trebuiau mai multe brațe și oarecare cugetare. Cei mai mulți din acești tîrgoveți, care luau drumul bejeniei, ascundeau prin pod, prin coș, prin beci, ce mai puteau și porneau cu carul și cu cei din car și cu cele din car, lăsînd restul la mila Domnului.

Fruntași printre rușanii tîrgoveți era și Iordache cojocarul, om cu stare, dar sanchiu și nemilos, care nu rîdea niciodată și bătea pe calfe de le zvînta. Iordache apucă în fruntea bejenarilor și cînd soarele scăpătă în Dealul Viilor, el ieși cel dintîi din tîrgul spăimîntat. Lăsase acasă două calfe, cu poruncă strașnică să-i ascundă cum vor ști mai bine cojoacele rămase, că de nu, cînd s-o întoarce și nu le-o mai găsi, face altele din pielea lor.

Nu puteau toți să ia același drum, întîi fiindcă drumurile erau mai multe și al doilea fiindcă locurile de scăpare erau așijderea mai multe. Unii plănuiau să se dea afund în pădurile mai depărtate, prin văile ferite, cercetate în

alte vremuri. Alții alergau să se ascundă prin bordeiele satelor, la vreo rudă, la vreun fin. Alții, mai ales negustorii, se sileau să ajungă prin tîrgușoarele de munte, pe unde aveau legături de prietenie și de afaceri. Iordache și alți cîțiva cu el o luară spre Pitești și spre Curtea de Argeș.

Merseră în noaptea aceea cît putură și poposiră dinspre ziuă într-o pădure, de unde se auzea, în depărtare, lătratul cîinilor. A doua zi cunoscură că sînt lîngă Balaci. Merseră toată ziua și ceva din noapte, merseră și ziua a treia și în seara acestei zile (după ce rătăciseră drumul și nu-l mai găsiră decît odată cu Argeșul) urcară încet, încet pînă la Pitești. Dar în acest oraș era fierbere mare. Se zicea că turcii sînt prin apropiere, că pradă și omoară. Piteștenii erau înspăimîntați, nesiguri de averea și de viața lor și gata de bejenie și ei. De aceea bejenarii rușani nu se opriră în tîrg decît o noapte și o luară în zori de zi spre Curtea de Argeș, trecînd din pădure în pădure, întrebînd cu teamă cărările și dînd în gînd făclii și liturghii sfintei Filofteia, de la Biserica Domnească.

Și într-adevăr, cu rugăciunile sfintei Filofteia, ajunseră la Curtea de Argeș și se închinară sfintei. Dădură toți pomelnice pentru sănătate, ajutor și izbăvire de sabia dușmană și de fiecare suflet pomenit puseră pe pomelnic cîte o firfirică. Toți, afară de Iordache, aveau copii, deci cîți copii atîtea firfirici. Cojocarul zgîrcit se bucură în taină că pomelnicul lui numai cu două nume — al lui și al Profirei, nevastă-sa — îl ținea mai ieftin decît pe toți ceilalți.

— Mă vere Iordache, mai dă tu ceva pentru obștie, pe deasupra, că tu ai mai puțină greutate decît noi. Dă ce te-o lăsa inima : vreo cîrpă de borangic, vreo cămașă cusută de lelea Profira, ori vreun pieptar pentru părintele, ca să-l poarte la iarnă...

— Ce tot îndrugi, nenișorule ! Vreai să dau de haram și ce bruma am putut să sui în car ? Am făcut eu destule pomeni ; acum nu mai am de unde.

În Curtea de Argeș era locul cel mai nimerit pentru popas și la nevoie, cel mai bun de adăstat, pînă la trecerea primejdiei. Lîngă zidurile episcopiei și în iarmarocul carelor dejugate, era să-i fie mai lesne orișicui, la ziua de răspăr și de haraci.

Obiceiul turcilor era prea cunoscut. Cei care nu mai călcaseră prin țară nu-i știau cărările, nici limba, umblau în cete și cu iscoade după ei. Copoii mai bătrîni, care înțelegeau graiul poporului și știau potecile prin codri, plecau tiptil, cîteodată numai cîte unul și calul de sub ei. Cei dintîi băteau tîrgurile pustiite și iscoadele nemernice scoteau din coș, din pod, tot ce ascunsese bietul creștin, ori mergeau drept la vatra de cenușă și dezgropau din argea lăzile cu țesături, buduroaiele cu ceară ori cu miere și tot ce-i fusese greu de luat fugitei gospodine. Cei din urmă întrebau potecile și pădurile, miroseau adierea vîntului și ici, colea, se țineau după urme pînă dădeau de culcușul iepurelui. De obicei acești pleșcași stingheri, mai cunoscători într-ale firii poporului și mai apropiați, nu erau așa cruzi, ci mai mult boieroși și cu apucături de cadiu, adică de judecător. *Boierul* descăleca lîngă căruțe, întreba cine este vătaful bejeniei și apoi așternea ipingeaua pentru haraci. Dacă bejenarii erau mulți, apoi ipingeaua trebuia să se acopere de parale, de sfănțoaice, de sfanți, de rubiele, de mahmudele... după căruța, după căciula, după nevasta birnicului, sau după părerea boierului. Cine era prea sărac și n-avea nimic de dat : rămînea în sarcina vătafului și dădea vătaful pentru el. În sfîrșit, după ce ridica ipingeaua și o vărsa în dăsagi, boierul întreba dacă are cineva vreo pricină, vreo pîră de

adus, făcea dreptate pe loc şi apoi încăleca pe cal şi intra iar în codru, încotro îl duceau mirosul şi norocul.

Se zvonea că un pîlc de turci o luase spre Curtea de Argeş ca să globească tîrgul şi pe cei adăpostiţi în el. Tîrgoveţii de la Ruşi, osteniţi de spaimele şi de greutăţile bejeniei şi mai bucuroşi să sufere ce o fi să sufere şi tîrgul de refugiu, decît să mai descurce încîlcitele păduri de la Curtea de Argeş la deal, hotărîră să rămînă unde se găseau. Zgîrcitul de Iordache însă, şi încă doi ruşani şi alţi vreo cîţiva din alte părţi socotiră că este mai isteţ să-şi piardă urma în codri, doar-doar vor izbuti să scape de gloaba turcului.

Deci, Iordache şi aceşti cîţiva se furişară din Curtea de Argeş şi porniră spre Tigveni, trecură de Tigveni şi încăpură în noaptea verde şi nesfîrşită care stăpîneşte pe valea Simnicului. Arinii şi paltinii stăteau deşi ca peria şi printre trunchiurile lor Simnicul de-abia dacă găsea loc să-şi plimbe şi să-şi încovoaie apele-i în veci umbrite şi doritoare de lumina soarelui. Prin tăria clădită din ramuri şi din frunze, soarele pătrundea numai ca nişte stele, care cădeau şi scăpărau ici în ierburi, dincolo în cristelniţa de cleştar a apelor. Drumul ţinea pe alături şi se împletea neîncetat cu reţelele Simnicului. Cele 7—8 care, trase de boi, suiau la deal, pe lîngă apă, trecînd mereu de pe un mal pe celălalt şi săpînd greoi şi adînc pietrişurile umede. Rar de tot, cînd desimea codrului se ştirbea oleacă în dreapta sau în stînga şi din valea cu ape înserate puteai să înţelegi ce este mai încolo. Şi încă tot ce puteai să înţelegi era că în amîndouă părţile dealuri suiau peste dealuri şi păduri suiau peste păduri, ducînd pînă la cer fala fagului şi a moliftului.

După destulă trecere de vreme, drumul scăpă din valea Simnicului şi ieşi în lumina dulce a unei poieni. Era spre seară. Poiana venea rotundă şi înclinată pe pieptul

unui deal (încolo îmbrăcat cu totul în armura codrilor) ca o pafta de piatră verde, sub pieptii unei armuri. Codrii de primprejur se muiau din ce în ce mai mult în rumeneala serii. Un cîntec din caval picura din creştetul poienii peste poalele înspicate şi îmbălsămate de aglici. Bejenarii îndemnară boii mai departe şi o privelişte nouă li se desfăşură vederii.

Sus, sub fagi, se odihnea o turmă, iar un cioban sta drept în mijlocu-i. Şi ai fi zis că-i spune cu dinadins, din cavalul ciobănesc, nu ştiu ce poveste sau nu ştiu ce învăţătură, agonisită în ziua aceea de pe plai. Dar această frumuseţe ţinu numai o clipă şi se tulbură amar, căci cîinii ciobăneşti, izbiţi de neaşteptata arătare a străinilor, se năpustiră în ei. Ciobanul rumpse salba povestei, înfipse cavalul în brîu şi aducîndu-şi amîndouă mîinile pe bîtă aşteptă nehotărît să vadă ce o să iasă. Poate că era şi un fel de înţelepciune ciobănească să mai întîrzieze şi să nu sară numaidecît să-şi astîmpere cîinii. Astfel, ciobanul, ori din prea multă minte, ori din prea puţină, lăsă cîinii să-şi facă slujba şi dacă se poate să scoată la iveală cugetele acestor străini neaşteptaţi.

În capul bejenarilor, pe lîngă boi, era Iordache ; ceilalţi veneau care pe sus, care pe jos, care mai aproape, care mai în urmă. Cîinii tăbărîră îndeosebi pe Iordache şi tăbărîră cu o stăruinţă şi cu o duşmănie înfricoşată. Acei bejenari care se întîmplaseră să aibă în mînă vreun toiag, vreun retevei, alergară să-l scape. Ceilalţi săriră de frică în căruţe şi începură să zbiere la cioban să-şi certe cîinii. Cu tot ciomagul lui Iordache şi cu tot ajutorul tovarăşilor, cîinii îl înghesuiră lîngă leocă şi un dulău, repezindu-se pe sub car, îl apucă de pulpa piciorului şi-i sfîşie nădragii pînă jos la imineu. Dar colţii dulăului nu intrară în carnea lui Iordache, ci în cureaua chimirului de bani, pe care-l purta înfăşurat pe pulpă !

Prin sfîşietura nădragilor nu se văzu nici piele, nici sînge, ci nasturii de alamă şi catarămile chimirului ! Mirarea şi întipărirea printre bejenari fură puternice. („Bravo, neica Iordache ! Bănişorii lui sînt toţi la el, pe pulpa piciorului, de aceea ţine el fruntea fugarilor şi ne trage după el prin hududoaiele şi prin sălbăticiile astea!“) Turbarea lui Iordache, însă, fu năprasnică şi răbufni pînă la cer, ca un butoi de spirt care a luat foc.

Ciobanul, aiurit de zbieretele celor din vale, porni spre ei, dar fără multă convingere şi înjurîndu-şi cîinii mai mult aşa din gură. Ba de ciomege, ba de glasul stăpînului, cîinii se domoliră, şi cu căscături şi cu scheunări se traseră în deal la oi. Ciobanul veni faţă în faţă cu Iordache. Om de munte, greoi la fire, şi încet la limbă, el rămase tîmpit, sub potopul de înjurături şi sub ploaia de palme, în care se pomeni aşa deodată, din seninul celei mai liniştite şi sprevăzătoare seri de iunie. Cînd înţelese bine ce i se întîmplă, mîncase vreo 20 de palme.

— Ca ho, jupîne ! Ce-ţi este ? ce mă baţi aşa de mama focului ?

— Taci din gură, mocan clocit ! că-ţi vărs aici pe iarbă tot caşul din burtă !

— Da' ce ţi-am stricat, jupîne ?

— Ce mi-ai stricat, hai ? Să-mi rupă cîinii tăi bunătate de nădragi şi tu să stai, înfipt ca un par, în vîrful dealului ?

Dar prin nădragii sfîşiaţi pe care îi arăta se vedea cît colo pîrdalnicul de chimir, bătut cu nasturi de alamă.

— Da' bine jupîne, slavă Domnului că ţi-a rupt numai nădragii şi nu ţi-a rupt pulpa piciorului. De ce să mă baţi aşa ? Eu pentru pagubă dau ispaşă. Ce-mi ceri ? Un miel ? O oaie ?

— Nu-mi trebuie oaia ta, mocan spurcat ! Îmi trebuie pielea ta s-o tăbăcesc în palme !

— Jupîne, ai astîmpăr odată ! că vezi bîta asta : acum o apucă dracii !

— Ce spui, mă, mocîrţane ? ! fluieră Iordache printre dinţi, pe cînd ochii lui zvîcniră în sînge, îţi fac capul drojdii ! !...

Şi în acelaşi timp, cu o putere uimitoare, la un om nici prea înalt, nici prea cărnos, cum era el, îi smuci ciobanului ghioaga din mînă. Era atîta izbucnire şi atîţia şerpi înveninaţi în ochii acestui om, atîta răutate nimicitoare în faţa lui de cojocar hain, încît bietul cioban se încovoie, cu mînia lui cu tot, ca un plop sub vijelie. Iordache îi înfipse o mînă în chică şi-l aduse lîngă boi, iar cu ghioaga din cealaltă mînă azvîrli în sus resteul boului din dreapta, goni boul şi înjugă pe cioban în locul vitei.

— Cea, Mocane ! Hăis, Bălane !... Cea ! Cea, Mocane...

Şi cu adevărat, înghioldindu-l cu ghioaga şi pe Bălan şi pe cioban, groaznicul cojocar plimbă carul o bucată bună pe poalele poienii. Bejenarii priveau încremeniţi. Unii dintre ei poate ar fi rîs, dar era prea crud ceea ce vedeau ; alţii poate că ar fi deschis gura să-l mustre pe Iordache, dar cine mai cuteza să iasă în calea unei aşa mînii !

— Ho, boală ! Oaci ! Pe Bălan îl păstrez, pe Mocan îl dau lupilor şi dracului de pomană !

Dejugă pe cioban şi cu un pumn în ceafă îi dădu drumul. Acesta îşi luă căciula de jos şi conabiu la faţă şi lac de sudoare se întoarse cu jale la oiţe. Ghioaga lui rămase amintire lui Iordache.

Carele porniră înainte, mai urcară o coastă şi apoi coborîră într-o vale. Tainică şi tăcută fusese calea, toată ziua, dar în acest amurg şi în aceste locuri necunoscute, pe care Iordache le jignise atît de greu, lovind cu grea ocară pe bucolicul lor înfăţişător, taina creştea pînă la

teamă şi tăcerea pînă la amenințare. Susurul acestor codri se stinsese odată cu doina din caval, iar prietenia ținutului se schimbase în durerea şi în ruşinea ciobanului batjocorit. În valea în care coborîseră, dădură peste alt pîrîu, dar mai repede şi mai îngust decît Simnicul. Malul celălalt era înalt, priporos şi pe pripor cu ghirlande de mesteacăni. Se întunecase şi nu mai putură să descurce drumul. Afară de aceasta, le trebuia doar un drum cît de încurcat şi nişte văi cît de adînci şi de înfundate, ca să poată simți mereu în inimă nădejdea că nu vor da păgînii peste ei şi ca să poată gusta un ceas de somn.

Pîrîul de care dăduseră era Vodislava ; se găseau deci spre miazăzi de Şuici, prin hățişurile nepătrunse şi prin văile întortocheate, peste care domnesc şi astăzi tăriile pădurii. Convoiul se opri lîngă apa Vodislavei. Bejenarii dejugară, aprinseră focurile de popas şi mîncară — ce mai avea fiecare — cu inima grea, cu mintea plină de icoana căsuței depărtate şi, cine ştie, astă-seară, poate praf şi cenuşă. Mai vesel decît toți era Iordache. Nu bătuse pe nimeni de multe zile şi se simțea mulțumit ca un fumător care şi-a regăsit tutunul şi luleaua după o pierdere şi o căutare de o zi întreagă.

Obosiți, bejenarii adormiră curînd — copiii şi femeile în care, bărbații pe jos, pe lîngă boi. Iordache şi Profira se culcară amîndoi în carul larg, plin de scoarțe şi de cojoace, şi uitară de ceilalți şi de primejdii, ca la ei acasă. „Bietul Iordache ! eu nu apucasem să închid ochii. Ceilalți dormeau buştean. Şi mă gîndeam : Bre, şi Iordache ăsta ! ce cîine spurcat ! nici frică de Dumnezeu, nici ruşine de oameni... Şi-l înjuram, şi-l blestemam în inima mea. Dumnezeu să mă ierte, că gîndeam cu păcat... Bietul om ! pare că-i şoptise soarta : O noapte

îți mai rămîne și de viață și de somn și de dragoste cu nevastă-ta !“

Stelele cerului se irosiră din albastrele adîncuri și legînd frazele lor de argint desfășurară încă o dată pămîntului scriptura lor cea fără tîlc. Pîrîul Vodislavei, copil nepăsător, gîngurea povestea lui de munte și înșira pe firele-i de apă luminile de sus. Un paltin uriaș care creștea din albia pîrîului înnegrea noaptea și mai adînc, deasupra pribegilor.

Cînd se zvoni de ziuă, din vîrful acestui paltin ieși o cîrîială crîncenă și o pereche de corbi căzu aproape în carul lui Iordache, croncănind și plesnind din aripi. Bejenarii săriră în sus. Pasările negre fîlfîiră pe capetele lor, pînă își luară avînt și despicară cerul dimineții, grabnice ca niște soli care se duc să ducă vestea, oricărora le este de-a scăparea, după ce au adus-o. Încă o zi de pribegie și de teamă ! Încă o zi de semne rele și de neliniște ucigătoare ! Le era frică de moarte, dar parcă le era silă și de viață ! De aceea, zăboveau, descinși, cu părul vîlvoi, uitîndu-se unii la alții, neștiind cum să mai înceapă și ziua aceea. Dar cînd soarele ieși deplin dintre dumbrăvi, pe drumul pe unde veniseră pribegii apăru un turc călare și după el un om de-ai noștri.

— S-a isprăvit ! degeaba ne-a fost toată strădania. Mai bine rămîneam în Curtea de Argeș... Ia uitați-vă ! Cel care vine după turc este ciobanul de aseară !... Iordache, Iordache, în ce foc ne-ai băgat !

Turcul se apropie tacticos, descălecă de pe cal și lăsă frîul în mîinile ciobanului. Era un om voinic, chipeș și zdravăn înarmat. Bieții creștini păliră și se incovoiară ca grîul, la sfîrșitul lui mai, cînd nu dă ploaie. Cu mîna pe mînerul iataganului, turcul spuse scurt :

— Birul, bre.

Bejenarii începură să caute prin căptuşeala zăbunului, prin sacul cu mălai, prin trenţele din căruţă... Fiecare dădea acum pe faţă unde crezuse, bietul, să-şi ascundă şi să-şi mîntuiască ce bruma bani avea. Turcul era om cu regulă. Numără carele şi le luă unul cîte unul. Al cui era carul, cîte suflete erau în car, cam cît făcea carul şi boarfele din el. Carul lui Iordache era cel din urmă, dejugat chiar pe malul pîrîului. Turcul se învoi uşor cu toţi, pînă la Iordache, crezu fiecăruia şi primi şi mai jos decît ceruse. La Iordache însă se arătă neînduplecat : Car mare şi frumos, lucruri multe şi bune şi apoi nici un copil !

Iordache, galben ca turta de ceară şi cu mîinile prinse de friguri, se ruga să-i primească atîta cît îi dădea. Ciobanul care ţinea calul de frîu nu-şi mai putu stăpîni inima-i cea plină de arşiţa ruginii, a ciudei şi a dorului de răzbunare şi începu să-i spună turcului, plîngînd :

— Ăla, boierule, m-a bătut de m-a stins ! Ăla m-a înjugat ca pe o vită şi am tras căruţa alături cu boul de hăis ! Nu-l lăsa, boierule ! Fă-mi dreptate, boierule !

Plînsul ciobanului era sălbatic şi zguduitor, ca un puhoi de ape descărcate din vîrful muntelui. Turcul se încruntă adînc. Iordache înţelese că nu mai este de cîrmit şi plăti toată gloaba cerută.

— Sfîrşit birul. Acum judecata. Bătut la tine, bre ?

— M-a bătut rău, boierule !

— Înjugat, bre ?

— M-a înjugat, boierule !

— De ce ai bătut la el ? De ce ai înjugat la el ?

— Căci era să mă sfîşie cîinii lui, boierule, şi el sta rezimat în ciomag şi se uita ! Te uită ce mi-au făcut cîinii lui !

— Pentru asta bătaie. Bine. Dar jugul ? De ce ai făcut la el aşa ocară mare ?

— M-a pus la jug, boierule, şi mă înghioldea cu bîta mea. Uite bîta mea : băgată colo sub loitra carului !

— Minte ceva la el bre ? (întrebă turcul crunt, străpungînd cu ochii pe martori). Nici unul nu suflă un cuvînt.

— Bre, ocară mare ! şi bătaie şi jug. Ce ispaşă pofteşti la tine ?

— Să-mi dai capul lui, boierule ! Şi pentru judecată îţi dau chimirul cu bani, care dumnealui, jupînul, îl poartă pe pulpa piciorului.

— Mult, bre, pofteşti la tine !

— Nu e mult, boierule ! Că şi eu am vrut să-i dau o oaie ispaşă, pentru nădragii care i-a rupt cîinele şi n-a vrut să primească. Zicea că vrea pielea mea, ca s-o tăbăcească în palme. Vreau şi eu capul lui ispaşă !

— Scoate la tine, bre, chimirul cu parale.

Iordache se încinsese cu el pe sub cămaşă. Îl scoase, cum şi-ar fi scos inima, şi-l puse pe proţapul carului. Turcul porunci unuia din bejenari să-i ţie calul în locul ciobanului, iar ciobanului îi porunci să lege pe Iordache cu mîinile la spate. Şi fiindcă Profira cu celelalte muieri şi cu copiii începuseră să ţipe şi să-şi smulgă părul, turcul mai porunci să piară de la faţa locului şi muierile şi copiii. Turcul se întoarse către cioban şi-i arătă chimirul de pe proţap.

— Jumătate : judecată la mine ; jumătate : ispaşă la tine.

— Nu vreau, boierule, să trăieşti ! Dumneata ia-ţi chimirul şi mie dă-mi ispaşă capul lui.

Turcul sfîşie cămaşa osînditului şi-l trînti în genunchi cu pieptul pe proţap. Apoi, în soarele celei din urmă dimineţi a lui Iordache, trase iataganul. Cu o mînă în părul lui Iordache, cu cealaltă gata să facă răzbunare, tur-

cul dădu pe faţă că între inima lui şi iataganul lui este deosebire :

— Iartă la el, bre, că e lege al tău !

— Nu-l iert, boierule !

— Iartă la el, bre, că e lege al tău !

— Nu-l iert, boierule !

— Iartă la el, bre, că e lege al tău !

— Nu-l iert, să trăieşti, boierule !

Atunci iataganul, pe care turcul îl ţinea încremenit în soare, căzu cu şuier pe gîtul lui Iordache şi cu căpăţîna lui cu tot răsună la pămînt.

— Ţine, bre !

Şi turcul i-aruncă ciobanului în piept ispaşa udă şi bolborositoare.

TUDOR VLADIMIRESCU

Cel dintîi viteaz din neamul nostru, despre care am auzit, mic copil, şi pe care l-am plimbat în închipuirea mea, a fost Tudor Vladimirescu. *Zavera lui Tudorin* mi-a sunat la urechi şi în inimă de pe timpul cînd de-abia puteam să biruiesc sunetul *r*. Ca mai toţi cei vlăstăriţi la picioarele frumoşilor moşnegi adormiţi acum un sfert de veac, am ascultat şi eu, în seri de iarnă, crîncenele povestiri despre zaveră. Cîteva întîmplări, din acele zile mari şi nenorocite, mi-au rămas în suflet şi după zeci de ani am căutat să le răsădesc în grădinile nuvelei. Le-am auzit de la o bătrînă veselă şi bărbătoasă, un fel de bunică adoptivă, al cărei ultim vis, a cărei ultimă dorinţă, la un pahar de vin, era să o pomenească nepoţii cînd vor fi mari şi ea va fi în pămînt. Din amintirile ei, fetişcană în zaveră, am umplut cerul primelor mele închipuiri cu umbra uriaşului Tudorin şi cu numele lui de trîmbiţă.

Cînd eram ceva mai mare, am găsit, într-o casă veche unde locuia, ascunsă de toată lumea, o altă bătrînă din familia mea, un tablou care a fost pentru mine un eveniment printre evenimentele copilăriei. Multă vreme, chiar şi atunci cînd învăţasem alfabetul cirilic în care era scrisă legenda tabloului, priveam la acest tablou cu uimirea din zilele dintîi. Tabloul înfăţişa pe *Slugerul Tudor Vladimirescu,* înconjurat de cîţiva panduri şi că-

pitani, stînd cu toții pe malul unei ape și cam la o margine de oraş. Apa era Jiul sau Oltul, orașul : Craiova sau Slatina. Un pandur ținea un cal de căpăstru : o flotă de rațe se legăna pe apă. Slugerul Tudor Vladimirescu, persoana cea mai arătoasă din icoană, era închipuit ca un om gras și jovial. Avea în ochi o mulțumire de parvenit trufaş, sigur de treburile și de veniturile lui, mîndru de hainele scumpe cu care era îmbrăcat. Căci într-adevăr era scump îmbrăcat. Avea o blană lungă pînă în pămînt, printre ale cărei răsfrînturi de samur se vedea brîul plin de pistoale și de pumnale. Slugerul ținea o mînă pe prăsele, lăsînd să-i cadă, largă, mîneca de la blană și nu știu ce găitan sau lanț care-i cobora de sus, de după gît. În cap purta căciulă, nu de piele de oaie ci tot de ceva rar.

Am primit icoana aceasta cum primește credinciosul ignorant chipul vreunui sfînt vestit, în cutare icoană despre care se zice că a coborît din cer. Vremea cugetării critice era încă departe. De-abia, prin clasa a treia, a patra primară, am început, fără să-mi dau bine seama, să nu mai cred în icoana dintîi. Imagini contradictorii au împins-o mai departe și i-au luat locul. Cîntecul popular nu mă mai lăsa să văd în domnul Tudor pe arendaşul, încîntat de sine, din vechiul tablou.

„Tudor, Tudor, Tudorel,
Dragul mamei voinicel,
De cînd maica ți-ai lăsat
Și panduri ți-ai adunat,
Mult la față te-ai schimbat,
Și mult te-ai întunecat.“

Apoi o iconiță dintr-o carte de cetire de pe vremuri, carte cu multe foi, tipărită pe hîrtie bună și frumos ilustrată (cred că *Cetirea* lui I. Ionescu) mi-a arătat un Tu-

dor cu totul diferit. Avea o privire ageră și arzătoare, niște obraji trași și o pornire vehementă în capul lui cu chică leonină.

Revoluția lui Tudor Vladimirescu, la lecția de istorie, și istoria critică, mai tîrziu, trebuia să-mi precizeze din ce în ce mai mult, această figură, vulturească și aspră, care dominează, ca dintr-un nor de sînge, redeșteptarea românismului la începutul veacului trecut.

În școala haotică, lipsită de viață și de patriotism, lipsită de ideal și de solemnitate, în școala interminabilă și veștejitoare prin care a trecut generațiunea mea și eu cu ea, am ținut ochii multă vreme ațintiți pe Domnul Tudor. El și Iancu Jianu erau pentru mine subiectele unor romane istorice, la care visam, după care întindeam brațele, cel puțin de atîtea ori, de cîte ori auzeam lăutarii cîntînd cîntecul Jianului sau în care Iancu Jianu și Tudor Vladimirescu să trăiască măreți, ca fulgerele în nori și ca porțile împărătești în șerpii de tămîie. A fost un vis care a înflorit, dar n-a rodit !

Și iată că părerea-mi de rău se țărmuiește azi cu mulțumirea să vadă că dorul meu a fost și dorul altuia, care și l-a izbîndit frumos și bine. O femeie, pe care n-am văzut-o niciodată și despre care se zice că prin naștere nu e romancă, a iubit atît de mult aceste vitejești figuri ale codrului și ale suferinței românești, încît le-a închinat ani de zile din viața ei, a adunat cu răbdare faptele, sufletescul și culorile epocii și a rechemat cu putere pe Haiduc și pe Pandur, în două cărți intitulate : *Haiducul* și *Pandurul.*

Am isprăvit de citit, mai ieri, pe cea din urmă. Erau ediția și versiunea românească. Aștept cu nerăbdare să-mi sosească originalul, ca să-mi lămuresc o mulțime de chestiuni, cărora nu le găsesc răspuns și care nu-mi dau pace. Autoarea, Bucura Dumbravă, scrie în limba

germană ! Ar mai trebui să aud că această scriitoare nu e nici măcar născută în ţara noastră, ca mirarea mea să crească mare cît Oltul.

Oriunde ar fi născută autoarea *Pandurului* şi oricare ar fi limba în care a trebuit să-şi scrie cartea, ea este româncă, este olteancă ! Mai mult decît mii şi mii de români şi de olteni. Cartea ei este scrisă cu atîta dragoste de ţărănimea noastră, cu atîta pricepere într-ale firii şi ale sufletului românesc adevărat, cu atîta evlavie pentru codrii, munţii şi mînăstirile din Oltenia, încît dacă am fi cu toţii la înălţimea românismului Bucurei Dumbravă, i-am decerne, într-un glas, o diplomă de onoare şi de recunoştinţă din partea poporului român. Şi Tudor Vladimirescu, întunecosul pandur care trece călare prin toată această minunată rechemare a anilor 1820—1821, poate fi el altul decît adevăratul, autenticul Tudor Vladimirescu ?

Te întrebi, fără să poţi să hotărăşti — din multa ei dragoste, ori din multa ei ştiinţă istorică l-a înviat Bucura Dumbravă pe vajnicul oltean, atît de aidoma cu icoana din inimile noastre ? Trebuia, pe lîngă atîta sete de lămuriri istorice şi o inimă de femeie, ca Tudor Vladimirescu să renască printre noi pandur viteaz şi nepătat, apostol furtunos şi curat, precum a fost.

Tudor Vladimirescu ! Este astăzi ceasul, mai mult decît oricînd, să strîngem la piept icoana lui şi să lăsăm să curgă peste inimile noastre izvorul cu gust de lacrimi al ştiinţei faptelor şi soarta lui. Sînt în cartea Bucurei Dumbravă nişte vorbe, puse în gura lui Tudor Vladimirescu, nişte vorbe care, dacă sînt autentice, sînt profeţii egale celor din sfintele scripturi şi anume celor privitoare la Israel şi la neamurile învecinate.

Este vremea să facem ca Israel, în ceasurile de grea cumpănă, să ne refugiem în sanctuar şi să căutăm, în-

frigurați, înțelesul scripturilor bătrîne. Tudor Vladimirescu, țăranul ăsta care ridică Oltenia pentru drepturile norodului și moare pentru dreptate, este prorocul care trebuie citit în zilele de față.

Ne frămîntăm, discutăm, argumentăm, ne aruncăm înainte curajoși și dăm pe urmă înapoi ; prindem din nou curaj și iar ne-apucă frica și frîngem linia frontului nostru sufletesc de mai multe ori pe zi... Ce ne este ? Ce avem ? Nu avem încredere unii într-alții, nu avem încredere în noi. Și într-o sută de cauze adînci, prin care, ca pe niște țevi, vin sfiala, frica și confuziunea, este una grozav de adîncă, de unde se ramifică tot răul : nu este dreptate în casa noastră și deci nici dragoste, nici solidaritate ! Cei mai mulți dintre noi nu sînt de-ai lui Tudor Vladimirescu, ci tocmai dintr-aceia împotriva cărora olteanul se jurase cu jurămînt să-și facă din pielea lor opinci !

ZILE ŞI NECAZURI DIN ZAVERĂ

Pe un plai înalt de lîngă Olt şi mai la o parte de cealaltă lume, trăia un gospodar român, Marin Turcalete. Cu toate că avea acest nume de floare, el era crescător şi negustor de porci. Încercase cîteva meserii şi nu-i mersese bine. Aici, pe lîngă Olt, avea, sub straşina unor păduri întinse de stejar, un crîmpei de moşie. Îşi întemeiase o casă de bîrne, durase cocini, abătuse un pîrîiaş ce se vărsa în Olt şi prefăcuse în mlaştină o vîlcea de sub pădure. Vara în tău, toamna la ghindă, iarna pe porumb şi pe dovleci — porcii lui Turcalete creşteau şi se înmulţeau. Marin Turcalete, om umblat şi negustor păţit, ştia unde să-şi desfacă marfa. În fiecare an pornea în sus pe lîngă Olt, cu o turmă de jigănii îngrăşate, trecea prin rîul Vadului şi făcea vînzare bună la Sibiu. Aşa a dus-o cîţiva ani, pînă în anul zaverei. Strînsese ceva bani şi se simţea Turcalete cu curaj.

Într-o dimineaţă de iunie, cînd pădurea răsuna de viersul păsăretului sălbatic şi porcii lui Turcalete umpleau vîlcelele, Ciorsac, porcarul lui, îi adusese vestea că satele de peste Olt şi-au luat lumea în cap şi fiece creştin fuge încotro vede cu ochii fiindcă turcii au intrat în ţară ca să cureţe pe zavergii !

Auzise Turcalete de zaveră şi de zavergii, ba îi şi intrase în casă un prieten, dat cu zavergiii, dar Turcalete n-avea inimă să-şi lase aşa norocul, tocmai acum cînd îi

venise în mînă. Auzind o aşa veste, rămase omul pe gînduri. Ce să facă ? Să-şi încarce, pe cai, copiii și nevasta, să-şi adune porcii şi să-i gonească în adîncurile codrului ? Te pomeneşti că Ciorsac, de felul lui cam prost, a auzit vreo minciună, vreo păcăleală... Noroc că Turcalete n-a stat mult în cumpănă. Un cioban din partea locului s-a ivit călare bătînd calul cu călcîiele şi gonind spre tîrlă să ducă baciului vestea că turcii vin spre Olt. „Vin turcii ! Vin turcii drept spre noi !"

Marin Turcalete avea șase copii, fete şi băieți, amestecaţi. Sevastia, fată mare, era primul copil ; după ea venea Negoiță, flăcăoan de vreo șaptesprezece ani. Afară de Ciorsac, mai era încă un porcar, dar tocmai murise tată-său și se învoise, în ajun, pe trei zile, să se ducă să-i facă îngropăciune. Erau în toată casa lui Turcalete trei perechi de brațe bărbăteşti. Printre ceilalți copii, numai fetele erau mai mari ; băieţii erau micșori. Multă bogăție nu era în casa creştinului. Odoarele lui Turcalete erau copiii și nevasta. A legat pe un cal o pereche de desagi și a vîrît în ei copiii cei mai cruzi, iar pe alţi trei cai a împărțit mălaiul, slănina afumată și cîteva cîrpeturi. A alergat apoi cu Ciorsac şi cu Negoiţă să adune porcii. Aici a fost mai greu. Parte din ei se băgaseră în mocirlă și pînă să-i scoată de acolo a fost treabă. În sfîrșit, a adunat şi porcii, cu vreo doi-trei groștei lipsă, și i-a pornit în sus, pe scursoarea pîrîului. Nevasta şi copiii veneau în coadă.

Pădurea în care bejănărea Turcalete ținea pînă în județul celălalt. Arar se făceau în ea ochiuri de lumină și de otavă și apoi stejarii se închegau la loc și tăriile pădurii se înfiorau din nou, ca în umbră şi în taină de biserică. Pîrîul de care se ţinea Turcalete ieșea, însă, într-un tîrziu, afară din pădure și ocolea, pe sub niște dîmburi şi pe sub nişte locuri de pășune, o moşioară întreagă. Pe

urmă intra iarăşi în pădure şi de aci înainte licărea tot printre rădăcini şi pe sub troian de ramuri pînă la izvorul lui. Mergînd cu greu în sus, îngrijorat şi înfierbîntat, Turcalete se bătea cu mintea unde să-şi ascunză el procleta lui de avere, nu atît ca să n-o izbească turcii — fiindcă ei nu se uită la porci şi nu-i mănîncă — dar ca să nu se risipească. Pentru el şi pentru copiii lui ştia un hăţiş adînc, un cărpiniş încurcat şi foarte greu de răzbătut, dar unde să vîre el peste o sută de porci ?... Tot alergînd după ei, înjurînd şi zvîrlind cu ciomagul, îşi aduse aminte că este în pădure, de partea cealaltă a celor dîmburi descoperite, o viroagă adîncă, săpată de pîrîu, largă în toate părţile şi cu totul ascunsă, sub copacii aplecaţi. Ori de unde ai fi privit, pe deasupra pădurii încovoiate între două culmi, ca o perdea de soare între două stinghii, nu puteai să vezi, nici să ghiceşti că acolo jos este o gropniţă. Pîrîul, curgînd pe fundul căii şi mîncînd neîncetat din albia-i de humă, o răzbise şi găsise dedesubt nisip. Îl săpase mînios în fiecare primăvară şi-l aruncase în văi, pînă ce făcuse o largă temniţă, în care spînzurau rădăcinile copacilor de deasupra şi putrezeau, an de an, ghinda şi frunzele scuturate.

Pîrîul curgea prin întuneric, în fundul acesta mocirlos, iar în sus, acoperit cu ramuri. Unii copaci căzuseră de mult peste viroagă, alţii porniseră să cadă. Dacă ai fi tras cîte un gard în sus şi în jos, astupînd astfel intrările viroagei, ai fi făcut o straşnică ascunzătoare pentru vite.

Toate acestea îi veniră în cap lui Turcalete, una după alta, ca într-o lumină grabnică. Un loc mai potrivit de închis porcii, pentru trei, patru zile, nu putea să fie pe faţa pămîntului ! Toată teama şi toată greutatea erau acum că trebuia să-i mîne de zor, pe pîrîu la deal, să iasă din pădure şi să ocolească dîmburile pleşe pînă ce va da iar în pădure. Dar primejdia mare te face să treci peste

primejdia mai mică ! Pe Turcalete și porcii lui n-ar fi putut să-i ochească turcii, decît dacă s-ar fi uitat de pe dealurile de dincolo de Olt și după aceea, dintr-un anume loc, pe lîngă vadul Oltului. Mare-i Dumnezeu ! Turcalete și-a luat inima în dinți. A ajuns la cărpiniș, și-a cuibărit acolo copiii și nevasta și a lăsat pe Ciorsac de caraulă ; iar el cu Negoiță au mînat porcii înainte pînă au ieșit pe plai. Aici i-au gonit cît au putut, aruncînd ochii mereu în urmă peste dealuri și peste văi.

Trecuse de amiază și soarele îmbrățișa adîncătura încovoiată a Oltului cu lumina-i neclintită și fierbinte. Dumbrăvile de sălcii și cocoașele dealurilor ascundeau însă oțelul apei și într-o parte se vedea, oprită în mal, ca o scînteietoare gură de secure. Un văl albastru subțirel se întindea peste larga desfășurare a țării și nici un zgomot, nici un semn nu arăta, de nicăieri, nenorocirea intrată în biata țară. Turcalete și Negoiță, osteniți și asudați, mînau stăruitor dobitoacele moleșite, izbind mutește în ele. Jivinele cele mai voinice și mai grase erau cele mai de nevoie. Se puneau cu partea dinapoi în tină și sprijinite pe picioarele dinainte grohăiau cu încăpățînare : „Nu mai vrem ! Nu mai putem !“ Turcalete lovea cu ciomagul. Negoiță apuca de urechile pleoștite și trăgea din răsputeri. După un ceas întreg de așa canon, dădu Dumnezeu și se văzură în pădure. Aici se odihniră bine cu toții și porniră mai departe. În sfîrșit, cu destulă anevoință, ajunseră la viroagă. Nu se înșelase Turcalete. Mîncătura era acum și mai mare decît o știa el și cu puțină înghesuială aveau loc în ea o sută de porci. Nu era rotundă ca o cocină, dar avea cîteva prelungiri, cîteva cămări prin care treceau rădăcini întortocheate și care îi sporeau cuprinsul. Atîta primejdie era că porcii, tot rîmînd și trăgînd de rădăcini, puteau să dărîme gro-

pile peste ei. Dar ce era de făcut ? O să piară cîţiva, dar n-o să piară toţi !

Turcalete şi cu fiu-său băgară porcii în viroagă şi se uitară bine la gurile ei, chibzuind ce fel de astupători li s-ar potrivi mai bine. Porcii, sfîrşiţi de oboseală, căzură toţi în mocirla răcoroasă, şi, împingîndu-se frăţeşte unii într-alţii, aţipiră. Locul era într-adevăr potrivit. Apă aveau, noroi aveau, aveau şi ghindă, dar era cam neagră şi stricată. Oricum, trei-patru zile, nu mureau ei acolo. Turcalete luase cu el un topor. Începu să facă pari şi nuiele. Dar ar fi trebuit nişte furci de pătul, nu nişte pari, ca să poţi să înfigi un gard în aşa pămînt moale ca piftia. Copaci căzuţi erau destui, dar unii acopereau viroaga, iar alţii erau groşi ca butia. Turcalete găsi unul pe jumătate putred, îl scutură cît îi trebuia şi cu opinteli şi cu sudori îl prăvăli la deschiderea de sus a viroagei. În el bătu pari şi făcu un ţarc. La deschiderea cealaltă nu mai avu ce face. Ar fi putut doar să dărîme malul, dar astupa pîrîul şi se înecau porcii. O plută stufoasă stătea mai jos, cu rădăcinile dezvelite şi pornită să cadă. Turcalete îi tăie rădăcinile dezvelite de jur împrejur şi-i dădu brînci să cadă spre viroagă. Pluta astupă astfel, cu leasa ramurilor ei, şi deschiderea de jos a viroagei.

Acum porcii stăteau bine. Turcalete şi Negoiţă se înapoiară la hăţişul unde păzea Ciorsac. Se înapoiară prin pădure, pe o cărare mult mai scurtă, dar bună numai pentru vulpi. Găsiră toate bune şi acolo. Nu se simţise nimic şi nu se ivise nimeni, nici păgîn, nici de-ai noştri. Seara făcură de mîncare într-o groapă adîncă, să nu se vadă lumina focului şi potriviră să rămîe de mîncare pînă în seara a doua, ca să nu mai aprinză foc şi să se zărească fumul de undeva. Şi tot aşa făcură şi a doua şi a treia zi — ascunşi ca şerpii în hăţiş şi trăgînd cu urechea la zgomotele din pădure. Dar sfîrşiră mălaiul !

Afară de aceasta Turcalete era, ceas cu ceas, cu gîndul la porcii lui. Mai sînt în viroagă, ori nu mai sînt ? Au dat lupii, au dat malurile peste ei ? Se hotărî să se coboare el pînă la căsuța din marginea pădurii, să mai ia ceva mălai — de o mai găsi de unde — iar pe Negoiță îl trimise să vază ce fac porcii, în închisoarea lor. Ciorsac — prost, dar voinic și credincios — rămase de pază, cu flinta în cumpănă.

Negoiță plecă, pe poteca vulpilor, înspre viroagă. Era un băietan fără răutate și foarte sfios. Era cogemite vlăjganul și la luptă dreaptă ar fi biruit pe oricare altul de seama lui. Însă îl bătea și un țînc de doisprezece ani, dacă era isteț și dedat la vicleșuguri. Negoiță nu se pricepea să pună piedică, să izbească peste ochi și peste nas, ori să sucească mîna potrivnicului. A ajuns la ascunzătoarea porcilor și s-a uitat. Le mergea de minune ! Cîțiva, numai, răzbiseră prin pluta care astupa în jos viroaga și se risipiseră împrejur. Bătrînii și înțelepții turmei, însă, stăteau în cocină. Cînd îl văzură pe Negoiță îl primiră cu un grohăit la început amenințător și aspru, dar pe urmă din ce în ce mai prietenos și mai duios. Poate mai veniseră pe acolo, în cele două zile, și alte fețe și de aceea nu mai aveau încredere. Pe Negoiță, în sfîrșit, îl cunoscură. Băietanul întoarse pe fugari la loc și văzu că nu căzuse nici un mal. Se apucă și mai întări, cum putu, opritorile. Și-aduse atunci aminte de un cireș de colo din marginea pădurii. I se făcu un dor grozav de cireșe.

Lăsă porcii să se păzească singuri, cum se păziseră și pînă acum și o luă spre cireș. Îl nimeri și se urcă în el. De bucuria cireșelor, Negoiță uită pe ce lume se mai găsește, mîncă zdravăn și umplu și sînul. Dar cînd se dădu jos din cireș, se pomeni în brațele unui turc.

— Stai, ghiaur ! Bani ! Galbeni ! Stai, ghiaur !

Negoiță se răci și îngălbeni ca lutul. Îi pieri orice grai și înțepeni tot, ca un lemn. Turcul se dezlegă de brîu și-l legă pe Negoiță cot la cot. Cu ochi de om în ceasul morții se uita și Negoiță la cel ce-l lua rob. Era o dihanie mărunțică și mustăcioasă. Era soios și trențăros și dacă venise și el cu oștirea turcească, trebuie să fi fost de la sacale, ori de la bucătărie. Avea numai un cuțit mare, înfipt la brîu, și fiindcă se descinsese de brîu și-l legase pe Negoiță, își spînzură cuțitul la spate, într-un ochete de la brăcinarul nădragilor. Îl scotoci pe Negoiță în sîn, dar nu găsi decît cireșele. Erau bune și ele. Le mută în sîn la el și văzînd că n-are ce să-i mai ia, porni cu el, trăgînd de brîu, cum ai trage de căpăstru un cîrlan. „Stai, ghiaur ! Bani ! Bani ! Galbeni !..."

Atîta limbă românească știa turcul și gîndul lui era, pesemne, la ceva bani de dezrobire.

Cum era turcul, așa și robul pe care-l dobîndise ! Mai mult mort decît viu, Negoiță venea ca un vițel la înjunghiere. Turcul mergea fără să mai ia aminte la rob și mînca cireșe cu mare poftă. A ținut așa pînă au isprăvit cu dîmburile și au ajuns în pădure. Spre jalea lui Negoiță, turcul o luă nu înspre casa lor, de unde poate i-ar fi zărit Turcalete, ci spre vadul Oltului. Se uita Negoiță și iar se uita în cîrca păgînului ! Era pipernicit, îngust de spate și pare că l-ar fi frînt cu o mînă... Dar altul, nu Negoiță ! Sudori îl treceau pe băietan și-și freca unul de altul coatele legate. Simți că legătura era slabă ! Mișcă mereu din coate, pînă cînd nodul brîului se lăsă și brațele i se plimbară în voie. Atunci brîul alunecă de-a binelea și Negoiță îl ținu, să nu cază fără timp. Bătăi de inimă grozave zguduiau pe Negoiță și tîmplele îl năuceau cu pocnetele lor. Turcul ținea înainte și-și vedea de cireșe. Era încredințat că acest pui de ghiaur e blînd ca un vițel și n-avea nici o grijă din partea lui. Mergeau acum

prin pădure, pe de-a-ntregul, prin stufişuri, peste cioate şi prin curpeni. Cuţitul turcului, agăţat în ochetele brăcinarului, izbindu-se încoace și încolo, ieși din ochete și căzu în bălării. Atunci Negoiță luă o hotărîre mare, de-l trecură mii de nădușeli. Așteptă pînă în dreptul unui hăţiş mai înalt, lăsă jos, binişor, căpătîiul brîului și se lipi pămîntului, ca o broască. Turcul trase brîul după el şi pieri în pădure.

Cînd pasul turcului nu se mai auzi deloc, viteazul de Negoiță se porni pe o fugă năprasnică ! A luat pădurea în picioare și a trecut prin atîția tufari și mărăcini, că oprindu-se spre seară, într-un colț necunoscut, nu mai avea pe el cămașă și era roșu tot, de zgîrîieturi și de înțepături. A mas noaptea într-un copac și din vîrful lui și-a dat socoteala, a doua zi, cam pe unde se găsește. Seara, mort de osteneală și de foame, nimeri la cărpiniş. Maică-sa și surorile plînseră de mila lui. Tată-său stărui de el pînă i se descleștară fălcile. Negoiță povesti cu nevinovăție tot ce i se întîmplase.

— Și-a căzut cuțitul în buruieni ?... Și ție nu ți-a dat nimic în gînd ?... Ciorsac se scărpină în cap. Turcalete înjură în văzduh. Dar era omul mult mai bucuros că i-a scăpat feciorul, decît rușinat că are așa fecior.

— Măi băiete, se vede treaba că șase luni de zile a fost poruncă să ieși și tu tot fată, şi în urmă s-a schimbat porunca şi ai ieşit ce-ai ieşit !...

CEL CE M-A ÎNVĂȚAT SĂ CITESC ȘI SĂ SCRIU

Era un neprofesionist. Absolvise seminarul inferior de la Curtea de Argeș (în zilele episcopului Ghenadie Petrescu) și voia să se preoțească, precum a și făcut mai tîrziu. Cum a ajuns acest seminarist dascălul meu de abecedar nici azi nu știu precis.

În satul meu natal nu exista școală primară. Cînd a fost aproape să împlinesc șapte ani, tatăl meu — arendașul moșiei — s-a gîndit să facă un lucru bun și pentru copiii săi și pentru copiii satului.

Biserica noastră era biserica unui fost schit de călugări, pierdut în pădurile Teleormanului. Împrejur, avea chilii și zid înalt. Aceste chilii erau acum magaziile conacului. Una, de lîngă clopotniță, fusese, poate, chilia clopotarului, sau prescurăria...

Tata a prefăcut această fostă chilie în clasă de școală. A pus în ea trei bănci, o tablă neagră, o masă și o sobă de fier — iar restul, adică învățătorul, a fost, probabil, contribuția ministerului.

Așa se face că ne-am pomenit într-o zi (cred de toamnă) vreo 20—30 de tovarăși de joacă, și printre noi și cîteva fete, adunați laolaltă, în cele trei bănci, proaspăt ieșite din rindea. Mai fusese înainte de noi ceva analog în acest sat valah ? Părinții călugări își bătuseră vreodată capul cu tainele abecedarului chirilic (ori gre-

cesc) şi cu copiii satului ?... Poate că era întîia oară cînd se ivea, în aceste părţi adînc ignorante şi pline de păduri, luminiţa tremurătoare a ideii didactice.

Seminaristul Ilie R. Popescu, de fel din judeţul Olt, comuna Floru, n-avea prea multe însuşiri pedagogice. Cred că în primul loc n-avea nici o dragoste către şcolari. Se pregătise omul pentru altceva şi ca dascăl făcea, probabil, un stagiu plictisitor, în aşteptarea gospodăriei parohiale. Nu-mi aduc aminte să ne fi dat vreodată vreun sfat prietenesc, să fi căutat cîndva să vorbească inimilor noastre, sau să ne fi mişcat vreodată cu vreo lectură sau cu vreo poveste.

În schimb, de la început, ne-a trimis să-i căutăm şi să-i confecţionăm, din salcîmii şi din cornii din preajma fostului schit, o provizie de nuiele, pe care apoi i-o primeneam săptămînal.

Eu ştiam alfabetul de acasă. Cum au ajuns să-l ştie colegii mei, după cîte nuiele rupte, după cîtă văicăreală — e un jalnic capitol pedagogic. Cei mai mulţi dintre bieţii schingiuiţi au fugit ca puii de potîrniche. Au rămas vreo zece copii, cîţiva mai isteţi, doi-trei mai părtiniţi şi restul : cu pielea palmelor groasă şi rezistentă.

O singură mîngîiere ţin minte că aveam în şcoala lui Ilie R. Popescu, anume mîngîierea ceasului de muzică vocală. Absolventul seminarist adusese cu el un carnet în care îşi notase, cu note de psaltichie, cîteva cîntări şcolare şi naţionale, curente pe la 1886. Cîntam cu toţii, obscur încălziţi de melodia unui text în veci neînţeles şi cu ochii bolditi, dacă nu la poarta cea nouă, dar la nuiaua cea proaspătă care făcea viraje deasupra capetelor noastre.

Singurele evenimente din acele zile de şcoală sălbatică erau extraşcolare. Dascălul ne îngăduia uneori să ne ducem la Merişani, comuna vecină, şi să cumpărăm de la o

dugheană anilină de cerneală violetă. Călătoria aceasta, cu doi-trei camarazi, proiecta asupra şcoalei noastre un farmec pe care ea, sărmana, nu-l avea.

Aceeaşi plimbare la aceeaşi comună am mai făcut-o în ajunul împărţirii premiilor, tot din îndemnul dascălului, ca să aducem de la cutare gospodar cunoscut cîteva steble de merişor, pentru împletirea cununelor de a doua zi.

În sfîrşit, altă dată, toată şcoala cu dascălul în frunte am fost la Merişani şi am cercetat prieteneşte şcoala de acolo, fraternizînd şcolarii între ei şi dascălii de asemeni. Această vizită ne-a fost înapoiată şi ţin minte — era pe vremea fragilor — cum ne-am risipit, băieţi şi fete, din două sate, prin falnica noastră pădure, zisă „Ceretul" cea troienită de malurile Vezii.

Am făcut, în satul meu natal, două clase primare. Am luat de două ori cununa de merişor (poate şi pentru că eram băiatul „boierului"). Am trecut prin cele patru operaţii cu numere întregi, ca gîsca prin apă. Am învăţat cîţiva psalmi şi — din şoaptele camarazilor — o mulţime de lucruri profane...

Cînd, după ani şi ani de zile, am auzit de şcoala lui Rabindranath Tagore, am auzit de şcoala lui J. H. Fabre, mi-am adus aminte de pădurile şi de plaiurile noastre, mi-am dat seama de barbaria şcoalei prin care trecusem şi am suspinat din rărunchi împotriva lui Ilie R. Popescu !... Dar bietul om cum era să-mi dea mie ceea ce lui nu-i dăduse nimeni... Mai tîrziu, am ajuns să reconstitui şi să înţeleg viaţa lui de seminar, de la Curtea de Argeş, şi de la toate celelalte curţi episcopale şi mitropolitane, ornate cu şcoli pentru leviţi...

După doi ani de funcţionare, şcoala noastră s-a desfiinţat. Pentru ce, nu ştiu nici azi. Vreo trei elevi ai şcoalei, între care şi eu, am mers mai departe, prin alte şcoli ;

ceilalţi s-au înapoiat la păzitul vitelor, la plug şi la seceră.

Dascălul nostru, după escapada sa pedagogică, a cerut hirotonia şi a obţinut-o, însă mă tem că suspinele noastre i-au înjumătăţit darul şi i-au strîmtat cărarea vieţii. O dată, o singură dată, l-am văzut în port preoţesc... Un preot firav, spînatec, sfios, pare că ruşinat că a ajuns ce ajunsese...

Cînd eram prin clasa a patra secundară, am primit o epistolă, cu stampila unei comune din Dobrogea... Îmi scria că se bucură foarte mult de silinţa mea la învăţătură şi de cinstea pe care i-o fac — lui, primului meu luceafăr... Dar era cam trist şi-şi cerea umile iertăciuni că a pierdut mult din caligrafia de odinioară şi din vioiciunea duhului...

„NOTIONS DE MATHEMATIQUES" DE JULES TANNERY

Am această carte, în rafturile mele, de cîţiva ani. Am văzut-o la un prieten şi mi-am procurat-o şi eu, din rîvna (nestinsă nici azi în mine) să-mi dau seama, o dată în viaţa mea, ce sînt acele matematici, cu care am trăit ani de zile, uneori bine, de multe ori rău, dar pe care nu le-am înţeles niciodată. Sînt cîteva studii, îndeosebi matematica, pe lîngă care, în liceu, am trecut, ca prin pustiul Arabiei — un călător spre Mecca. Mărturisesc cu tristă sinceritate că nu mi-a rămas nimic în amintire din tot ce am învăţat eu în atîţia ani de matematică raţionată, de algebră şi de trigonometrie. Şi vă asigur că nu sînt singur în această condiţie smerită. Vorbeam deunăzi cu un vechi prieten, fost coleg de liceu, azi un strălucit avocat şi profesor de ştiinţe juridice, şi îmi spunea şi el că nici azi nu ştie ce înseamnă *logaritmii* şi care e folosul lor în aplicaţiile practice matematice. Sînt încredinţat că, în privinţa matematicii, se găsesc în aceeaşi stare de nebuloasă sufletească toţi colegii noştri de altădată, care n-au ieşit profesori de matematică sau ingineri. Şi e de notat că unii colegi de pe atunci, ca prietenul pomenit, învăţau la matematică destul de bine şi erau adeseori egali cu viitorii ingineri. Învăţau, însă, de frică, fără să înţeleagă şi fără să iubească studiul pretins arid al matematicii.

Am citit din cartea lui Jules Tannery, pe ici, pe colo, cîte o pagină. N-am avut timpul şi nu ştiu de-l voi avea vreodată să citesc, din scoarţă în scoarţă, şi cu creionul în mînă, această lucrare, pare-se, clară şi atrăgătoare. Dar ori de cîte ori îmi cad ochii pe ea, îmi amintesc de suferinţele mele din liceu şi — mai departe — de prima mea întîlnire cu matematica.

Am început să învăţ carte în condiţiuni cu totul neprielnice. Întîiul meu dascăl a fost un biet absolvent al seminarului inferior de la Curtea de Argeş, mai tîrziu preot, iar azi suspinător la porţile paradisului, unde sfinţii îngeri nu-l vor putea introduce decît cu mare greutate. Acest seminarist nu ştia nimic în chip viu şi personal, nu pricepea nimic şi nu explica nimic, fiindcă, înaintea minţii lui, totul — şi cartea şi viaţa — era mort şi fără explicaţie. Am făcut cu el două clase, întîia şi a doua primară, într-o odaie rece, cu ziduri groase, care fusese prescurăria unei foste mănăstiri închinate. În clasa a doua, mi-a pus în mînă *Aritmetica* lui D. Mirescu şi mi-a spus, făcînd în carte semne cu creionul : „Să înveţi de aici şi pînă aici". Să învăţ vreo două pagini — de introducere, de definiţii, de nu mai ştiu ce din fruntea cărţii — care, pentru mintea mea de opt ani, erau opace şi înfricoşate ca o noapte învăluită de nori !...

Mi-aduc aminte cum mă sculam la ora trei dimineaţa, după un somn cu febră, măream lumina lămpii şi deschideam cartea ucigaşă. Şi pe cînd ai mei dormeau, eu mă sfărîmam să învăţ pe dinafară, cuvînt cu cuvînt, rîndurile cărţii, fără să pricep o boabă, fără să agonisesc pentru sufletul meu, rămas cu totul orb, decît, pe ici, pe colo, conturul nou şi dibuit cu mulţumire al vreunei vocabule care suna frumos. La şcoală, îi spuneam dascălului, pe cîntate, trudnica mea memorizare ; el ţinea degetul pe rîndurile cărţii şi dacă nu săream nici un cuvînt îmi punea

nota zece. Am făcut, cred, cu el, cele patru operaţiuni cu numere întregi, dar cînd am intrat în clasa a treia, la oraş, tot ceea ce ştiam era să scriu şi să citesc. Am ajuns, însă, degrabă egal cu colegii mei, ba încă i-am lăsat pe toţi în urmă, afară de unul singur, premiantul întîi.

În cursul inferior de liceu am avut la matematică notele cele mai mari ; îmi făceam datoria cu eroism, dar nu se prindea nimic de mine din ce învăţam. Eram eu de vină, sau era de vină profesorul — nici azi nu sînt prea sigur. Profesorul meu de matematică din cursul inferior mi se părea un om tot atît de depărtat şi de... fără toarte, ca şi studiul pe care îl preda. Era un om extrem de inteligent, era mi se pare doctor în drept de la Paris, vorbea latineşte şi avea o privire ironică şi ascuţită, care te băga în pămînt. Mai era şi directorul liceului şi te întîlneai cu el toată ziua, aşa încît eu unul o duceam într-o bătaie de inimă şi într-o dogoare de obraji nesfîrşită. Acest om îmi inspira numai frică şi confuziune. Cum ajunsese el profesor de matematică, habar nu am ; ştiu vag că fusese sau că avea diploma de inginer hotarnic. Cîtă matematică ştia şi cît de bine se pricepea să ne înveţe pe noi — s-o spună colegii mei care s-au dedicat ştiinţei numărului. Pentru mine, omul acesta era un scamator — de obicei ironic, uneori violent, totdeauna deconcertant.

Avea un manual de matematică raţională, cu care am făcut albe, incandescente ! multe din nopţile adolescenţei mele. De ruşine, de frică, mai mult decît din ambiţia ca să fiu printre cei dintîi, învăţam la matematică în chip deosebit. Dar zadarnic ! Ceea ce turnam în capul meu turnam în butoiul Danaidelor. Manualul de matematică raţională era prea greu scris, prea înalt scris, prea concis scris, sau altceva, că nu era pentru noi. E adevărat că autorul lui ne *făcea* totdeauna lecţia la tablă, cum s-ar zice explica lecţia cea nouă. Dar iată cum : scotea la

tablă cîțiva băieți mai buni și începea cu ei să facă lecția ce venea. Profesorul nostru nu atingea creta niciodată. Lăsa pe elevi s-o poarte și să se mînjească ei pe mînă. Scotea lecția din capul lor, din dibuirile lor, din ezitările lor, cu orice preț. Dacă ironia nu ajungea, profesorul îi lua și cu supărarea și cu răstelile. Așa dădea el lecție mai departe. Lecția lui era o dîră lungă de zig-zaguri, de dibuiri, de poticneli, din partea elevilor, iar din partea lui: de întrebări, de cîrmeli, de ironie și de explozii. Făcea el bine ce făcea ? Eu nu înțelegeam mai nimic din lecția astfel explicată. Pe mine mă interesa numai spectacolul extern al celor ce se zvîrcoleau la tablă, cum m-ar fi interesat spectacolul unor juncani prea tineri, puși să are în țelină.

În examene, trăiam ceasurile cele mai torturate din anii petrecuți sub jugul matematicilor. Luam matematica raționată, o citeam două zile, sau o zi și o noapte cu o încordare furioasă și, grație unei memorii rapide dar fragile, o știam toată pentru cîteva ceasuri. Dădeam examenul, luam nota 9 și a doua zi nu mai știam nimic — fiindcă nu se lipise nimic de mine, nu mă încălzise nimic și nu asimilasem nimic !

În cursul superior am năpustit[1] cu totul matematicile și n-am mai avut (cu cîteva excepții) decît note foarte slabe. Aici am dat peste un profesor și mai bizar. Era cineva care știa multă carte ; ziceau unii : un mic geniu matematic, dar era un suflet închis, fără nici o căldură, fără nici o *umanitate.* Mă uitam la el... ca la o mașină demonstrativă, ca la o morișcă de socotit. Avea o vorbă grea, aspră și scandată, și cînd explica la tablă parcă huruia o tărăbuță.

Îmi era cu neputință să urmăresc ce idei înșiră profesorul, fiindcă pe mine mă chinuia cu totul altceva : ce

---

[1] A năpusti — aici cu sensul de a părăsi.

suflet are omul ăsta care pare că nu are nici un suflet ? Şi atunci, care e mecanismul ascuns şi enervant care macină atîtea ecuaţii, atîtea raţionamente şi atîta cretă ?

Bietul profesor ! a înnebunit pe cînd eram în clasa a şasea. Şi azi îmi dau seama că impresia stranie pe care mi-o făcea era — dincolo de grilajul aparent al personificării noastre materiale — un contact de la suflet la suflet. Simţeam că în omul acesta veneau noaptea şi dezagregarea.

Să ferească Dumnezeu pe omul rău la suflet, plin de bube ascunse, ori de taine nelegiuite, atins de vreo boală, ori de vreo infirmitate morală, să ajungă profesor ! adică să vie în contact cu acele zecimi şi sutimi de nevăzute tentacule sufleteşti, care îl dibuiesc, îl palpează şi-l ghicesc fără greş, în dosul catedrei lui din colţul clasei. Razele Roentgen, în lumea fizică, sînt mai prejos de intuiţia elevului faţă cu sufletul celui ce îl învaţă carte.

Deci, profesorul meu de matematică din cursul superior, cu sufletul lui pîndit de nebunie, cu explicarea lui care mi se părea vînturat de tărăbuţă, cu capul lui rotund, cu ochii lui de broască, era un spectacol monstruos între mine şi algebră, între mine şi trigonometrie. Nu mai învăţam nimic, nici chiar în examene, fiindcă nu mai puteam cîrpi nimic, nici o lecţie învăţată vreodată, nici o amintire ajutătoare. Cursurile de algebră şi de trigonometrie se litografiau. De ce — nu ştiu. Foile litografiate stăteau vraişte în pupitru, tot anul, neatinse, netăiate ; le adunam şi le coordonam în zilele de examen. Dar ce era să mai fac cu ele ! Şi cu toate acestea n-am rămas corigent la matematică niciodată. Bietul profesor, candidat de nebunie, aflase şi el că acest elev, nul la obiectul lui, este bun la alte studii şi-i dădea o notă minimă, cu care putea să treacă în clasa următoare.

Aş fi rămas convins, sincer convins, că eu singur sînt vinovat că am pierdut atîta timp degeaba, şi nu s-a lipit nimic de capul meu din atîta algebră şi trigonometrie, vînturate cîţiva ani în jurul meu. Dar după ce profesorul meu a înnebunit, au venit, succesiv, în locul lui alţii doi. Unul era biciul lui Dumnezeu, un profesor pedant şi ruginit, care inspira teroare. Am învățat de groază și mi-aduc aminte cu rușine de notele bune pe care le-am avut la el. Curînd după acest tiran a venit un profesor tînăr, cu înfăţişare curată și simpatică, limpede și muzical la vorbă, metodic și insinuant în explicații.

Întîia oară în viața mea am ascultat și am priceput ceea ce mi se explica la tablă ! Am rămas profund mirat. Așadar, puteam să urmăresc și eu o lecție de trigonometrie și tot anul de cosmografie din clasa a șaptea l-am făcut cu acest tînăr profesor suplinitor. Citeam acum lecțiile cu drag, mai cu seamă că scăpasem de acele oribile foi litografiate și aveam un manual de cosmografie în limba franceză. Dar era prea tîrziu. Nu știam nici algebră, nici trigonometrie și cîntam pe dinafară, *după ureche,* ca acei cîntăreți bisericești, care n-au învățat psaltichia și deci nu cunosc notațiunea scrisă.

Mai tîrziu, după liceu, cînd mă ocupam de filozofie, am văzut în cîteva rînduri, cît de folositoare mi-ar fi fost matematicile și ce grav neajuns însemnează lipsa lor pentru cine vrea să aprofundeze filozofia. Afară de asta, în multe împrejurări, și practice și intelectuale, am simțit și simt mereu ignoranța mea în matematici. Recunosc eu însumi că aveam puţină dispoziţie pentru ele, dar mi-aş fi făcut datoria, măcar pe jumătate, dacă mi-ar fi trimis providența un profesor adevărat, născut să învețe și pe alții, după ce el însuși a știut să învețe cu ordine și cu claritate.

Jules Tannery scrie în prefaţa lui : „*Nu ştii ce sînt matematicile şi nu bănuieşti extraordinara lor extensiune, natura problemelor pe care le pune şi le rezolvă, decît atunci cînd ştii ce este o funcţiune, cum se studiază o funcţiune dată, cum urmăreşti variaţiile ei, cum se înfăţişează mersul ei printr-o curbă, cum se ajută reciproc algebra şi geometria, cum se lămuresc între sine numărul şi spaţiul, cum se determină o tangentă, o arie, un volum, cum creezi noi funcţiuni, noi curbe şi cum le studiezi proprietăţile. De aceste noţiuni şi de aceste metode ai nevoie ca să poţi citi cărţile tehnice unde intervin matematicile. Ele sînt neapărat trebuincioase celui ce vrea să înţeleagă ceva din această mişcare ştiinţifică din ce în ce mai grăbită, din aceste aplicări ale ştiinţelor, din ce în ce mai multe, şi care zi cu zi tind să modifice mai adînc felul nostru de a gîndi şi de-a trăi*".

Jules Tannery, ai dreptate ! dar dreptatea ta, pentru mine, zace sub ruinele grele ale unei şcoli care ştia de toate, afară de metodă şi de pedagogie !

O UMBRĂ ȘI UN NUME

Acum trei zile, aflai pe neașteptate că dascălul meu de elinește, pe care eu îl țineam drept viu și sănătos, doarme somnul cel de lungă vreme. A murit astă-iarnă și vestea morții lui s-a pierdut, ca un strigăt stingher, în uriașul învălmășag al vieții noastre bucureștene. Nici un coleg din anii de liceu nu s-a nimerit în calea mea, să-mi dea de veste. Nici un semn de nicăieri n-a fost să-mi destăinuiască supremul lui exod.

Nu știu dacă spun lucruri pe care le simt numai eu sau dacă interpretez și simțirile altora, dar un dascăl pentru mine este și rămîne un om aparte, printre ceilalți oameni. Cînd ai stat în bancă, ani de zile, sub ochii serioși (sau severi) ai cuiva care te învăța carte, chipul de pe catedră prinde în juru-i o lumină deosebită, stăruitoare, chiar cînd lumina aceasta nu înseamnează aureolă.

Ca tatăl și ca mama, un dascăl nu mai moare niciodată, dacă nu în inima noastră, cel puțin în amintirea noastră. Mă bate gîndul adeseori să fac un catastif cu toți învățătorii și cu toți profesorii mei, de la bietul seminarist care m-a învățat buchile, în chilia unei foste mănăstiri, pînă la profesorii plini de învățătură pe care i-am avut la facultatea teologică din Cernăuți. Buni sau răi, ageri sau ageamii, chemați sau nechemați, savanți sau ignoranți, ei au fost, toți, dascălii mei, și tainice și neuitate stări de cuget mă leagă de fiecare.

Mulți dintre ei — majoritatea lor — sînt azi dincolo de granițele noastre pămîntești, deci, ceea ce aș spune despre ei și cum i-aș rechema, ar fi mai presus de orice preocupare mică și de orice precauție. Astăzi, iată că stă drept, înaintea amintirii mele, fostul meu dascăl de limba elină. Ciudat om ! Stă drept, pentru că niciodată nu l-am văzut decît drept ca o făclie. În patru ani de liceu nu l-am văzut șezînd pe catedră niciodată. Din picioare striga catalogul, din picioare dădea lecția și asculta pe elevi. Era nemaipomenit de serios, atît de serios că rîdea cam o dată pe an și încă și atunci un rîs mut și ironic. Dacă scot din socoteală pe alt dascăl de elinește din cursul inferior (acela un fel de varga lui Dumnezeu), el a fost cel mai sever dintre profesorii mei.

Am auzit mai tîrziu că severitatea aceasta era o mască, pe care și-o alcătuise cu multă trudă și de mare nevoie. Se spunea că mai-nainte, la alte școli, în alte orașe ale țării, omul fusese mai prietenos și mai surîzător. Dar școlarii i se suiseră în cap și atunci a trebuit să-și revizuiască atitudinea.

Așa cum se arăta în ochii noștri era — pe dinafară — un profesor model. Nu lipsea de la școală niciodată. Nu avea, pentru elevi, decît un singur fel de anotimp — de-a pururi rece. Nu părtinea pe nimeni și nu prigonea pe nimeni. Cine își făcea datoria și învăța era lăudat — de creionul cu care dascălul îi punea nota bună. Cine era leneș și tîrîie-brîu dădea peste același creion, cu adaosul (destul de rar) că profesorul de elinește lăsa, de sus, pe capul celui leneș, cîteva cuvinte de o concentrată ironie.

Era un om deosebit de drept și mai cu seamă inaccesibil intervențiilor piezișe. Protecție — la el nu încăpea. Și dacă mă socotesc bine, acest om, pe care reflexiunea ulterioară era să mi-l dovedească atît de firav cărturar, stăpînea sufletele noastre și smulgea respectul nostru numai

prin frumoasa lui integritate. Dascălul meu era un om de caracter !

Se povestea printre noi că odată, la un examen general, ministrul de pe vremuri al Instrucţiunii a intervenit pe lîngă profesor să pună notă de trecere unui elev. Profesorul a prezentat ministrului catalogul şi creionul : „Poftiţi, puneţi dv. această notă !"

Elevul are o intimă nevoie să facă din dascălul lui un om excepţional. Acasă, copil încă nedat la şcoală, el trebuie să facă din tatăl său un meşter mare, sau un ostaş viteaz, sau te miri ce erou necunoscut. Această nevoie nu se stinge nici la şcoală. Dascălii noştri trebuie să fie nişte semi-eroi ! Vai de acel dascăl care nu e nici învăţat, nici frumos, nici integru — mai cu seamă integru.

Fără să ne dăm seama decît tîrziu, după anii de şcoală, iubim în şcoală, în primul loc, pe acei profesori în care simţim caractere puternice. Profesorul meu de elineşte avea o construcţie sufletească necomplicată, dar viguroasă.

Ce carte ştia omul acesta — este o chestiune dificilă. Făcea parte dintr-o categorie didactică pe care, Dumnezeu să mă ierte, nu pot s-o pricep nici azi. Sînt adică profesori care se mărginesc în lecţia lor şi în general în munca lor cu elevii, să execute programul şi catehismul pedagogic fără scăzămînt, dar şi fără adaos. Să nu fii mai învăţat decît cere programul în ora aceea. Să te fereşti de neprevăzut şi de anticipări. Şi dacă se poate să faci, în clasă, aidoma ceea ce Verlaine îţi cere, în poezie :

„Prends l'éloquence et tords-lui son cou !" [1]

N-am putut niciodată să înţeleg superioritatea acestui sistem pedagogic (desigur că din vina mea), iar cînd a

---

[1] „Ia elocvenţa şi suceşte-i gîtul" (fr.).

fost vorba să deprind sistemul — la seminarul pedagogic — n-am izbutit decît să sucesc, în chip de semn de întrebare, bunăvoința, de altfel totdeauna rectilină, a marelui nostru pedagog d-l C. Dimitrescu-Iași.

Răposatul meu profesor mă învăța limba elină ! Cum izbutea omul acesta să rămîie atît de metodic și de rece, în fața lui Euripide, în fața lui Demostene, în fața lui Homer — știe singur Dumnezeu.

Noi elevii am trecut pe lîngă acești uriași ai poeziei și ai literaturii universale, aproape cum ar trece un copil — în tren, la sînul maică-si — pe lîngă munții Elveției. Nu e nici o mirare că aproape toți acești elevi s-au apucat mai tîrziu cu totul de altceva decît de limba și de literatura elină.

Cu toate acestea !... Dascălul este tot dascăl. Respectul și închipuirea de odinioară au bătut efigia lui în medalie nemuritoare. Dacă știința lui era atît de avar dozată, prestanța lui trupească și morală îmi umplea inima. Pare că îl văd !... Capul sus, golaș ca un gît de vultur pleșuv. Mustața neagră, de arnăut. Obrazul oacheș și nepătruns. Nasul coroiat, fără exagerare. Iar ochii lui... — după douăzeci de ani de la ultima noastră întîlnire, la catedră, tot nu puteam să le susțin privirea !

PROFESORUL FRANCEZ

V-am spus deunăzi că traiul nostru (elevii din cursul superior de la liceul Sf. Sava) cu Bonifaciu Florescu, profesorul de franțuzește, ajunsese o povară, mai ales pentru dascăl... Și-a cerut concediu și ne-a trimis un suplinitor. Bonifaciu Florescu, pe cît țin minte, nu s-a mai înapoiat la catedră. A bolit cîțiva ani și apoi s-a stins — ca un biet și izinit copil ce era.

Suplinitorul lui era o neașteptată și originală figură ! Era francez autentic și încă de veche și bună familie sacerdotală. Putea să aibă, cînd a apărut în fața noastră, vreo patruzeci de ani. Vorbea limba franceză cum nu mai auzisem pe nimeni vorbind pînă aci. Arăta în toată ființa lui firească distincțiune și subjugătoare bună-creștere...

Da, însă noi eram nărăvași, obișnuiți să ascultăm și să învățăm după vechile metode de convingere. Profesorul francez era amical, politicos, doritor să ne vază aplecîndu-ne, din prisosința inimii cucerite...

Cîțiva dintre noi, mai ales aceia care iubeau și înțelegeau deplin limba franceză, urmăream pe dascăl și făceam în jurul catedrei un cerc atent și liniștit... Dar fundul clasei avea dese crize de nerăbdare. Bieții colegi nu puteau suporta mult elocința profesorului, fiindcă nu era prea clară pentru ei...

Eu unul (cu toate că și eu m-am făcut vinovat, într-o zi, de indisciplină) observam pe noul profesor poate cu

mai mult dinadins decît toţi ceilalţi colegi. Acest om venea dintr-o lume specială, pe care mă trudeam s-o ghicesc şi s-o reconstitui. Profesorul nostru ne vorbea aproape tot timpul. Fraza lui era superior sintactică, muzicală şi şcolărită în şcoala elocinţei ecleziastice... Auzisem în catedrala Sf. Iosif — vecină cu liceul nostru — cîteva predici, rostite de celebri predicatori francezi. Dascălul suplinitor era din nobila lor familie. Dar trebuia să treacă vremea şi mai cu seamă să cunosc pe profesorul meu dincolo de orele de clasă, spre a înţelege tot norocul meu că l-am avut profesor.

Era între noi o barieră... Cei ce nu învăţaseră franţuzeşte acasă, de copii, cu mama sau cu guvernanta, nu îndrăzneau să se avînte în această limbă. Erau uneori mai tari, în dicţionar şi în gramatică, decît colegii cu bonă franceză, dar sfiala lor era nebiruită... Profesorul ne vorbea franţuzeşte şi trebuia să-i răspundem, la lecţie, la fel...

Cum era să ştie dascălul cîte cărţi franţuzeşti am citit eu şi cît lexicon am acumulat, dacă n-am nici o deprindere şi nici un curaj practic ?

Zilele treceau şi vedeam venind ceasul cînd şi eu voi da la tablă spectacolul lipsei mele de experienţă în întrebuinţarea limbii lui Fénelon.

Dascălul nostru ne dădea să învăţăm pe dinafară (cum se face pretutindeni) bucăţi în versuri.

Se întîmplase că, de data aceasta, aveam de învăţat scena a şasea din actul întîi din *Le Cid „Rodrigue, as-tu du coeur ?“* [1]

Spre sfîrşitul orei, profesorul cheamă la tablă pe un coleg şi-l pofteşte să recite. Dar colegul ştia prost scena aceasta şi recitarea mergea greu, ca o oaie printre mărăcini... Cu chiu, cu vai, ajunge pînă la :

---

[1] „Ai inimă, Rodrigo ?“ (fr.).

„Et pour t'en dire encore quelque chose de plus,
Plus que brave soldat, plus que grand capitaine
C'est...“ [1]

Rodrigue răspunde :

- *„De grâce, achevez !“* [2]
- Don Diègue dă totul pe faţă :
- *„Le père de Chimène“.* [3]

Sunase clopoţelul de sfîrşitul orei, colegul era jalnic cu recitarea lui şi noi toţi pierdusem răbdarea.

Demonul mă împinge la o necuviinţă. Spun tare din bancă, dar adresîndu-mă nu profesorului, ci colegului care nu învăţase lecţia :

„De grâce, achevez !“

Ca să mă pedepsească, precum şi meritam, profesorul îmi răspunde : — *Oui, j'achève* [4].

Am rămas rece... Dascălul a crezut (şi avea toată dreptatea !...) că m-am adresat lui, în orice caz : şi lui şi elevului examinat !...

Am plecat de la şcoală (era o frumoasă seară de mai) turburat şi trist de moarte. Cum am putut să jignesc pe acest om atît de distins şi atît de delicat cu noi, nevrednicii ? La vreo pedeapsă, la vreo notă rea la conduită... nu mă gîndeam deloc. Ştiam prea bine că noul dascăl vrea inima noastră, nu îngrozirea noastră...

Ce e de făcut ? Nu pot să întîrziez nici un minut ! Trebuie să-i trimit o caldă şi convingătoare apologie, în limba franceză !

M-am înapoiat de la Şosea — unde mă plimbasem, agitat, pe aleile retrase — şi mi-am scris dezvinovăţirea.

---

[1] „Şi pentru a-ţi spune încă mai mult, n-a fost nicicînd
Ca el printre războinici, nici printre căpetenii,
E...“ (fr.)

[2] „Termină (de spus), fie-ţi milă !“ (fr.)

[3] „Părintele Ximenei“ (fr.)

[4] Da, termin (fr.).

Ştiam unde locuieşte profesorul. Pînă la ora cinci, scrisoarea mea i-a sosit acasă. [...]

Infracţiunea mea din ora aceea a avut un neaşteptat şi fericit deznodămînt ! Mai întîi, profesorul a ajuns să constate că, în clasa lui, există un elev, care — dacă ezită să vorbească franţuzeşte — este de-o remarcabilă şi corectă bravură grafică. Iar mai pe urmă... profesorul a făcut din şcolarul petulant din anul 1897 prietenul anilor ce erau să vie...

CUM L-AM SUPĂRAT PE CARAGIALE

L-am supărat fără să ne fi văzut vreodată, fără să fi schimbat vreun cuvînt, și fără nici un gînd vinovat, din partea mea. Lui Caragiale nu-i plăceau curtenitorii muzelor. Chiar cînd i se părea că tînărul infractor, în proză sau în versuri, are ceva talent, îl descuraja și îl jălea :

„Băiete, te plîng... Și te îndemn din toate puterile să te apuci de o treabă serioasă și bărbătească... Lasă-te de scris !... E o manie ticăloasă, care nu-ți aduce decît sărăcie, discredit și remușcări !...“

Marele Caragiale știa ce spune. Forma lui era, de obicei, exagerată, brutală și jignitoare, dar ceea ce spunea era rodul unei experiențe personale, amare și îndelungate. N-a fost el prigonit, ani și ani pentru piesa *Scrisoarea pierdută ?...*

Deci, Caragiale nu era bucuros să se întîlnească cu acei tineri prea simpatici, pletoși și *„convorbitori cu idealuri“*, care urcă, cu inima în freamăt, scările revistelor și ale ziarelor.

Fără să ascult pe înțeleptul Caragiale, asediam și eu Parnasul, la sfîrșitul veacului trecut. E adevărat că procedeul meu se întemeia pe muncă și pe răbdare. Am avut norocul să citesc mult, înainte de a scrie. Am întîrziat cu anii străbătînd pe Balzac și pe Zola, pe Goncourt și pe Daudet, pe Pierre Loti și pe Paul Bourget.

Lecțiile și pildele fraților Goncourt, pasiunea lor pentru stil, migala lor de scriitori au fost merinde pentru calea pe care așteptam să pornesc.

N-am scris versuri, decît în chip cu totul copilăresc, ca ecou și reacțiune nevinovată, după lectura poeziilor lui Eminescu și Vlahuță. Simțeam, cu umilință, că adun fărămiturile căzute de la masa celor doi maeștri.

În proză, eram la largul meu. Cu toate acestea nu sînt slobod de orice vinovăție. Eram atunci în zodia poeților parnasieni și ispita venea cu toate poeziile lui Leconte de Lisle, se insinua cu toate sonetele lui José Maria de Hérédia.

Între colegii mei de clasă, era unul cu o complexitate sufletească de artist și de călător prin stele. Scria, visa, plîngea, picta... dar toate într-un vălmășag, care te făcea să te gîndești la un snop de flori, scăpat din legătură... Mai tîrziu, amicul s-a încins solid, a fost un avocat remarcabil și a ajuns profesor universitar. Dar prin clasa a șaptea de liceu a comis un delict literar la care m-a făcut părtaș și deci împreună-vinovat. Mi-a adus, în trei strofe, inspirate din Hérédia, viziunea unei aurore care se desface, în evantaliu, peste cele trei piramide și peste Nil... Versurile erau gelatinoase ; viziunea era frumoasă...

M-am apucat cu tot dinadinsul să consolidez inspirația colegului și să-i dau rezistență și relief. Am lucrat la cele trei strofe nopți și zile... Am făcut, însă, greșeala să nu aștept forma definitivă și să dau pe față, cîtorva prieteni, diverse forme intermediare. I. Gh. Duca era unul dintre colegii intimi, zilnic la mine în casă și treptat convins că multa hîrtie pe care o stricam va fi într-o zi răscumpărată. Poezia pe care o tot struneam i-a plăcut pînă la încîntare (I. Gh. Duca era, atunci, de-abia adolescent!...). A pus mîna pe o copie și s-a dus la el acasă, s-o declame

părinților. Se pare că doamna Lucia Duca — Dumnezeu s-o odihnească ! — a fost cîştigată de sonoritatea şi de parnasismul poeziei.

În acele zile, apărea ziarul *Epoca*, într-o a doua existență, patronată de N. Filipescu. Precum se ştie, familiile Duca şi Filipescu erau înrudite. *Epoca* avea un supliment literar, care apărea duminica, iar prin 1897—98, directorul *Epocei* literare era Caragiale !...

Înțelegeți şi priviți acum mersul nenorocirii... Doamna Lucia Duca a dat binevoitoare (şi cred că stăruitor îndemnată de I. Gh. Duca) poezia celor doi imberbi în mîinile lui Nicolae Filipescu. Acesta l-a chemat pe Caragiale şi i-a cerut s-o publice în *Epoca* literară !... Ce-a urmat, n-am ştiut precis niciodată... Caragiale s-a opus categoric... Nicolae Filipescu nu s-a dat bătut cu una, cu două. Capitulările nu prea intrau în firea lui.

Caragiale ar fi putut să facă o farsă şi să ne publice, făcînd cititorilor cu ochiul, într-o mică notiță însoțitoare... Dar şi-a adus aminte că sîntem colaboratorii lui Macedonski şi ne-a respins cu energie. [...]

Mi se pare, însă, că Nicolae Filipescu avea pentru Macedonski, dacă nu simpatie literară, măcar ceva simpatie politică, de pe vremea cînd amîndoi ispăşeau, la Văcăreşti, nu ştiu ce răzvrătire sau delict de presă. Argumentul lui Caragiale nu l-a încovoiat pe Filipescu.

Atunci, autorul dilemelor din *Scrisoarea pierdută* l-a vîrît pe Filipescu în următoarea dilemă :

„Boierule... ori îmi iau căciula şi plec din redacția dumitale... ori.. învață-mă, să ştiu şi eu, ce este aia : *poezie!...*“

TRANDAFIRII

Am văzut lumina zilei într-un colţ de ţară sălbatic şi muntos, unde nu cresc decît slabe cereale, măceşi în belşug pe poalele codrilor şi ale livezilor, şi unde nu se pomeneşte de trandafirii de grădină. Pînă a nu părăsi satul meu, adică pînă a nu isprăvi clasele primare, nu ştiam despre aceste flori decît atîta cît spuneau şi înfăţişau cărţile de cetire. Dar de la descrierea cărţilor pînă la realitate este totdeauna o mare depărtare. Cu trandafirii vii m-am întîlnit întîia oară în clasa întîia de liceu, epoca examenelor.

Părinţii mei voiau să facă din mine un om de lume — un advocat, un inginer, un om puternic... — şi de aceea m-au dat întîi la şcoalele profane. Dar graţia celui ce mă deosebise din pîntecele mamei mele *(Galateni 1,15)* voia într-altfel şi, cu chemare mai presus de împotrivire, m-a chemat curînd, din tabăra acelei lumi spre alte căi şi spre alte lupte.

Eram în examenele primului an de liceu, cînd aceste flori temute îmi apărură întîia oară. Pare că mă văd cum şedeam singur în banca mea, la examenul de limbă latină, cu capul roi de materia bine învăţată, dar stăpînit de o salutară teamă faţă de severul moşneag de pe catedră, dascălul meu de latineşte. Aşteptam să fiu chemat — din ce în ce mai agitat şi mai aprins — cînd uşa clasei noastre se deschise şi un pîlc de şcolăriţe ilumină sala.

Erau domnişoarele pregătite în particular şi care veneau acum să depună examenul, la şcoala statului. Una dintre ele, văzînd că locul al doilea din banca mea era liber, binevoi să se aşeze lîngă mine.

Dacă anii numeroşi trecuţi de atunci, dacă cugetele mele din ce în ce mai neatente la înfăţişările din lumea aceasta mă iartă să mai cred că îmi aduc bine aminte, tînăra persoană care mă onorase cu vecinătatea ei era cam de aceeaşi vîrstă cu mine cel de atunci, dar mai împlinită şi mai înaltă. Ca printr-un pat adînc de ape străvezii, disting şi azi, cînd mă aplec şi caut în cisterna trecutului, un profil gingaş, mai văzut cîndva în nu ştiu ce icoană. Cred că este acest profil de acum treizeci de ani.

Creaturi de felul celei care şedea lîngă mine mai văzusem (e adevărat, că nu din această apropiere), dar trandafiri nu mai văzusem niciodată şi îndeosebi niciodată nu ajunsese pînă la mine turburătorul lor parfum. Şi vecina mea avea la cingătoare trei, iar în mîna dinspre mine un buchet întreg de trandafiri. E cu neputinţă de explicat şi de analizat ce se petrecea în capul meu, chinuit de aşteptare şi de zumzetul albinelor latine, năvălit acum deodată de această mireasmă ucigaşă. Ani de-a rîndul, din ceasul acela, nevinovaţii şi suavii trandafiri mi-au fost inimici, m-au prigonit, m-au torturat, ca un semn sinistru, ca o amintire remuşcătoare.

Intra, oare, în turburarea mea, şi ceva din prestigiul acelui obraz atît de drag, trandafiriu, atît de fraged sub undele arămii ale părului inextricabil împletit ? Poate că da... Acei trandafiri, pentru moment, erau carne din carnea frumoasei şcolăriţe, erau ea însăşi. Şi totuşi, mai tîrziu, cînd trandafirii erau singuri, nici purtaţi de mîini micuţe, nici înfipţi la cingătoare, ei mi-au fost prigonitori, ca şi în ora cunoştinţei noastre.

Cu inima în freamăt și cu capul dogorît de un început de migrenă, mi-am auzit numele pronunțat de venerabila barbă albă de pe catedră. Ieşind din bancă, am ieșit din sfera obsesiunii şi a nerăbdării. După prima întrebare, desăvîrşit de bine ştiută, m-am recîştigat cu totul. Eram unul din cei mai buni elevi ai moşneagului dascăl şi nota obţinută a fost nota maximă, pe lîngă un supliment de laudă publică. Revenind la locul meu, asupră-mi căutau frumoși, admirativi, ochii vecinei mele.

— Te rog — mi-a spus ea, pe șoptite — să nu fii de faţă cînd voi fi chemată la catedră... D-ta ești atît de bine pregătit ! Primeşte acest buchet, dar te rog... du-te, să nu vezi cît sînt de slabă la latineşte !

Aprins la faţă și descumpănit, am luat buchetul de trandafiri şi am ieșit din clasă. Stranii senzaţii încercau sufletul meu ! Simțeam în mine ceva plăcut și cald, dar totuși bolnăvicios și vinovat. Acești trandafiri îmi răsuceau toţi nervii şi îmi puneau din nou, pe cap, cununa migrenei. Dar acești trandafiri continuau, în conştiinţa mea, pe frageda lor dăruitoare şi acest fapt adăuga, în cumpăna senzaţiilor mele de apăsare și de boală, ceva dulce și răcoros, care mă oprea să mă desfac de ei şi să-i dau peste zaplazul vreunei grădini din cale. O jumătate de oră după plecarea de la școală, tot venind către casă, am rămas nehotărît, confuz — vag fericit, vag bolnav și vinovat.

Acest dar, primit la doisprezece ani, deschidea în conștiința mea, cu insinuarea fină și aproape imaterială a miresmelor de trandafiri, cărarea deosebirii dintre bine și rău, dintre dorit și nepermis, dintre veghe sănătoasă și reverie culpabilă, dintre bărbătesc și feminin. [...]

Eram pe drum spre casă, și ţineam cu o mînă galeșă buchetul dăruit. La o răspîntie era o troiţă, sub o pălărie de șindrilă veche. În fiecare zi, la picioarele divinelor

dureri, ardeau lumînările celor săraci şi mîini cucernice atîrnau flori culese dimineaţa. „Aici să depui florile tale !" am auzit clar în mintea mea... Cuvinte minunate, cuvinte simbolice !

Am revăzut, de departe, pe frumoasa mea colegă, dar n-am mai stat împreună în aceeaşi bancă şi nu-mi aduc aminte la cîte din examenele mele a mai fost de faţă.

După cîţiva ani am părăsit studiile profane şi am intrat într-un colegiu închinat studiilor religioase. Între mine şi lumea aceasta s-au interpus pereţii mănăstirii.

Şi cine ar fi gîndit că eu cel bîntuit atîta vreme de dureri de cap, îndată ce adia pînă la mine miros de trandafiri, era să ajung un adevărat horticultor ? Cuvioşii părinţi ai sfîntului locaş, în care aştept seara noastră pămîntească, mi-au încredinţat, spre cultivare, un ogor de trandafiri. Cînd răsare soarele, trandafirii aurorei se amestecă cu trandafirii mei, pe colina din faţa chinoviei. Astăzi am biruit răul de odinioară ! şi în fiecare dimineaţă din luna Pururei-Fecioare, împletind din trandafirii pe care Domnul mi-i dăruieşte an cu an mai mulţi şi mai frumoşi, ghirlande şi cununi, le aduc şi le aşez printre făclii, la altarul Prea-Curatei.

...Dar uneori, meditînd asupra vieţii mele şi a drumului ce mi-a fost poruncit, ajung cu firul meditaţiei în văi nehotărîte, unde creşte floarea întrebării.

Dacă aş fi avut o altă viaţă şi aş fi ispăşit vina originară şi păcatele mele personale pe căile comune, poate că aş fi ajuns curînd să mă împac cu suavul miros de trandafiri. Şi mai departe, dacă aş fi dus viaţa tuturor şi aş fi lăsat să bată în simţirea mea cascada întîmplărilor obişnuite, poate că azi, după atîţia ani de zile, micul episod din copilărie şi migrena mea ar fi fost colb uşor, de multă vreme uitat şi spulberat. Aş fi putut eu, oare, să-mi aduc

aminte, cu atîta limpezime, de acest frumos profil de acum treizeci de ani ? Şi mai adînc gîndind, era oare să-mi rămînă un simplu miros de floare atît de dulce dureros, atîta vreme ?

O, tristeţi ale psihologiei monahale ! O, îndurări cereşti, fiţi, iar şi iar, umil solicitate ! Iertaţi ţinerea mea de minte, de este cu păcat ! Stropiţi cu isop curăţitor chihlimbarul vinovat că a prins şi a reţinut, atîţia ani, această graţioasă coleopteră a amintirii !

BUJORII

Eram cu tata în trăsură și mergeam la Mălinești, la nașii noștri. Era într-o dimineață, prin mai sau prin iunie. Ieșisem din pădure și ne apropiam de vadul apei. O pădure bătrînă și o apă mînioasă, în timpul dezghețului, ne despărțeau de Mălinești. Aproape de drum, în fînul plin de rouă, observarăm niște flori roșii. Tata opri trăsura.

— Sînt bujori de cîmp. Du-te de-i culege. Am alergat și i-am cules. Vedeam bujori întîia oară. Sînt aproape treizeci de ani de atunci, dar clipa acestei întîlniri și înfățișarea acelor căpușoare roșii, somnolente, le păstrez într-o oglindă nepieritoare. Mi-am adus aminte totdeauna de bujorii culeși pe coasta Mălineștilor, ca de o întîmplare petrecută pe un tărîm fără dureri și fără păreri de rău, fără bătrînețe și fără moarte, ca de o întîmplare petrecută în preajma paradisului.

Paradisul începea într-adevăr dincolo de vadul apei și după ce urcam dealul înalt, pe pieptul căruia stătea albă și scînteietoare de geamlîcuri casa nașilor noștri. Paradisul începea de la pragul acestei case. [...] Fiindcă din ușă te învăluia un miros de mirodenii și de flori și te slăvea cîntecul canarilor și al privighetorilor ! Coliviile lor se arătau prin învălmășagul unor plante pletoase, puse sus, pe niște lopățele bătute în perete. Canarii sfîrî-

iau din pene şi piuiau, privighetorile doineau, un papagal, sub o cupolă de sîrmă, se alinta şi vorbea ca un copil !

Pînă să mă dezmeticesc trecea totdeauna o bucată de timp. După ce veneau ceva bomboane de bună sosire şi atenţiunea celor mari se îndrepta în alte părţi, porneam cu fratele meu în explorare. Raiul nostru se compunea din cinci-şase camere bogat mobilate, pline de sofale, de covoare ţesute în casă, de oglinzi şi de fel de fel de odoare, prin pereţi şi pe mese. Mi-aduc aminte de o cameră turcească, cu o masă scundă în mijlocul patului. Într-o odaie stăteau în perete pe un covor săbii şi carabine. În alta erau un clavir şi mai multe mescioare cu obiecte de toaletă : foarfeci, bricege, periuţe, numeroase flacoane cu dopuri de cristal. Aici, nu ştiu pentru ce, totdeauna erau perdelele lăsate şi farmecul şi atracţiunea acestei odăi misterioase mă urmăreau şi în vis. Era apoi un pavilion rotund la care ajungeai printr-o sală de geamuri şi acest pavilion stăpînea peste o grădină încîntătoare desfăşurată-n pantă. Din pavilion dădeau în grădină două scări, faţă în faţă una cu alta, ca scările de la şa. Aici în pavilion, naşii noştri luau masa vara, împrejurul unei trapeze rotunde cu nelipsiţii şi numeroşii lor musafiri, printre care de multe ori eram şi noi.

Paradisul nostru era deci : casa, pavilionul şi grădina şi mărturisesc că se întindea şi mai departe, pînă la odăile de serviciu, pînă la grajduri şi chiar pînă la coteţe. Dar toate acestea n-ar fi fost destul. Paradisul nu era lipsit de serafimi.

Naşii noştri nu aveau copii, dar de foarte multe ori erau la ei în casă copilele unor rude sau ale unor buni prieteni. Ecaterina, Clara, Mimi... stau în amintirea mea, la rînd, cu acei bujori culeşi într-o dimineaţă cristalină, surori

bune cu ei. Ce mai țin minte despre fratele meu și despre mine — dacă mai țin minte ceva — aceste prietene de odinioară, nu știu și probabil că nu voi ști niciodată. Eu, cel ursit să trăiesc din amintiri și din icoane, le văd de-a pururi rumene și zglobii, în acest etern răsărit de soare care este amintirea vremilor copilărei.

Cred că nu eram totdeauna un camarad plăcut. Mi-aduc aminte — foarte vag — că odată am cășunat supărare și plîngeri împotrivă-mi. Mi-aduc aminte mult mai clar de o zi de petrecere liniștită. Am coborît din pavilion în grădină toți copiii care ne găseam sus în odăi și ne-am împărțit la jocuri. Ecaterina, eu și alți cîțiva ne-am înțeles să facem o casă, mai exact un bordei. Eram foarte bun arhitect. Văzusem la noi la conac, cum săpau și cum întemeiau argații bordeiele și tot așa făceam și eu. Mai întîi, desenam cu briceagul un pătrat, în țărînă ori în iarbă, și apoi scoteam afară pămîntul cuprins între cele patru laturi, pînă la o adîncime potrivită. Potriveam gîrliciul, înfigeam două furci, puneam o grindă între ele și căprioream cu bețișoare. Peste bețișoare puneam apoi brazde de iarbă — cît puteau fi ele brazde așhiile tăiate din pajiște, cu briceagul — și bordeiul era gata. Ecaterina și ceilalți mă priveau cu admirație... Aceasta a fost una dintre cele mai frumoase zile petrecute la Mălinești și mi se pare că printre cele din urmă.

Cînd am revenit la Mălinești, peste o săptămînă, ori două, am găsit bordeiul scufundat, iarba și florile de pe el uscate, iar pe Ecaterina plecată la părinți. Și atunci, am simțit deșteptîndu-se în mine, întîia oară, părerea de rău după zilele care au fost și după cei ce nu mai sînt de față.

Fără de veste și timpuriu, nașul nostru a murit, și pentru mine drumul la Mălinești s-a șters dintre drumurile

mele. Am mai fost o singură dată, pînă la calea jumătate. Se făcea un pod peste coada Negrului, dincoace de pădure. Era o după-amiază caldă și nu știu pentru ce parcă cernută prin foi de nuc. Oamenii băteau în apă, cu berbeci, stîlpii podului. Nașa, singură, tristă, îmbrăcată în haine de doliu, venise să-și supravegheze oamenii. Dar foarte activă cum era, nu stătea nici ea zadarnic, ci lucra la o împletitură neagră.

Am crescut mai mare, am început să alerg pe pămînt singur și împreună cu vitejii mei tovarăși, copiii de țăran, am făcut mai multe recunoașteri prin bătrîna pădure, care tăia ca o bară sumbră orizontul satului meu natal. Niciodată însă n-am străbătut-o pînă la marginea cealaltă, spre Mălinești. Mălineștii și drumul lor de flori, printre stejarii înalți și deși, livezile de dincolo și vadul apei, curțile și casele moșiei au intrat, pentru mine, în mormînt, odată cu nașul meu.

Le vedeam însă mereu înaintea ochilor și le vedeam mai ales — cum le văd și astăzi — primăvara, cînd înfloresc bujorii. Cu cît anii, întîmplările și chipurile din copilărie se depărtau mai mult de mine, cu atît aceste flori îmi ajungeau simbolice și în făptura lor fragedă, placidă, îmbrățișam cu ochii și cu inima trecutul pe veșnicie dispărut.

Seamănă aceste flori cu niște copii rumeni, bucălați și adormiți. În ele, Ecaterina, Mimi, Clara... sînt de-a pururi copii, cum erau acum treizeci de ani, fiindcă bujorii renasc, cu aceeași vîrstă, în fiecare an, iar amintirile sînt din lumea nemuririi.

În *Thaïs*, suavă operă a lui Anatole France, filozoful Nikias spune curtezanei acest cuvînt profund :

„— Adio ! Thaïs ; în zadar mă vei uita, căci eu păstrez amintirea ta !"

Același lucru îl simt eu. În curțile de la Mălinești poate astăzi cresc scaieții, podoaba și mărirea caselor s-a risipit ca fumul, tovarășele mele poate că au copii și așteaptă nepoți, pădurea o fi pe brînci și albia apelor, de mult schimbată. Cu toate acestea !... Iată, după treizeci de ani, undeva, în nevăzut, în imaterial, în amintirea mea — vie și luminoasă ca de ieri : icoana acestui scump trecut și într-o floare fără de parfum, ipostazul și parfumul lui inalterabil !

LA SIHLA

Vă pare rău de vremea... cînd fauni, oreade, naiade și silvani înveseleau pădurea, izvoarele și munții ? Mie îmi pare rău cîteodată și îmi păru rău deunăzi, ducîndu-mă la Sihla : un schituleț cu un singur călugăr, două ore depărtare de mînăstirea Agapia, o turlă de șindrilă veche, înfiptă într-un noian de codri. Drumul la Sihla e plin de interes și de povești. Și îmi părea rău că în apele argintii azi nu mai sînt ondine, că din scorburi și din desișuri au fugit șăgalnicele divinități antice, fiindcă iată astăzi — timp de grijă și de toamnă — faunii și nimfele iscoade ar fi putut să ne spună vreo poveste cu drumul către Sihla.

La Sihla poți să ajungi sau pe cărarea Agapia-Sihla, sau pe cărarea Secu-Sihăstria-Sihla. Eu vorbesc de cea dintîi. Mînăstirea Agapia, de la care pornești, e albă, venerabilă și celebră. O lași în urmă profilată pe muntele pleșuv Muncelu, și pornești pe pîrîul Agapia în sus. Curînd, mînăstirea nu se mai vede, fiindcă piere între culisele pădurii. Cu pîrîul Agapia, cu pietrele mari și mici din cale, cu izvoarele iuți ca șerpii care îți taie drumul și adeseori cu mlaștinile ascunse sub verdeață : ai de lucru un ceas întreg. Mergi pe fundul unei văi, în care fagii de pe cele două dealuri coboară viguroși, rărindu-se prea puțin pe ici pe colo și de multe ori spînzurînd sau făcînd punte peste adîncăturile pîrîului. Acum vreo cîțiva ani,

un ferăstrău s-a cuibărit aici într-o poiană şi a întins pieirea printre brazii culmilor mai depărtate. Azi dihania de oţel e moartă, sau adormită. Ferăstrăul nu mai umblă. Şoproanele, căsuţa păzitorului, aria de depozitare, cîteva vagonete şi mai cu seamă linia cu şine de lemn, pe care coborau vagonetele încărcate, stau astăzi inutile. De la „fabrică" înainte, poţi să mergi, fie pe linia vagonetelor, fie pe drumul vechi. Linia se ţine încă bine, cu toate că ierburile şi muşchiul o mănîncă, iar pîrîul, cînd vine mare, o îneacă şi o potmoleşte. Pe această linie drumul e mai uşor şi mai plăcut. Pîrîul curge pe sub ea, sărind în dreapta, sărind în stînga, aci umplînd gropane adînci, sub frunze largi de brusture, aci azvîrlindu-se pe pat de piatră, printre rădăcini dezgrădinate.

De la un timp, în partea dreaptă, se luminează, şi dealul Pahomia apare în soare, plin de poiene şi de mestecănişuri. De sub picioarele Pahomiei se zămisleşte un pîrîu şi dă devale, întru întîmpinarea pîrîului Agapia. Un piept de deal se ridică între ele amîndouă şi de aci încolo linia butucilor rămîne la stînga, iar drumul către Sihla urcă pieptul dealului, pe acolo pe unde a fost de zeci de ani. Aici copacii sînt foarte înalţi. Lupta pentru soare îi face să crească drepţi ca lumînările şi să întindă sus, cît mai sus, spre soare, creştetele lor. Ca printr-o sită foarte deasă se cerne uneori, din partea stîngă, prin troienele de frunze, lumina unor poieni apropiate. Schitul Sihla nu mai este departe, dar pînă la el trebuie să urci încă o coastă. Gangul cel întunecos şi verde prin care ai venit se isprăveşte, şi schitul Sihla se arată, sub un parapet de stînci cărunte.

Schitul are două jertfelnice. Este biserica de lemn, destul de mică, pe care o vezi întîi, cînd intri în ogradă, şi este o altă biserică minusculă, tot de lemn, deasupra schitului şi sub parapetul stîncilor. Vechimea lor mi se

pare că este de la o sută la o sută cincizeci de ani. Un şir de odăi cu ceardac înalt, o fîntînă, două-trei coşări, o clopotniţă, o piatră mare cît un elefant şi — dacă se întîmplă să fie acasă — sihastrul Gherontie : alcătuiesc tot schitul Sihla. Dar farmecele locului nu sînt numai acestea. Afară de iscăliturile, versurile şi datele care înnegresc pereţii şi străşinile bisericuţei de sub stînci, mai sînt — deasupra — vederea încîntătoare de pe aceste stînci, peştera sfintei Teodora, un jgheab de două palme, tăiat sus într-un bloc singuratic şi hăţişurile nedescurcate, de rugi de zmeură, care îţi înnoadă paşii pretutindeni.

Sihla e un loc sfînt, dar este în acelaşi timp şi un loc romantic, întîi fiindcă aşa a ieşit din mîna creatorului şi al doilea fiindcă aşa l-au făcut plimbările de vară şi deşarta inimă omenească. Privind de aci de sus, patru munţi scăldaţi în codri şi în poieni se apleacă sub ochii tăi, se ating, se întretaie şi bat cerul ca patru vulturi, înălţaţi deodată în cruce, pe năprasnice aripi. Pahomia, Dealul Mare, Ciungii şi Sihla, pe care stai, plutesc vultureşte în soare. Peste Agapia, ce nu se vede, ghiceşti drumul spre Paşcani, pădurea de la Coverca şi albia Moldovei. Peste fermecatul ceas de faţă, se profilează trecutul — fumuriu, imobil, indestructibil — pîndeşte, invizibil, viitorul, iar cugetele inimii, mai zorite şi mai absurde decît pîraiele din vale, aruncă doruri, visuri şi iluzii.

Peştera sf. Teodora este în dosul stîncilor de unde ai privit depărtările cîmpiei şi ale sufletului tău. O potecă împiedicată de rugi, de crengi, de leşuri de brazi, duce pînă acolo. E un spaţiu întunecos şi strîmt, între două stînci care se reazimă una de alta. La lumina lumînării, vezi o înălţare, cu suprafaţa neregulată, care se zice că a fost patul sf. Teodora. A putut cineva să locuiască şi să doarmă, într-adevăr, în acest mormînt ? Bătrînii şi cărţile bătrîne aşa ne spun. S-o credem, dar de bună-seamă

că inima celui ce se culca pe această piatră era sau de jăratic sau de silex. Poate că sfîntul troglodit care a locuit aici este şi săpătorul jgheabului din vîrful stîncii, făcut anume ca să se strîngă în el apele ploilor. Izvoarele sînt departe şi fîntîna schitului desigur că pe atunci nu exista.

Uitîndu-te împrejur, nu mai vezi nimic, decît pădure seculară, înfricoşat de încîlcită şi de prăbuşită. Totuşi Sihla rămîne dornică, subjugătoare :

„Locuri sfinte şi frumoase :
Rişca, Sihla şi Cetate,
Am venit întreg aicea
Şi mă-ntorc pe jumătate !"

N-am căutat numele lui Gheorghe din Moldova printre miile de iscălituri de la schitul acesta, dar fără îndoială că s-a iscălit şi el cum s-au iscălit şi ceilalţi, cîteva mii, şi cum se vor iscăli mulţi încă, de aci înainte. Căci multă vreme, de aci înainte, aceste locuri vor rămînea frumoase, vara va fi timp de vacanţă, poeţii ne vor amăgi şi inima omenească va fi aşa cum este. Şi e trist, trist din cale-afară, să gîndeşti toate acestea, cînd viziunea a trecut, cînd soarele s-a stins şi cînd negurile amintirii cuprind cuprinsul pe veci trecutei clipe !

„Fericit este bărbatul care..." *(Psalmul I).* Fericit este părintele Gherontie. Întîi, pentru că toate frumuseţile de la Sihla, după care noi ne sfîşiem inima în fiecare vară, sînt ale lui, în chip tihnit, fără friguri, cît e anul de lung. Apoi, singurele fiinţe în stare să-l mai înduioşeze, ori să-l mai tulbure — afară de tîlharii care îl pradă şi-l snopesc din cînd în cînd — sînt căprioarele, care se arată iarna sus pe stînci şi privesc mirate la schitul de sub ele. În fine... (acest „în fine" merită o dezvoltare deosebită) :

Acum cîteva zile, cu prilejul unei plimbări pînă la Sihla, după ce am văzut încă o dată toate cîte v-am spus mai sus, m-am despărţit prieteneşte de cuviosul Gherontie. Era spre seară şi în cerul imens boltit deasupra munţilor începeau să se ridice cumpene trandafirii. Am lăsat pe Gherontie cu pace şi am intrat în pădure. În urma mea, aud deodată toaca şi apoi, ca să nu fie nici o părere, clopotul de vecernie... Am rămas locului, pe gînduri. În tot schitul, Gherontie era singurul suflet omenesc. Şi iată că Gherontie făcea vecernia pentru el singur.

Am binecuvîntat atunci frumuseţile superioare ale credinţei şi ale simţirii şi am fericit pe monahul Gherontie.

Şăgalnice divinităţi antice, în momentul cînd suna la Sihla clopotul de vecernie, vă uitasem şi nu-mi mai părea rău că aţi fost şi nu mai sînteţi. Satiri, priapi şi fauni, lumea, stilul şi poveştile voastre nu-mi mai trebuiau. Gherontie sihastrul, deşi după înfăţişarea-i pămîntească seamănă foarte mult cu voi, sufleteşte e mult mai frumos şi mult mai venerabil !

OGLINDĂ CA A NOASTRĂ

M-am pomenit şi eu printre cei care făceau ancheta şi mergeau din casă în casă, cu bănuiala şi cu întrebările. Găzduisem peste noapte la un gospodar coprins şi, spre părerea mea de rău, tocmai în noaptea aceea făcătorii de rele îi călcaseră gospodăria şi-i furaseră cîteva oi. M-am trezit dimineaţa într-o mare gălăgie făcută de argaţi şi de stăpîn şi pînă să mă îmbrac şi eu, jandarmii de la secţia vecină au venit la faţa locului şi au început cercetările.

Conacul unde mă oprisem seara, în ajun, era ascuns în fundul unei văi, în care se pogorau pădurile cîtorva dealuri, îndreptate spre vale, ca spiţele către bucea. Acolo între păduri, se aşezaseră cîteva familii de rudari, cîţiva oameni fără căpătîi, goniţi de prin alte părţi, ori ieşiţi din puşcărie şi mai la urmă, din nefericire pentru el, un om bogat — gazda mea. Cu vecinii lui calici, gospodarul nostru avea o luptă necurmată. Îmi povestise seara multe din suferinţele şi din pagubele lui şi mă culcasem cu gînduri de duşmănie asupra acestor oameni atît de nărăvaşi şi de primejdioşi. Şi ca o sfidare, iată că tocmai în noaptea aceea, cîţiva dintre ei intră în gospodăria gazdei mele şi-i fură un berbec şi patru oi !

Am pornit şi eu, cu jandarmii, cu argaţii, cu stăpînul care răcnea şi spumega — pe urmele ce ni se păreau că le-au lăsat tîlharii. Era pămîntul moale, din pricina ploilor de pînă aci şi pe ici pe colo argaţii arătau, lîngă ur-

mele de oaie, și niște urme de imineu. Dar n-am ajuns departe de acele urme, fiindcă s-au pierdut în iarbă și de aceea ne-am coborît în sat. Am luat casă cu casă, vreo douăzeci peste tot, și am cercetat cu de-amănuntul ascunzătorile, vitele și pe stăpîni. Eram mînios și eu, ațîțat împotriva acestor oameni de nimic și doritor să punem mîna pe borfași.

Ulițele satului colcăiau negre și rău mirositoare, sub cizmele noastre. În curțile tîlharilor era și mai rău. Toate lăturile și toate gunoaiele din casă, din coșare, din poiată, stăteau turnate pe lîngă praguri și pe lîngă garduri și trebuia să trecem peste ele, ca să putem vedea la față pe stăpîni. Casele erau case mai mult cu numele, pentru că era prea puțină deosebire între ele și poiată ori coșare. Ferestrele erau pretutindeni cam de o palmă de înalte și erau atît de murdare încît în dosul lor, chiar în cea mai limpede amiază de vară, trebuia să fie un trist amurg. Prin ușile ce se deschideau cu sfială, ieșeau la vedere mai ales femei și copii, îmbrăcați toți în ceva cenușiu și respingător, care era tortul albelor cămăși de altădată, dacă albe fuseseră cîndva. Bărbații mai toți lipseau de acasă, ori din pricină că erau după agoniseală — cum ziceau cei rămași la vetre — ori din pricină că se ascunseseră în pădure cu oile furate, cum pretindeau cu autoritate oamenii stăpînirii. Coșările erau pustii. Cîte-o văcuță cu vițel, cîte-o oaie prea sfrijită, ca să fie a păgubașului, cîte un porc din soiul acela care nu se îngrașă niciodată : tînjeau lîngă coșări... Eram din ce în ce mai răscolit în sentimentele mele și se petrecea cu mine procesul silit și grabnic ce se petrece cu un sloi de gheață, azvîrlit într-o căldare cu apă clocotită. Îmi trăgeam cu greu picioarele din cleiul fetid și gros, deasupra căruia aceste locuințe omenești fumegau ca niște bureți, ca niște bube

de putreziciune. Îmi părea rău că mă prinsesem tovarăş la această cercetare, unde n-aveam nici un rost.

Cei ce se arătau din uşile strîmte şi mohorîte ne priveau cu nişte ochi de fiară biruită. Păreau nişte vulpi jigodioase, nişte lupi rîioşi, care s-ar fi uitat la noi din dosul unor zăbrele de colivie. Copiii ţineau mîinile la ochi, ori propteau capul în stîlpul prispei şi de acolo ne spionau pe nevăzute. Erau soioşi, chirciţi, cu părul vîlvoi şi cu picioarele băgate în opinci ca în nişte labe de urs. Erau mai toţi galbeni şi buhăiţi. Unii — mai ales fetiţe — arătau mai rumeori. Dar tocmai mărul cel frumos e ros pe dinăuntru. Un băiat era tîmpit, cu nişte scofîlcituri curioase în osul capului. O fată frumuşică era epileptică. Un flăcăoan isteţ stătea zgîrcit în pat, pironit pe scîndură de reumatism. O copiliţă mai cu viaţă în ea avea un ochi acoperit cu o perdea albă. *Din deochi !* Şi mai erau, prin fundul acelor găuri, din care venea un puternic miros de mucegai şi de mormînt, cîte-o babă oarbă, cîte un prunc de ţîţă, verde la faţă, cîte un moşneag frînt în două şi idiot.

Neamul acestor tîlhari, care furaseră gazdei mele patru oi şi un berbec, nu se putea îngrăşa numai cu atît. Un gol nesfîrşit, un pustiu amar, mi s-a făcut în suflet. Am rămas în drum, cu noroiul pînă la glezne, cu capul în piept, cu inima cernită... Ne-am înapoiat la conac, fără nici o ispravă. Am gustat fără de poftă din masa gazdei mele şi am refuzat trăsura pe care mi-o dădea, să ies la o gară destul de depărtată. Am luat cu plată nadişanca unui nevoiaş şi am pornit la drum.

Era spre sfîrşitul toamnei şi pădurile mari prin care treceam nu mai aveau altă frunză decît frunza moartă şi persistentă a tufanului şi a carpenului. Iarba era însă mereu verde şi vremea îngăduitoare. Calea era grozav de anevoioasă şi nadişanca noastră intra în noroi pînă în

osii. Calul care ne ducea era vlăguit și spetit. Ce să-l mai certi, ce să-l mai bați ! Ne dădeam jos din căruță, și pleoscăind din cizme, unul punea mîna pe dîrlogi, altul punea umărul la leocă. Și după ce urneam din loc și calul și căruța, mergeam pe jos, pe alături pînă mai departe, unde era locul mai zbicit. Mă gîndeam în capul meu : „Doamne, Doamne, cînd vom ajunge și noi să avem drumuri pietruite, păzite, întreținute, cum se zice că sînt prin alte țări, pe unde este mai multă milă de oameni și de dobitoace !..."

Treceam prin locuri frumoase, pe lîngă proprietăți de milioane, pe care le hotărnicea în zare albia acoperită de ceață a unei ape mari. Înaintea dealurilor de pe care coboram noi, cu mare greutate, creșteau, în depărtare, alte dealuri și un văzduh de aburi și de nori absorbea în el culorile și strălucirea soarelui. Era o perspectivă largă, numai negru și în alb. Cînd am ajuns în fundul văii, calul a stătut cu totul. Am băgat mîinile în buzunare și am admirat coama de smoală a unui parc închis cu zid și silueta unui castel, înscrisă cenușiu în paliditatea asfințitului. Un alt castel, care dădea cu capul pare că de bolta cerului, stătea în vîrful unui deal din răsărit. Și ogoare și locuri de pe care se scurseseră fluvii de producte și de aur, și armane, și ocoale se întindeau și dădeau mînă cu mînă, în valea nesfîrșită, și înfrățeau cele două castele. Seara cădea din ce în ce mai sură și, prin nu știu ce efect neașteptat, tocmai în acest moment șuvițele rîului risipit departe printre plopi și printre siluete grele, negre, străluciră ca argintul. În același timp, pe celălalt mal se aprinseră, în șiruri paralele, geamurile unei fabrici uriașe.

Beati possidentes !... [1] Vorbele acestea, citite altădată sub un desen ironic și amar, îmi veneau în minte, îmi

---

[1] Fericiții proprietari (lat.).

intrau în urechi odată cu duhul aspru și înghețat care sufla acum din partea apei. Pînă la gară mai erau vreo cincisprezece kilometri. Lumina se stingea văzînd cu ochii și calul nostru doar că nu se culcase jos. L-am tras, sărmanul, de urechi, pînă la un han care s-a întîmplat să fie aproape. Am intrat înăuntru și i-am spus hangiului nevoia mea. M-a încredințat că răul e cu leac, dar nu în seara aceea, ci a doua zi, dis-de-dimineață. Ca să mă mîngîie, hangiul a început să-mi spună că are tot ce trebuie de-ale ospătării și, în fund, o cămăruță caldă și curată.

Pe cînd mă dezbrăcam și mă spălam în această odăiță cu adevărat simpatică și primitoare, hangiul, curios, m-a întrebat ce meserie am. Am fost destul de prost ca să-i spun adevărul. Totuși mare nefericire n-ar fi ieșit de aici dacă hangiul ar fi putut să-și reprezinte potrivit adevărului cele ce-i spuneam eu, spre lămurire. Dar el a înțeles lucrurile altfel și probabil foarte exagerat. Cui s-a destăinuit el, cum a zburat vorba — nu mă pricep. După masă însă, mă pomenesc că vin la mine trei săteni, cu rugămintea ca să-i ascult. A vorbit unul din ei, un om isteț și meșter la cuvînt. Ceilalți îl întăreau. În zarea luminării chipul lui se deslușea energic, din pletele sălbatice și negre.

...Au auzit și ei cine sînt... Și au un păs mare de spovedit. În sat la ei, aci aproape, au un învățător dughenar, care ține, sub același acoperiș, și școala și dugheana. Are brevet de dugheană, pe numele nevestei... Copiii, în loc să învețe carte, slugăresc la dumnealui, îi mătură prin prăvălie, îi sapă la cartofi, îi spoiesc casa pe jos. Fetele care se duc la școală îngrijesc cu schimbul de copiii învățătorului. De frica amenzilor școlare părinții fac fel de fel de munci, cu carul și cu mîinile, la curtea acestui luminător al poporului. Copiii nu pot să țină pe ei straie curate, de atîta slugărie. Dar mai rău decît orice este că

şcolarii trebuie să facă şi alişveriş învăţătorului băcan. Numai sala desparte şcoala de băcănie şi aici stau borcanele cu acadele, cu ciocolată şi cu cofeturi... Copiii ciupesc, de acasă, ba gologani, ba ouă şi le aduc, pe sub ascuns, la prăvălia învăţătorului. Cel care îmi spunea aceste lucruri de necrezut îmi pilduia că într-o zi cînd era să plece la tîrg cu o legătură de ouă, a băgat de seamă că lipsesc din ele patru... Ştiind ce se petrece pe la şcoală, a dat fuga acolo şi a scos ouăle din catedra învăţătorului!

— Eşti de la minister... Ai cuvînt, ai trecere... Vezi în fiecare zi pe stăpînii noştri... Faceţi-vă pomană cu noi şi ne scăpaţi de o belea ca asta ! Copiii noştri pierd vremea degeaba, dobîndesc năravuri rele, de-abia ştiu să slovenească, după cinci ani de carte !

M-am stăpînit cît am putut, în faţa lor, şi i-am sfătuit să aştepte cu mare încredere ceasul sfintei dreptăţi. Dar după ce au plecat, am lăsat capul pe masă, şi am lăcrămat... „O, sărmani amăgiţi !... Ce putere, ce trecere credeţi voi că am eu ! A fost o anchetă şi n-a ieşit nimic. Poate să mai fie şi a doua şi cine ştie dacă va aduce vreun folos !..."

Mă simţeam nevoiaş, zdrobit, pierdut, ca într-un fund de prăpastie, pe cînd deasupra mea tronau coloşi de piatră, într-o temută îmbrăţişare de solidaritate şi de sfidare. Cum să urci pînă acolo, cum să poţi să răcneşti măcar, să se audă acolo sus, suferinţa şi deznădejdea celor ce rîcîie cu unghiile fundul acestei văi !

Pe o măsuţă de lîngă pat era o oglindă de modă veche. Cu o dulce şi tristă surprindere, vedeam că seamănă cu prima oglindă pe care am văzut-o în viaţa mea, cu oglinda de pe masa tatei. Cine ştie din ce casă veche, năruită de vremurile noi, a ieşit oglinda aceasta şi te miri cum a ajuns în casa acestui hangiu... Am încremenit în faţa bătrînei oglinzi şi am chemat, din adîncurile ei, anii

copilăriei... E o duioasă amăgire ori, pe atunci, această lume era mai bună ?

Şi azi ar fi bună, şi azi ar fi frumoasă dacă nu ar fi atîţia oameni, fraţi ai noştri, lipsiţi cu totul de bunătăţile şi de frumuseţea ei !... Naiv ce eşti ! Treci prin această viaţă, bine învestmîntat în egoismul tău, adună cu farmec, pentru tine însuţi, puritatea şi transparenţa zărilor, risipa florilor şi pitorescul de dinafară al unei lumi : înlăuntrul ei — ce-ţi pasă ! — poate adînc nenorocită. Şi apoi, la tine acasă, lîngă soba caldă, înşiră pe firul frazei măiestru răsucite mărgăritarele culese ! Eşti artist şi deci netulburat ca zeii din Olimp !

PE JIJIA

Nici o trăsură și nici o călăuză ! M-am uitat cu oarecare stinghereală la trenul care mă lăsase în această gară singuratică, cum se micșorează și se îngroapă între dealurile încovoiate sub rumeneala serii. În aceeași parte unde pierise trenul se vedeau o biserică albă, și risipite în preajmă-i, cîteva acoperișuri. Acela era cătunul unde trebuia să mă duc. Am ridicat în spate povara mea de drum și am pornit pe șoseaua paralelă liniei ferate. Era seară de-a binelea. Soarele atinsese de mult orizontul și lumina asfințitului dădea în tonuri stinse. Încă o zi de secetă, cu pieptul ei de foc, trecuse prin această vale a Jijiei. Nu se vedea nici un nor, nicăieri, și noaptea cădea ca într-un cuptor. Și cu toate acestea o stuhărie vastă acoperea întinsul văii și crîmpeie de baltă oglindeau cerul secetos. Dar erau ape putrede care priesc numai papurii, broaștelor și cocostîrcilor.

Mă gîndeam, afundîndu-mă în pulberea drumului, la acele ținuturi depărtate, unde liniștea vremilor și stăruința îndelungată au făcut pe om să biruiască și să îndrepteze firea. Mă gîndeam la acele rețele de canaluri care, în alte părți ale lumii, fertilizează județe întregi, gonesc pustiul, rogozul și scaieții și tempereazā spaima anilor fără ploaie. La noi, cît va mai trebui să treacă, pînă să ajungem la asemenea stări superioare !

Din cîmpul mohorît și înecat, venea un vaiet de dihanie rănită. Cîteva berze lăsau, în ultimele fosforescențe ale serii, locurile lor de pîndă și se aruncau în largul plin de umbră și de smîrcuri. Nu mă înșelase păruta apropiere a satului și aveam răbdare. La dreapta și la stînga șoselei înalte pe care o urmam, ieșeau din stuhul bălții cîte o întrebare scurtă, cîte o foșnire de o clipă, cîte un plescăit care dădea fiori.

În capul satului, mă întîlnesc cu cineva care purta o condică la subțioară. Era secretarul comunei din care făcea parte acest sat aruncat între bălți. Pun stăpînire pe domnul secretar și-l întorc înapoi spre sat. Îi dau și lui ceva din bagajele pe care le duc cu mine și, cu puteri unite, răscolim înainte pulberea comunală. Cine sînt, ce vreau — a înțeles domnul secretar. Trebuie să chem înaintea mea pe cîțiva locuitori din sat și anume din cei mai bătrîni. Dar unde îi voi chema, căci primăria e în urma noastră, în celălalt sat, la vreo șase kilometri ? Ne oprim să răsuflăm la crîșma lui Enache, personagiu important și vestit în împrejurime. Nimerită idee ! Găsim acolo pe ajutorul de primar și pe mai toți „sus-numiții" care îmi trebuiesc.

Am stat toți pe bănci, în pretoriul lui Enache. Și am înțeles într-o clipă un lucru pe care, personal, nu-l înțelesesem pînă aici. M-am uitat de jur împrejurul meu... Nu bea nimeni nimic! Și nu însemnează deloc că țăranul, cînd se duce la cîrciumă, se duce numaidecît cu gîndul ca să bea. Cîrciuma, la țară, nu este, exclusiv, locul de pierzanie pe care ni-l închipuim și-l înfierăm noi, ci mai este locul de întîlnire unde schimbi o vorbă cu un prieten, locul unde priceputii și isteții satului dau lupte de convorbire și de idei, locul unde păcălicii și ghidușii își aruncă născocirile lor, în fine, locul unde auzi multe și poți să înveți cîte ceva. Pentru bietul țăran,

cîrciuma este for, agora şi... ziarul nostru, citit la cafenea. Zadarnic vom sămăna noi cu sfaturi, cu regulamente şi cu amenzi calea cîrciumii ! Trebuie, riguros, ca în acelaşi timp, să ridicăm în fiecare sat şi *casa de instruire şi de citire* pe care, într-o jumătate de măsură, o înfăţişează astăzi cîrciuma.

Am citit, în auzul celor de faţă, porunca stăpînirii. Era dreaptă şi am căutat s-o tălmăcesc cît mai limpede. Dar nu era nici o nevoie ! Am fost priceput din capul locului. Şi iată-mă pe mine, acum, mirat, privind la aceşti ţărani moldoveni, mai striviţi, mai scorojiţi şi mai săraci decît toţi ceilalţi fraţi ai lor şi cu toate acestea mult mai subtili şi mai inteligenţi ca ei !...

Mai rămîne ca să ne întîlnim, cîţiva, a doua zi, la primărie, ca să facem formele. Dar unde doarme în noaptea asta domnul „inspector“ ? Într-o claie de fîn ar fi fost idealul. Dar cum poţi dori aşa ceva cu voce tare, fără să compromiţi ghiozdanul cu hîrtii oficiale de la subţioară? Ca să nu răspund de-a dreptul, le-am spus că voi petrece noaptea în celălalt sat, spre a fi dis-de-dimineaţă la primărie. Am tocmit o căruţă şi am plecat cu secretarul.

Masul în sate este o grea problemă pentru cei de la oraşe ! Caut să uit. Ridic ochii la stele şi plutesc cu gîndul între ele şi încremeneala neagră şi stufoasă peste care se rostogoleşte căruţa noastră. Toate stelele sînt la iveală. Nu e nici un nor care să ascundă vreuna. Nu e nici o adiere care să vestească tulburarea văzduhului şi apropierea ploilor. Şi e o impresie stranie să simţi că duhul secetei stăpîneşte în întuneric, deasupra atîtor pogoane de apă moartă şi de păpurică. Pe marginea şoselei, întîlnim de cîteva ori o pereche de boi, lăsaţi să pască şi cîte-o pată cenuşie, alături, în ierburi. Trecem pe lîngă gara de acum două ore. E moartă pe dinafară şi înăuntru de-abia dacă e un vis de lampă.

Ajungem la primărie. Nu e prea tîrziu, dar satul doarme de un ceas. Claia de fîn unde mă voi odihni îmi pare din ce în ce mai sigură. Sînt în localitate oameni bogaţi şi case boiereşti, dar stăpînii sînt plecaţi şi casele închise. La cea din urmă lampă care mai veghează în sat, paznicii comunali, îngrijiţi de onoarea comunei, descoperă o cămăruţă unde nu doarme nimeni. E o cameră *pentru mosafiri*... Are lampă suspendată, un crivat, o canapea, cărţi poştale ilustrate foarte multe, perdele la ferestre și un pătrunzător miros de mucegai și de flori uscate.

Deschid larg ferestrele și reiau, întins pe canapea, privitul meu la stele. Și firul gîndului se subțiază și se rupe pe nesimțite... Iar a doua zi, la ora patru dimineața, în ferestre găsesc vestea nemilos trandafirie că o nouă zi de secetă se ridică, de pe dealuri, peste valea Jijiei.

COMORI ÎNGROPATE

Care sînt legile care guvernează zbuciumul acestei mări ? Ce-o face să fie, într-o dimineață, blîndă, molcomă și străvezie, iar în altă dimineață — în aparență fără cauză apreciabilă — plină de mînie și de spume ?

Nu știm care misogin a spus despre femeie că e perfidă ca marea. E o nedreaptă învinuire adusă femeii și în același timp e un cuvînt calomnios — înflorit din ignoranță — aruncat oceanului. Această imensitate fără odihnă este atît de surprinzătoare în aspectele, în mișcările și în capriciile ei, pentru că nu vedem destul de clar care sînt legile care o poartă în frîu.

Azi de dimineață, după ploaia de ieri și fără ca vîntul să bată prea tare, ne-am pomenit împresurați de bubuituri și de urlete. Marea e în toane rele. Cît poți să vezi, e plumburie și tărcată cu alb. Plaja de scăldat, dintre dig și biserica grecească, a pierit aproape cu desăvîrșire. Valurile vin înalte și impetuoase, se izbesc cu furie de treptele țărmurilor și se sfărîmă într-un omăt lichid, departe, peste marginile din zile calme.

E o priveliște mereu aceeași și totuși de-a pururi nouă. Acești monștri cu coamă albă, care vin de la zeci de metri ca să se prăvălească și să se nimicească la picioarele privitorului, săvîrșesc, însă, altă operă interesantă dincolo de hotarele poeziei și ale picturii. Ei lovesc, scormonesc, adîncesc stratul de nisip al țărmului și aruncă

afară toate sfărîmăturile îngropate, în alte vremuri. O vijelie pe mare însemnează, pentru cei ce pîndesc comorile ascunse în sînul ei, o făgăduință de cîștig. Dar chiar și fără de mari vijelii, țărmul mării este — în fiecare dimineață — presărat cu mii și mii de fragmente, aduse de valuri. În puzderia lor, cercetătorul sistematic și perseverent nu va scormoni zadarnic.

Am auzit de repetate ori, că mai cu seamă aci, în baia portului, marea scoate la iveală foarte multe rămășițe. Cînd scad apele și se fac transparente, la fund se zăresc guri de cisterne. Aceasta dovedește că marea mîncîndu-și malurile a înaintat și a întins lespezii ei peste tot ce n-a putut să se macine. Odată, în urma unui vînt care bătea spre larg, valurile au dat înapoi, pe o distanță mare, și fundul a rămas gol și explorabil. Atunci au apărut o mulțime de urne, culcate cu anume rînduială și dînd impresia că sînt urne funerare. Dar apele și veacurile le spălaseră aproape pe toate, iar cîte mai păreau întregi, cînd puneai mîna să le ridici, se sfărîmau în mînă. Totuși, cel ce îmi comunica întîmplarea aceasta a găsit o urnă încă întreagă și jumătatea de sus dintr-o a doua.

Le-am văzut și eu. Au pe gît cîte-o duzină de litere elinești, care, probabil, trecute prin lentila unui arheolog, vor spune încă o dată cum îi chema pe cei ce și-au turnat cenușa în aceste coșciuge de argilă.

Sfărîmături de amforă sau de urnă funerară aruncă marea cu profuziune. În pietrișul, cînd mai colțuros, cînd mai rotunjit al țărmului, sînt mii de cioburi roșii, unele micșorate și reduse pînă la făptura unor monede de lut ars, altele încă neroase și cu caractere de fragmente dintr-un vas. Cioburile care rezistă mai mult valurilor nimicitoare sînt mănușile fostelor urne și fundurile lor. Și e plin țărmul de mănuși și de funduri. Atîtea urne funerare în baia portului de azi te-ar face să crezi că odi-

nioară stătea aici un întreg columbariu, un cimitir de oale cu cenuşa răposaţilor.

Multe mii de coperişuri de casă şi-au scuturat, apoi, olanele în această mare ! Multe ziduri s-au prăbuşit în valuri, grămădind movile de cărămizi şi de pietroaie! Toate acestea, după veacuri şi veacuri de măciniş în fundul mării, sînt azvîrlite azi pe ţărm ca nisip şi ca pietriş. Foarte rar, nemistuite şi întregi. Trebuie să admitem că afară de urne, ţigle şi pietre din ziduri de cetate, marea a înghiţit, în dreptul acesta, şi multe opere de artă. Columne, capiteluri, plăci săpate cu inscripţii, obiecte uzuale, răsucite de mînă de artist, statui şi statuete s-au dus rînduri-rînduri, în fundul mării.

Am văzut, în casa celui ce-mi arăta urnele funerare, o statuetă mutilată — o zeiţă, de la brîu în jos — şi o placă de marmură cu cele trei Parce : ambele scoase din valuri. Eu însumi am găsit pe ţărm, de cîteva ori, ţăndări de marmură, rotunjite ca nişte bucăţi de săpun, după spălat, şi care nu puteau să vie decît din trupul unor foste opere ieşite din daltă. În Dobrogea nu există marmură. Cînd vezi o sfărîmătură albă, zaharoidă, fie printre ruinele din oraş, fie printre puzderiile de pe ţărm, poţi să deduci, fără teamă de greşeală, că sfărîmătura aceea a venit cu corabia, în sînul unui bloc întreg, sculptat sau inform. Şi sînt destule şi aceste ţăndări de marmură.

Cîte lucruri, cîte monede, cîte mădulare de zei şi de zeiţe, cîte vestigii de antică frumuseţe ţine încă, la fund, marea aceasta. Valurile ridicate de furtuni sînt neputincioase să sape pînă acolo şi să ne zvîrle afară infinitul tezaur. Cîteva vîrste istorice, cîteva civilizaţii s-au perindat aici, unde noi, cei de o zi, stăm şi privim mînia mării. Basmul se pierde în rapsodiile lui Omer... Aici a fost vechea Callatis, şi Callatis era o colonie dorică şi

descălicătorii ei erau dorieni din Heracleia Pontică şi Heracleia Pontică era fiica Megarei-Doriene... Pe la anul 313, înainte de Christos, armatorii lui Callatis scuturară jugul regelui Lysimach şi alungară, din cetate, garnizoana tiranului. Dar Lysimach se întoarse împotriva callatianilor şi-i strînse în obezi de asediu.

Marea îşi aduce aminte şi azi de Lysimach. Din comorile ei, scoate şi aruncă uneori, pe ţărm, chipul şi scriptura acestui rege, stăpîn odinioară peste Scythia Minor.

COPIII DE PE NISIP

Coasta Mangaliei, deși este abruptă din dreptul bisericii grecești pînă dincolo de șoseaua digului, totuși jos se răsfrînge într-o panglică lată de nisip, potrivită pentru băile de mare și de soare. Se zice că Mangalia întrece, în privința aceasta, toate celelalte localități, de mai sus și de mai jos de ea. Cît am putut să judec eu însumi, începînd din dreptul mlaștinilor sulfuroase și pînă la Ilanlîc, adică vreo patru kilometri spre miazăzi de Mangalia, țărmul mării este, aproape fără întrerupere, înecat într-o zonă de nisip, cînd mai lată, cînd mai îngustă. Malul nu se frînge, de-a dreptul, în mare decît acolo unde a fost dezgropat și se vede zidul vechii întărituri romane.

Multă vreme, acest blond bulevard, care aleargă în semicercuri de-a lungul noianului fluid, a stat pustiu și netrebnic. Poposeau pe el, se hîrjoneau și se uscau la soare pescărușii, călifarii și alte jigănii care trăiesc pe lîngă mare. De cîtva timp fața sterpelor nisipuri a început să se schimbe.

Medicina, în zilele noastre, propovăduiește că influența mării și a soarelui de pe țărm este suprem binefăcătoare în deosebi pentru copii. Băile de mare rămîn un accesoriu. Intri în apă să te răcorești, după ce, conform prescripției medicului, ai stat un timp oarecare, sub energica

acțiune solară. Cîțiva prieteni, elevi ai lui Esculap, m-au asigurat cu entuziasm că helioterapia face minuni în stațiunile și în sanatoriile maritime.

Judecînd după cele ce văd cu ochii, trebuie să deduc că noua doctrină medicală cîștigă teren și aderenți. Și mai mult decît atîta, trebuie să recunosc că avîntul, zburdălnicia și fericirea fragedului popor de pe nisip sînt dovezi că doctrina, de data aceasta, e pe calea adevărului.

Așa se face că în vara aceasta cîteva colonii de copii au venit și s-au așezat — o așezare improvizată, dar satisfăcătoare — în tăcuta Mangalie de altădată. Există aici, de cîțiva ani, un orfelinat destul de bine instalat și condus cu deosebită tragere de inimă. De data aceasta am găsit încă două tabere de copii, amîndouă cu înfățișare militară. Una e aproape de biserica grecească și se adăpostește în niște corturi largi, soldățești. Este opera d-nei Balș, una din eroicele binefăcătoare ale copiilor noștri suferinzi. Această a doua tabără de copii își are sălașul în niște barace de scînduri, între țărm și cazarma din localitate. Micii coloniști sînt copii de clasele primare, băieți și fete, cu toții vreo 130. Au dormitoare separate, sofragerie, camere pentru provizii, pivniță, numeros personal supraveghetor și o duzină de soldați pentru greul gospodăriei.

Și orfelinatul și coloniile cele două au locurile lor pe plajă, și ceasuri anumite cînd vin să stea la soare și să intre în apă. De sus de pe țărm, se arată ochiului ca trei pîlcuri distincte, dar deopotrivă de multicolore. Între aceste pîlcuri se intercalează, cînd mai deși, cînd mai rari, vizitatorii particulari. Bătrîni, copii, bărbați, femei, stingheri sau întovărășiți au loc destul, și sînt bineveniți, cu singura rezervă să îndeplinească o condiție elementară pe

care edilitatea oraşului a afişat-o, în cîteva ediţii, la loc vizibil.

Ivirea acestor colonii şcolare, la Mangalia, mai mult decît fluxul vizitatorilor celorlalţi — din ce în ce mai mare — are pentru mine preţul ivirii rîndunelelor, cînd revine timpul cald. Grija pentru copii şi crearea acelor instituţii, oricum s-ar numi ele, hărăzite fortificării copilului, înseamnează maturitate socială şi adevărată preocupare de viitorul naţional. Cultul copilului este semnul marilor civilizaţii. Începem şi noi să ne dăm de partea celor ce au priceput acest lucru. Dar lucrurile merg greu... Oricum, de aci înainte, staţiunile noastre de vară vor ajunge din ce în ce mai serioase. Coloniile şcolare trebuie să le prefacă şi să le înnobileze.

Inutil să vă amintesc faptul de toţi ştiut că la băile noastre şi în staţiunile de munte, balurile şi cartoforia sînt a unsprezecea plagă egipteană.

Mangalia, de aci înainte, va fi unul din aceste locuri spre care ne îndreptăm vara, căutînd întremarea noastră şi a copiilor noştri. De aici, vor decurge pentru ea consecinţe şi obligaţii însemnate. Poporul mosafirilor şi al coloniilor şcolare nu mai poate fi primit şi găzduit între grămezile de pietre şi de dărîmături, de azi.

Probabil că într-un an sau doi, barăcile de scînduri ale coloniei princiare se vor transforma într-un sanatoriu de zid, cu toată zestrea şi cu toată întocmirea sanatoriilor de pe aiurea.

Această pildă augustă va îndemna şi pe alţi făcători de bine, ori măcar va ispiti pe unii bogătaşi, iubitori de slavă şi de plasamente, care nu exclud şi ceva filantropie.

I-aş dori Mangaliei să ajungă o adevărată metropolă a coloniilor şcolare. Vechea colonie dorică, de atîtea ori înfloritoare, sub paşii veacurilor, şi de atîtea ori călcată

în picioare și nimicită, ar ajunge la o nouă prosperitate. Măgurile ei de piatră sfărîmată ar cunoaște încă o dată — a cîta oară ? — disciplina arhitecturii și căldura căminului. Rămășițele marmurelor eline și romane s-ar aduna într-un muzeu municipal. Iar sutele de copii, care ar veni, în fiecare vară, pe nisipul Mangaliei, ar îndeplini cuvîntul sfînt : „*Nisipul se va acoperi de flori !*“

IAŞII, PRECUM ERAU

Poetul şi amicul meu Adrian Verea, aducîndu-şi aminte de Iaşii copilăriei, îi recheamă într-o poezie care începe cu acestă graţioasă strofă :

„Iaşii poartă brîu de dealuri
Azi, ca-n vremile senine,
Dar în preajmă de coline,
Lumea, lumea nu mai vine
Valuri-valuri..."

Amintirile poetului îi spun de un oraş însufleţit, plin de voie-bună şi sonor, care îşi revarsă norodul prin împrejurimile-i încîntătoare :

„Prin conacuri totu-i gata
Pentru joc şi veselie ;
După-un vin, dup-o chindie,
Treceţi frumuşel prin vie
Spre Galata."

Cu totul altfel revăd eu Iaşii astăzi, cînd mă aplec deasupra acestei oglinzi-abis care este amintirea celor ce au fost.

Călător şi trecător, cum eram întotdeauna, Iaşii sînt pentru mine un popas tihnit, pe care-l ajungeam, une-

ori, în dimineţi trandafiriu revărsate, încă de pe la Bîrnova, alteori, în seri aurii, din ce în ce mai cufundate în umbre violete, cu cît intram în valea Bahluiului. Veselia lui îmi apare în fel cu totul intelectual, sub icoana amicilor mei literari, adunaţi la discuţiuni şi lectură.

Regăsesc însă ceva din intimitatea impresiilor mele asupra Iaşilor în sonetul înaripat al lui Codreanu :

„Pieri legenda strălucirii sale !
...Și-nmormîntată-n scumpele ruine,
Povestea vremilor celor senine
Surîde-n somn, cu zîmbete de jale..."

Dar nici geniul poetului, nici nimeni dintre noi nu putea să ghicească ce surprize ne păstrează viitorul și ce neaşteptată curte de casaţie era să desfiinţeze sentinţa lui Saturn :

„Iar noaptea drept în două cînd se taie,
Saturn, cu nemiloasa lui bătaie,
Sentinţa morţii zvîrle-n tot oraşul."

O zi petrecută în Iași era pentru mine o sărbătoare discretă şi ales nuanţată. Mă simţeam în Iași mai aproape de locul ideal unde fiecare ar vrea să-și petreacă viaţa ca nicăieri aiurea. Era în acest oraş domnesc, cuprins de melancolia amintirilor prea mari, purtate de un prezent prea micşorat, mai mult suflet, mai multă inteligenţă şi mai mult cult pentru cele intelectuale, decît în oricare alt centru românesc. Înţelegeai din ochii celor cu care te întîlneai, în uliţele lor întortocheate (dacă erau altceva decît bieţi muncitori cu palmele), că în odăiţa de unde coboară, au lăsat, pe masă, cu foile deschise, un poet, un filozof, un sociolog, Biblia sau Talmudul... Seara, cînd mă

rezemam în fereastra mea şi priveam, din deal la vale, miile de luminiţe care se aprindeau în Iaşi, mă întrebam — cum nu-mi venea niciodată să mă întreb la Bucureşti : la cîte din aceste luminiţe, studiul celor sfinte sau al celor profane, înconvoaie trupul şi înalţă sufletul ?...

Firea molcomă a moldovenilor, idiomul lor bemolizat şi muzical sporeau impresiile mele de spiritualitate şi mîngîiau văzul şi auzul meu, celui sosit din Bucureşti. În acelaşi fel şi mai mult încă se întipăreau cugetului cele patruzeci şi cinci de biserici — risipite pretutindeni în pitoreasca veche capitală, din vîrful dealurilor şi pînă jos în şes — care, ori de unde ai fi privit, schiţează Iaşilor un profil venerabil şi auster.

Mitropolia, Trei Ierarhii şi Galata, sub ochii celui ce le vede în scăpărarea soarelui, leagă un triunghi sacrosanct, cu unghiurile de aur. Iar în depărtare, mănăstirea Cetăţuia pare o sentinelă şi un simbol al liniştii şi al îndeletnicirii cu cele sufleteşti, cărora se închină oraşul pitoresc.

În palatul administrativ, mereu în construcţie de cînd l-am pomenit, nu puteam să mai găsesc nimic din urmele curţilor domneşti de altădată şi nimic din povestea lor lungă şi zbuciumată, cum ne-o arată cronica Moldovei. Cîţi musafiri — mai mult decît domni ai Moldovei — n-au găzduit în aceste curţi domneşti de la Alexandru Lăpuşneanu încoace ! De cîte ori n-a ars conacul domnesc, de cîte ori n-a fost jefuit şi dărîmat !

Regăseam însă în palatele sturzeşti pe martorii unui trecut mai nou şi umbra lui Cuza-vodă în geamurile unei case mari, pe lîngă care totdeauna treceam cu un freamăt în inimă. Acest trecut mai nou îmbia visul şi dorul după cîte au fost odată şi nu mai pot să fie. Auzeam din gura celor ce ascultaseră, mici copii, pe contemporanii albi de zile, despre seratele de la curte, despre şiragul

trăsurilor care intrau și ieșeau cu boierii moldoveni, despre bogăția, petrecerile și alianțele acestor subțiri boieri... Mai mult decît capitala Munteniei, capitala Moldovei oferi, într-o vreme, icoana unei vieți sociale nu numai bogate și răsfățate, dar șlefuite și distinse.

N-am cunoscut Iașii din 1890—1895, ci Iașii din 1910—1915. Pare că văd, într-o cameră lungă, pe care fragilitatea lucrurilor omenești a strămutat-o azi cu totul în lumea amintirilor, înșirați în jurul mesei de redacție, pe commilitonii mei de la *Viața românească*. Cîțiva dintre ei sînt acum dincolo de pragul vremii. Era un cerc ales, original și bine închis, fiindcă se deschidea foarte greu înaintea celor noi sosiți. Cunosc scriitori care au bătut îndelung și zadarnic cu degetul, cu pumnul, ba și cu toroipanul la porțile neîndurate ale *Vieții românești*. Grupa scriitorilor de la revista aceasta — deși de multe ori contestată, luată la vale, șarjată cu furie — inspira o teamă tainică și o dulce gelozie confraților ostenitori pe la alte reviste și ziare. [...] Dar acestea mă duc, fără să vreau, spre Iașii de mîine !... Reveria și salutul meu se îndreaptă înspre Iașii, precum erau. Dealurile lui cu streajă de biserici, tihnei lui de altădată, cărturarilor lui săraci și entuziaști și iubiților mei tovarăși de la *Viața românească,* înclin cu dor fruntea gîndurilor mele.

LA ȚĂRMUL MĂRII

Răzleață de celelalte vile, care alcătuiesc orășelul-cartier Movilă, e căsuța albă și rău isprăvită, unde eu și ai mei vom sta în vara aceasta, cîteva săptămîni. Împrejurul casei e cîmp deschis, plin de ierburi sălbatice, răbdătoare la sete și trainice la răsucelile vîntului. Locul vine înclinat de la mare spre ghiol și casa noastră, ca mai toate celelalte, are perspectiva lacului, dar nu și pe a mării. Numai hotelul și cîteva vile de pe țărm le au pe amîndouă. Pe alăturea de noi, printre mare și lacul cu nume tătăresc și cu nomol făcător de minuni, trece șoseaua Constanța-Mangalia. Pe dealul care se umflă spre miazăzi ca un val, despărțindu-ne de satul Tuzla, stă înfiptă silueta vagă a unei biserici ce va să fie. Pe țărm sînt două-trei vile, neîmprejmuite și de-abia ieșite din mistrie. Arborii lipsesc în partea aceasta. Pe lîngă casa noastră, de-a lungul ulucilor, sînt cîțiva puiandri de salcîm. Alte vile n-au nici atît. Singur hotelul „Movilă" — construcția cea dintîi care a frînt conturul pleș al acestor țărmuri — are în poale un parc tînăr de vreo 15 ani, adică niște alei ușoare, parte copăcei și parte flori, pe care le continuă în vecinătăți cîteva pete, cîteva șiruri de plantație nouă. În anul 1900, aceste locuri erau linse și neränite ca o spinare de cal sălbatic. Primul semn îngrijitor, pentru ochii mei care priveau din depărtare, a fost fantoma roșie a hotelului de azi „Movilă".

De la casa mea, prin iarba rară, duc spre mare mai multe cărărui. Această iarbă este un fel de fîn zbîrlit, în care se amestecă destule flori — dar flori uscate la pipăit şi ţepoase, garofiţe de cîmp, traista-ciobanului şi alte buruieni deprinse cu seceta. Cărăruia care duce spre Cazin e largă şi colbuită ; celelalte sînt cărărui particulare, pentru vilele de pe ţărm. După două sute de paşi, o bară albastră, ca de oţel, apare între acoperişul de olane al Cazinului şi micul promontoriu de alături. E marea. Bara de oţel se face mii de bare ; barele se întind ca fulgerul şi deodată, între ţărmul dezvelit și orizontul care era o simplă lamă albastră, sclipeşte imensitatea, palpită nesfîrşirea ! Cu ce ai putea să asemeni acel noian fluid, cînd verde, cînd albastru, cînd argintos, cînd plumburiu, cînd amestecat din toate aceste tonuri și mereu fără tihnă, mereu încercat şi înfiorat de schimbările cerului, ale cărui faze luminoase le răsfrînge, clipă cu clipă, mereu strîns de stavila ţărmului, în ale cărui mii de băi murmură sau suspină, se vaietă sau bubuie ! Cu ce măsură verbală convenită ai putea să redai impresia covîrşitoare care îneacă sufletul, în fața fluidității atîtui argint, atîtor peruzele și smaralde ! Uluit de zbuciumarea uriaşă pe care o ştii mai largă decît zarea şi alunecînd departe pe sub zare, simţi nevoia să-ţi întorci privirea spre ţărmul mărginit și nemișcat. Dințătura lui capricioasă și inegală, în contrast cu vasta uniformitate, odihnește ochiul şi-l dezmiardă.

Neregulat, scobit și prăbușit, aici la 8—10 metri deasupra apei, jos unde valurile ajung și se destramă, ţărmul are albii dulci, căptușite cu puzderia stîncilor măcinate şi a scheletelor marine. Arar se găsesc în malul înalt pietre tari, încă nebiruite, de care valurile mării să-și agaţe spumele şi algele. Între linia întortocheată, unde pămîntul dobrogean se frînge ca să se facă ţărm, și linia

onduloasă a nisipurilor veşnic vînturate de lopeţile mării se întinde, cu întreruperi, un brîu de pante mănoase, semănate, mai încoace, cu trifoi, plantate, mai încolo, cu arbori şi cu viţă.

Din dreptul hotelului „Movilă" şi pînă la farul de la Tuzla, coasta Pontului Euxin mi-e familiară şi cunoscută în amănunte, fiindcă am măsurat-o cu pasul şi cu visul şi azi şi altădată. Pe aceste povîrnişuri line şi înverzite cresc, cu o bogăţie nemaivăzută aiurea, sulfina albă şi maghiranul sălbatic. În după-amiazile încinse, de iulie, veneam şi şedeam ca pe o bancă, pe ţărmul înalt, în bătaia vîntului de mare, amestecat cu miros de sulfină. Într-o parte era plaja albă, pe care oaspeţii sănătoşi şi suferinzi începeau s-o acopere ; în partea cealaltă se ivea, din lanurile galbene întinse pînă în mal, vîrful farului de la Tuzla, iar în faţă, cuprinzînd trei sferturi din spaţiu şi din gînd, era marea scînteietoare şi neînţeleasă.

Am găsit printre vizitatori un vechi prieten — un om de treabă — îmbrăcat în haină preţioasă şi l-am făcut tovarăş plimbărilor şi reveriei mele. Am mers cu el alături, prin marea cînd sură, cînd argintie, cînd albastră, şi lanurile totdeauna galbene. Cîte o barcă de pescari trecea, cu pînza întinsă, departe în largul apei. Cîte un şirag de călifari — acele păsări albe care se leagănă pe ţărmuri, ca o prelungire aeriană a spumelor oceanului — poposea pe nisip. Noi ridicam braţele în sus şi păsările vigilente zburau deodată, ca să se lase apoi pe mare, unde rămîneau tot atît de nemişcate ca şi pe ţărm. Ne aduceam aminte amîndoi, dar fără să ne-o spunem, de lacul cu nume şi cu formă de ghitară, de pescuirile minunate, de furtuna de pe mare şi de celelalte divine episoade pe care el le citeşte, în fiecare duminică, din uşile altarului şi pe care eu le-am citit ani de-a rîndul, în vremea entuziasmelor naive. Ne aduceam aminte de acea călătorie,

în ziua sîmbetei, printre lanurile coapte şi prindeam şi noi cu mîna cîte un spic, ca să-l frecăm în palme şi să scoatem bobul rumeor. Şi ca bobul de grîu care iese din pleavă, aşa ieşeau din pleava inimii amintirile cele bune şi gîndurile drepte. O, dacă viaţa ar fi atît de simplă şi de clară, dacă drumul ei ar fi să meargă totdeauna printre o mare lină, cu lăsări depărtate argintii şi un ţărm învestmîntat în holde fericite ! Dacă marea aceasta nu s-ar tulbura adeseori atît de greu şi turbarea ei nu s-ar vărsa peste cărarea noastră, iar ţărmul, azi armonios şi tare, nu s-ar face rîpă şi mocirlă, cutreierată nu de amintiri evanghelice, ci de acele animale necurate, care se aruncă de pe ţărm şi se îneacă în mare !

Aşa încît, în acele seri cristaline, încheiate într-o parte de geana apelor iar în cealaltă de ondularea malurilor verzi, şi amicul meu şi eu plimbam cugete triste, el pentru un cuvînt, eu pentru altul. El îmi povestea luptele lui de obscur soldat al bisericii, visurile lui prădate, străduinţele lui prea puţin răsplătite şi puţin înţelese de cei din preajmă-i. Sărman prieten, suferea şi el, în fond, de aceeaşi suferinţă, ca noi toţi. În inima lui, ca într-o albie prea largă, idealul lui curgea scăzut şi sărăcăcios, ca un torent învins de seceta lui iulie. Uneori, pe linia ideală ametistă, care arată unde marea şi cerul se despart, se ivea cîte un mugur de-abia văzut sau se deşira în văzduh un norişor. Şi ne gîndeam atunci la nenorocirea ceasului de faţă, la vastul măcel pornit între popoarele creştine şi la spionii mării care puteau să se aţină dincolo de orizont. Şi ne întristam şi mai mult în faţa mării, atît de uriaşă şi de calmă, şi în faţa omului, atît de mic şi de robit de patimi.

Întorceam paşii către casă, trecînd încet printre macii roşii, risipiţi în grîul galben, printre cicoarele albastre şi printre sipica albă-gălbioară. Lacul Tekirghiol strălucea

ca o placă de aur, între cele două grămejui de case de la noi, şi din satul dimpotrivă, mai aproape şi mai limpezi, ca oricînd, acum sub încovoierea cerului de seară. Portul Constanţa ajungea — acolo departe unde sfîrşeşte marea — din scînteietoare năzăreală, cum se arată în soare, clădărie trandafirie şi împietrită. Ne opream, amicul meu şi eu, el fantomă neagră şi eu fantomă sură, pe promontoriul vecin cu plaja. Oaspeţii locului stăteau culcaţi, sub lumina dulce ostenită, se scăldau în marea cu tresăriri uşoare sau se jucau în nisip, după poftă, după nevoie şi după vîrstă. Amicul meu are patru copii : am și eu tot atîţia. Îi căutam din ochi şi-i găseam mereu în acelaşi loc, în nisipul de pe plajă, tovarăși laolaltă, la ridicat cetăţi şi la sădit grădini. Ceilalţi copii făceau la fel, sau înălţau zmee, la vîntul serii. Părinţii lor, supraveghetorii lor citeau, visau, vorbeau sau se scăldau. Dar lumea aceasta, nouă celor doi care priveam de sus de pe promontoriu, ne era departe şi străină. De n-ar fi fost devale micii ziditori de cetăţi şi săditori de grădini, patru ai lui și patru ai mei, noi n-am fi călcat pe aici și n-am fi atins niciodată marea, pe această cale zgomotoasă a unei staţiuni de băi.

În cîteva dimineţi, am plecat singur şi am coborît printre tufele de sulfină pe plaja goală, într-o altă latură, rar cercetată de mosafiri. Noianul apelor desfăcea sub astrul zilei o plasă de argint licăritoare şi mobilă, întinsă de la ţărm şi pînă în zare. Tonalitatea depărtării era verzuie, bariera zărilor era albastră. Iar sub acest aspect în care norii cerului, clarităţile şi modificările văzduhului se regăseau ca într-o oglindă, marea își trăia eterna-i epopee, își resfira diamantele şi legăna şi mîngîia tristeţea inimii. Valuri după valuri veneau din larg şi în veci neobosite şi în veci la fel între ele plesneau marginea băii, deznodîndu-se în nisip și aruncînd pe ţărm o fugară ghirlandă

albă. Şi viaţa acestei mări ţine de milioane de ani şi sute de mii de oameni s-au odihnit pe ţărmu-i de trudnica lor cale ! Cîteva civilizaţii au crescut şi au trăit împrejurul acestui străvechi Pont Euxin. Din adîncurile ei, care sînt în acelaşi timp cimitire şi muzee, marea scoate uneori monede eline şi romane şi le readuce, după două mii de ani, la lumina soarelui. Pe coasta aceasta, sînt numeroase rămăşiţe de cetăţi, de oraşe, de temple şi de biserici. Omul le-a ridicat, a trăit în ele şi a murit, cu fruntea încreţită, cu ochiul trist. Şi tristeţea atîtor generaţii n-a schimbat nici marea, nici cerul, nici inflexibila soartă omenească. Astăzi, ca şi în ziua întîiei coborîri a corăbierilor greci, marea e nepăsătoare şi de aceeaşi vîrstă. Cerul e tot atît de sus deasupra ei, tot atît de neajuns, iar inima omului e bîntuită de acelaşi dor de necunoscut, de aceleaşi visuri covîrşitoare şi ucigaşe.

Şi atunci îţi pare că această imensitate neadormită şi eternă te mîngîie şi te povăţuieşte : *E dat ca marea să se zbuciume de-a pururi. E dat ca inima omului să nu fie niciodată împăcată.*

Om de muncă de eşti, munca ta nu vei sfîrşi-o cît aminul şi cînd te vei culca pe căpătîi, în seara cea din urmă, vei fi cu mintea plină de cîte ai avea să faci a doua zi. Creştin de eşti, vei vedea, ca într-un răsărit, departe în veci, grădinile cele veşnice, iar pe drumul prăpăstios şi aspru ce duce pînă acolo vei însera curînd. Artist de eşti, vei umbla, viaţa întreagă, cu ochii aţintiţi la vedenia ta de frumuseţe, te vei împiedica de toate pietrele din drum, vei încurca şi amărî viaţa intimilor tăi şi vei muri pustiu, croncănit de corbii cei mai nemiloşi — ai gloriei deşarte.

DRUMUL LUI CREANGĂ

Satul marelui povestitor stătea devale, înfrigurat și alb, sub omătul iernii timpurii. Era pe la vecernie. Din școala satului, copiii dădeau buzna în curte, micuți, gros îmbrăcați și rotofei, dar repezi ca niște tărtăcuțe pe care le-ai arunca din casă afară. Biserica Sf. Nicolae, în care Creangă cînta odinioară *Îngerul a strigat,* profila în ziua limpede de iarnă făptura ei odinioară desigur distinsă, dar astăzi degenerată printr-o restaurare ieftină și fără gust.

Gîndul la acele zile, trăite de copilul Creangă aci în biserica bătrînă, dădea ca un afluent în albia altor gînduri legate de același sfînt locaș, dar în altă viață, cu alte împrejurări. Pe pieptul dealurilor mari, care au văzut născînd și pe Creangă și Satul Humulești stă și azi Cetatea Neamțului, tot atît de „acoperită cu fulgere și îngrădită cu pustiu" ca și acum șaptezeci de ani. Ozana curge printre sat și Cetate, ducînd devale, după vremuri, năboi de ape tulburi, rețele de argint sau sloiuri de gheață. De data aceasta, era aproape înghețată, biruind cu greu podișul alb întins deasupră-i.

Am trecut pe aici de atîtea ori, și în atît de multe dispoziții sufletești, încît drumul meu de azi — exact drumul lui Creangă — mi se pare o poveste familiară, auzită de zecimi de ori de la bunica, știută în toate amănuntele, și totuși nespus de dragă și de binevenită inimii. Am as-

cultat povestea aceasta şi vara şi iarna, şi pe soare, şi pe vînt, şi pe ploi care răsturnau pămîntul. Am ascultat-o cu suflet plin de nerăbdare şi de cîntec, cu suflet egal şi visător, şi cu sufletul Eclesiastului. Am trecut pe aici în miezul zilei ca şi la miezul nopţii, în amurgul plin de umbre violete ca şi în dimineaţa plină de trandafiri şi de glas de ciocîrlie. Am văzut codrii dimprejurul Cetăţii Neamţului şi de pe Boiştea arămii şi goi ca astăzi, prăfuiţi de colbul verde al lui april, cu totul închegaţi şi verzi ca în timpul verii şi desfoindu-se roşii-galbeni, în ceţurile toamnei.

Am trecut prin Tg. Neamţ, notînd — a cîta oară ? — plopii de la spital, turnul şi orologiul catedralei, cazărmile de pe deal şi cimitirul de la răsăritul tîrgului. Aproape toată lumea mi-e cunoscută mie. Nicăieri nu mă simt mai la mine acasă decît în acest orăşel unde mă ştiu şi moşnegii şi copiii, şi creştinii şi ovreii. M-am născut departe, pe malurile Vezii. Îmi va fi oare scris să dorm somnul cel lung, pe malul Ozanei, sau pe aici prin dealurile acestea ?

Treceam pe lîngă fosta fabrică a lui Alcaz. Cînd am văzut-o întîia oară, mi s-a părut că are înfăţişarea unei mînăstiri. Şi mi-a rămas în minte cu acest profil de mînăstire. Azi au crescut în preajma ei, sau în locul ei, construcţii noi. Am căutat adesea icoana de altădată şi n-am mai regăsit-o. Dar eu o văd mereu ca întîia oară ! Şi am văzut-o tot aşa şi ieri — în capul meu — căci de altă înfăţişare nu-mi aduc aminte. Drumul e tare şi lunecos ca sticla. Diligenţa merge cu greutate. Frigul se înteţeşte şi coastele dealurilor albe se fac, din viorii, albastre sure.

În urma noastră, întîia linie de munţi nemţeni se întipărea capricioasă, în apusul trandafiriu. Desluşeam, în linia plină de zig-zaguri şi de semilune ca un verset arab, pieptenele Horaiţei, proeminenţele Ceahlăului, pleşuviile

Ciungilor şi defileul Agapiei. Dincolo şi dincoace de linia aceasta, am risipit atîtea gînduri, atîtea visuri, atîtea amintiri ! că dacă le-aş putea preface azi în piatră sau în lavă, aş nivela cu ele această veşnic dragă perspectivă a munţilor nemţeni.

Luceafărul de seară se arată un moment în rumeneala asfinţitului, deasupra munţilor adunaţi în acelaşi profil înalt şi cenuşiu. Ne apropiem de Graşi şi de Coverca. Lîngă Ozana, care ne însoţeşte nevăzută, e dealul Boiştea, cernit în mare parte de pădurile desfrunzite, şi alb pe ici, pe colo, sub crepul sfîşiat. De sub straşina pădurilor Agapiei, acest deal se vede îndeosebi frumos şi pe albia Ozanei vederea ajunge pînă dincolo de luncile Moldovei, în malurile roşii dimpotrivă.

Pădurea Coverca se răreşte azi pe zi ce trece, şi va veni o zi cînd va muri — continuînd însă să trăiască în amintirea miilor de călători din timpul verii, care au primit aci, sub stejari şi între romăniţe, vestea codrilor mai depărtaţi.

La podul Moldovei e calea jumătate. Creangă nu spune, în legătură cu podul, nimic care să rămînă în cartea veselei pomeniri. Acest gol l-a umplut amicul meu D.D. Pătrăşcanu. În *Timotei Mucenicul*, prestigiosul nostru umorist face din podul de la Timişeşti un pod istoric, egal cu cel de la Austerlitz. Trecem podul Moldovei, sub faldurii serii, largi şi cenuşii la răsărit, zdrenţuiţi şi roşii, spre apus, pe cînd sub noi Moldova strecoară cîteva şiroaie negre printr-un larg caldarîm de gheaţă. În faţă, palatul de la Cristeşti, numai cu două ferestre luminate şi căţărat pe coasta lui înaltă, pare că creşte nu din pămînt, ci din poveşti.

Intrăm în satul Moţca şi printre căsuţele zgrebulite şi jalnice, suim anevoie spre codrul Paşcanilor. Valea Moldovei se încheagă într-un fumuriu de-abia străvăzător,

pînă sus, sub scăpărarea stelelor și pînă colo în fund, unde se sting pe munți cele din urmă fosforescențe. Cobor jos din trăsura greu tîrîtă la deal și privesc cerul de noapte. Constelații cunoscute și necunoscute ard deasupra pămîntului cărunt, cu focurile lor din nopțile geroase. Și în noaptea aceasta, în care omătul scîrțîie sub talpă și stelele scapără de ger, mii de soldați de ai noștri și de soldați străini se ațin cu pușca strînsă la piept, în pasurile munților, la vadul apelor și în șanțurile săpate astă-vară.

Gîndul meu revine către Creangă. De aici, din vîrful dealului, mai aruncau, el și tovarășul lui, cîte o căutătură spre munții Nemțului. Dar într-un ceas ajungem la Pașcani și de acolo pînă la Iași am pierdut urmele lui Creangă. El și cu Zaharia fac drumul la Socola în căruța trasă de zmeii lui moș Luca, bărbatul Olimbiadei. Azi, noi mergem de la Pașcani la Iași cu trenul venit din Occident ! Și se zice că s-a apropiat ziua cînd și de la Humulești la Pașcani vom călători tot cu trenul ! În ziua aceea, se vor prăvăli secoli între Creangă și noi și o jale nesfîrșită de dulce va cădea ca un omăt, pe amintirile noastre. O lume întreagă de pitoresc și de tradiții va muri în ziua inaugurării liniei ferate Pașcani — Tg. Neamțu și mii de cugete, devotate amintirilor, vor suspina. Dar ce e de zis și de făcut ! Lumea nu poate să stea pe loc de hatîrul cîtorva îndrăgostiți de neschimbare și de trecut și la carul progresului nimeni nu mai înhamă telegarii lui moș Luca !

MOARA DE VÎNT

La marginea Mangaliei pe drumul care duce spre satul 2 Mai, sînt două mori de vînt. Drept vorbind una poate fi anexată Mangaliei şi cealaltă satului vecin. Depărtarea dintre ele este de vreun kilometru. Cea de lîngă 2 Mai pare încă în slujbă; soţia ei de lîngă Mangalia e, însă, năpustită. Această împrejurare o face şi vrednică de studiu.

Întîia oară în viaţa mea cînd m-am întîlnit cu morile de vînt a fost în istoria admirabilului şi ingeniosului hidalgo, Don Quichotte de la Mancha. Mai tîrziu m-am întîlnit cu ele — în cartea de-a pururi fragedă a lui Alphonse Daudet : *Contes de mon moulin.* [1] Apoi — dacă nu mă înşel — într-o admirabilă pictură a lui Gheorghe Pătraşcu...

Moara de lîngă Mangalia a fost întemeiată în anul 1880. O inscripţie, cu frumoase litere roşii elineşti, stă deasupra pragului morii şi păstrează, pentru cei iubitori de trecut, amintirea evenimentului. Dacă moara a îngheţat după război, a avut o frumoasă existenţă de aproape patruzeci de ani. Judecînd după starea actuală a fost o moară viguroasă şi multe sutimi de kile de grîu s-au prefăcut în făină, sub pietrele ei.

Văzută de departe, moara aceasta seamănă cu un bust militar, decorat cu o chivără enormă, ale cărei pene resfirate le-ar sufla vîntul într-o parte. Ar trebui, însă, ca

[1] De fapt, *Lettres de mon moulin* (Scrisori de la moara mea) (fr.)

bustul să fie cioplit sau desenat de un cubist. Văzută de aproape, moara se învederează ca lucrul unor oameni chibzuiţi şi preocupaţi de trăinicie.

Temelia ei este un larg otgon de piatră, nalt de vreun metru, deasupra căruia stă o văcălie de bîrne cu aceeaşi formă octogonală. Pe văcălie, zac două grinzi uriaşe, strînse în chingi de fier, iar în curmeziş cu ele stau alte opt grinzi, care închipuiesc grinzile podelii. În mijlocul octogonului de piatră e înfipt un stîlp gros, de care se leagă şi se sprijineşte toată cheresteaua catului de jos a morii. Această cherestea formează o prismă, pusă în picioare, întrucît peste catul de jos se adaugă foişorul catului de sus.

Bîrne zdravene asigură cele patru unghiuri ale construcţiunii şi între ele se încrucişează, ca nişte speteze de zmeu, bîrnele pereţilor. Pereţii sînt de scînduri — azi roase, ştirbe, găurite.

În foişor, te urci pe o scară care îşi arată bine vîrsta-i de patruzeci ani. Foişorul e ţuguiat şi plin de uşi şi de ferestre, prin care Mangalia, dealurile megieşe şi plăcile călătoare ale mării nălucesc şi licăresc în fiecare clipă. Aci, în foişor, e o osie năprasnică, îngropată în fel de fel de bîrne şi de proptele. Căpăţîna osiei iese afară, prin peretele morii, şi resfiră în văzduh o roată de douăsprezece antene subţiri şi lungi. Din căpăţîna osiei mai iese o prăjină, orizontală ca şi osia, iar în vîrful fiecărei antene porneşte cîte o sîrmă groasă şi toate sîrmele converg în vîrful prăjinii. Acest dispozitiv aduce aminte scheletul unei umbrele. Toată maşinăria înviază cu o ultimă condiţie.

În giganticul schelet de umbrelă trebuiesc întinse pînze pe care le umflă vîntul şi atunci antenele încep să se mişte...

Antenele se mişcă, osia pe care stau înfipte se mişcă de asemeni. Înăuntru, în foişor, osia învîrteşte cu ea o roată vastă, bătută cu măsele de lemn. Roata, cu măselele ei, atinge, din învîrtirea-i verticală, o roată scurtă şi compactă, aşezată orizontal şi plină, de jur împrejur, cu alveole.

În această roată stă încleştat un fus de fier ; fusul de fier stă înţepenit într-o piatră rotundă — piatra morii. Peste piatra aceasta, vine piatra a doua... Aceasta este nemuritorul cap-de-operă practic, inventat acum cine ştie cîte mii de ani, de agricultorii preistorici, şi pus în slujba omului, osîndit să-şi mănînce pîinea întru sudoarea frunţii. Osia cea mare, pe care aci o învîrteşte vîntul, au învîrtit-o puterea torentelor, braţele sclavilor, catîrii şi asinii, şi într-o vreme, chiar uriaşul Samson.

Moara de lîngă Mangalia e astăzi pustie. O altă moară, de data asta de foc, macină mai departe — plată, vulgară şi antipatică, precum sînt toate morile de foc. Nu ştiu ce legătură este între cele două mori, dar îmi vine să cred că moara de foc este fiica venerabilei mori de vînt. Proprietarul comun, după ce a făcut avere, cu moara de vînt, s-a ruşinat de ea şi şi-a turnat alta, de foc. Este o lege specială a ingratitudinii universale care face din presupunerea mea o probabilitate.

Dar niciodată bătrîna moară de vînt nu a fost mai simpatică decît astăzi. Copiii mei, sigur conduşi de instinctul lor, au dat acestei mori atingătoare dovezi de dragoste. Neopriţi de nimeni, au intrat în moară — uşa se deschide cu un zăvor de lemn, iar scîndurile unui perete sînt pe jumătate scoase — şi au gospodărit-o cu hărnicie. Au măturat şi sus şi jos, au aşternut cu hîrtie o laviţă improvizată, au adus flori de cîmp, au împodobit covata şi teica şi au fixat, într-o bîrnă, iconiţa unui înger ocrotitor.

Mi s-a spus, dar nu pot să afirm cu certitudine, că moara aceasta, în zilele ei, a primit omagiile talentului robust și suculent al pictorului Gheorghe Pătrașcu. Ar fi o mîngîiere pentru mine și un triumf al poeziei nemuritoare, asupra caducității morilor de vînt. Să nu uităm, însă, că gloria lor este asigurată, pe vecii vecilor, de fratele nostru cel mare, cavalerul Don Quichotte de la Mancha.

BISERICUȚA DIN RĂZOARE

Era o zi de iunie, luminoasă și caldă. Ploi binecuvîntate căzuseră la vreme și calea pe care o urmam se îneca în orzuri și în fînețe. Pe marginea pîraielor ghicite în văi, arini, în șiruri lungi, legau coamă de coamă. Culmi năprasnice de dealuri stăteau drept în fața noastră și din bogăția lor de carpeni și de fagi, ca din bogăția apelor unei cataracte ce s-ar frînge în slăvi, ajungeau, în picuri largi, pînă la noi, carpenii cu frunza zdrențuită, fagii cu frunza neagră, muiată în untdelemn. Cu cît înaintam, cu atît văile veneau mai aproape, cu atît coastele păduroase creșteau mai drept, iar orzurile și fînețele, subțiate ca niște panglici, șerpuiau, se strecurau printre arinii tăbărîți în văi și printre fagii stăpînitori pe culmi.

Dar culmile din dreapta și din stînga se încăierară deodată, schimbînd înfățișarea locului și frîngînd linia aproape dreaptă a drumului. Uneori un pîrîu intra pe neașteptate în pieptul culmilor, abătîndu-ne calea, tîrînd după el neamul arinilor, și, după ce pierea mai întîi sub o podișcă, pierea apoi cu totul în crăpături întortocheate. Noi trecem podișca, descurcam firul drumului, pe sub umbrele pogorîte din ramuri seculare, întîlneam din nou ceva orzuri sau porumb — peste care lumina soarelui zăcea în pete largi, ca foile de nufăr pe heleștaie adînci — și ne izbeam mai încolo de un alt spectacol. De data aceasta era dealul, care înfrunta valea și apele, abătea

drumul și prăvălea pînă departe pădurile de fag. Și atunci calea noastră curgea capricioasă pe poalele pădurii, sau — azvîrlită dincolo de pîraie — șovăia prin pietrișuri, se pierdea în vadurile limpezi și tîrziu, cînd locul se lărgea, ajungea iar stăpînă pe malul celălalt.

Ținta călătoriei mele era bisericuța din Răzoare. Adică nu ; plecasem la drum cu alte gînduri, și, fiindcă isprăvisem mai devreme, voiam acum să văd acest lăcaș.

Încotro vin Răzoarele, ce voiam să văd la bisericuță — e fără însemnătate.

De la un loc, poștalionul meu n-a mai putut să meargă. La Răzoare nu poți să te urci decît pe jos, călare și — dacă ai poveri — cu carul cu boi. Și cu toate astea locul era acum destul de larg. Pieptul dealului se domolise, pădurile străjuiau în depărtare, văile erau mai potrivite și un platou puternic, pe care se legăna în valuri fînul, creștea frumos, sub norii albi de iunie. Trebuia să urcăm acest platou, să mai mergem nu știu cît și apoi dădeam de bisericuță. Era cale de o oră. Am luat o călăuză și am plecat.

O potecă pe care nu putea s-o recunoască decît călăuza ducea prin fînul înalt pînă la piept. Cînd alunecam în cîte-o groapă și ieșeam apoi din ea, spicurile ierbii și spuma miilor de flori de cîmp, care fierbea domol la adierea vîntului, se despicau vederii ca floarea apei, cînd te dai afund și ieși deasupra. Printre norii rari și albi ai cerului albastru soarele privea sfredelitor. O mireasmă dulce ca mierea și tot ca ea stoarsă din toate florile îmi izbea în obrajii înfierbîntați. Mă opream din loc în loc și priveam în juru-mi noroadele albastre, albe și gălbioare, roșii și cafenii, care-și trăiau atît de drag ziua lor, sub norii călători, sub soarele etern.

Eram din cale-afară de obosit și aș fi dorit ca bisericuța din Răzoare să-mi iasă înainte mai curînd. În sfîrșit,

am ajuns-o. Ce vecinătăţi avea nu mai ţin minte. Venea parcă sub coastă, era nesfîrşit de mică şi de veche, era de lemn şi acoperită cu şindrilă, acum verde ca brotacul. Mi se pare că nişte brazi întunecoşi o apărau dinspre miazănoapte sau era în partea aceea un piept de stîncă, deasupra căruia stăpînea bradul. Era şi un sat pe lîngă bisericuţă, dar de n-ar fi fost o babă, care ne-a dat să bem apă dintr-o oală şi care mi-a spus că este moaşa satului, n-aş fi crezut în existenţa lui. Bisericuţa era înconjurată cu un zaplaz — cît de vechi, ori cît de întreg nu se putea spune, fiindcă bălăriile dinăuntru îl întreceau cu mult, îmbrăţişîndu-se peste el cu cele de afară. Nişte trandafiri zdrenţuiţi umpleau un colţişor întreg, lîngă altar, atît de mulţi, atît de îndrăzneţi, încît săriseră peste zăplaz şi se căţărau pe coastă, pînă prin dreptul turlei. Bisericuţa era bine adăpostită ; nu mişca o frunză, nu se îndoia un pai. Soarele turna din vîrful brazilor bogăţia-i de foc, ca într-un fund de cisternă.

Am şezut la umbră pe pragul pridvorului. Gîndurile îmi stăteau în cap, ori mai bine se adunau toate într-unul singur : „iată cel mai frumos loc de odihnă pe care l-am întîlnit în viaţa mea !“ Mi se pare că odinioară curtea bisericii era şi cimitir. Dar buruienile erau înalte cît omul şi cine mai avea putere să le înfrunte şi să caute!... De ce venisem pînă aici ? Ce cugeta această babă care aştepta cu oala în mînă, înaintea mea ? Ce cugeta călăuza?

— Cine este preot la bisericuţa asta?

— Ei, era un călugăr, părintele Doroftei, da' a murit de mult şi am rămas fără popă... Dumnezeu să-l odihnească !

— Atunci bisericuţa este închisă ?... Nu mai slujeşte nimeni în ea ?

— Ba slujeşte părintele Anghel, dar rar de tot, că sfinţia sa locuieşte departe, tocmai peste cele dealuri şi vine la Paşti şi la Crăciun...

— Bietul preot, o fi şi el bătrîn şi-i vine greu...

— Bătrîn, domnişorule, şi-i vine greu... Sînt dealurile înalte şi cînd vine încoace trebuie să se odihnească o zi întreagă.

— Lasă-l să se odihnească... Dar cheia de la biserică unde este ?

— E la moş Pintilie paracliserul.

— Şi moş Pintilie unde este ?

— Bată-l gîlcile de unchiaş ! A băut un pahar de zeamă de prune şi acum e în gîrliciul bordeiului...

— Fie-i somnul netulburat ! Bătrîno, ţine, să cumperi ceva covrigi, pentru nepoţii d-tale, cînd te vei duce la tîrg. (Şi adresîndu-mă călăuzei :) Poftim şi d-tale ; vezi de-a mai rămas vreo picătură, după moş Pintilie... Şi pe urmă să vii încoace.

M-am întors alene şi am privit zugrăveala pridvorului... Erau două cete de ctitori (bărbaţi, femei şi copii), zugrăviţi pe doi pereţi. Dar erau toţi cu ochii scoşi, aşa încît păreau adormiţi sau morţi. Mai sus ceva era zugrăvită legenda Marelui Mucenic Gheorghie. De pe calul lui alb marele mucenic înfigea lancea în balaurul simbolic, iar mai departe două femei, ori doi copii, care se vedeau pînă la piept ieşind din nişte turnuri de cetate, trăgeau de o sfoară, legată de gîtul balaurului. Dar nici lancea eroului creştin, nici sfoara care-l strîngea de gît nu puteau să mai scoată din toropeală pe balaur. Ochii i se închideau, somnul îl dobora.

Unde de fierbinţeală vibrau peste bisericuţa adormită, peste bălăriile moleşite, peste trandafirii spînzuraţi pe zaplaz. Făcui o forţare care mă istovi. Mă ridicai de pe pragul lîngă care zăcea un braţ de fîn cosit şi mă dusei

să privesc în altar, printr-un ciob de geam, potrivit între bîrne. Paianjenii dormeau în rețelele întinse între streașină și trandafiri. Făcui tot chipul să nu deștept pe nici unul. În altar, pace adîncă. Pe sfînta masă : un sfeșnic, o cruce, o carte și sfîntul chivot. Domnul euharistic odihnea odihna-i sfîntă în tronul de împărat.

Am venit înapoi la pragul pridvorului. Capul mi-a căzut pe prag. Și am dormit un ceas de somn necunoscut celor vii, cum n-am mai dormit de atunci niciodată, cum nu voi mai dormi decît după ultima euharistie, la umbra pridvoarelor eterne.

CUPRINS

Lector : GEORGETA PĂSĂRIN
Tehnoredactor : ŞTEFANIA MIHAI

Dat la cules 3.XI.1979. Bun de tipar 13.III.1980. Apărut 1980. Comanda nr. 1 611. Coli de tipar 10.

Comanda nr. 90 678
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Bucureşti, — Piaţa Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România

GALA GALACTION (Grigore Pişculescu) s-a născut la 16 aprilie 1879, în satul Dideşti — Teleorman. A debutat în 1896, cu o schiţă, în paginile **Adevărului ilustrat**. A fost doctor în teologie. Dintre scrierile sale se remarcă volumele de nuvele «**Bisericuţa din Răzoare**», 1914 (premiul Academiei Române), **Clopotele din Mănăstirea Neamţu**, 1916, **Caligraful Terţiu**, 1929; romanele **Roxana** (1930), **Papucii lui Mahmud** (1932), **Doctorul Taifun** (1933), **La răspîntie de veacuri** (1935).

După Eliberare este ales membru al Academiei şi deputat în Marea Adunare Naţională.

A murit la 8 martie 1961, în Bucureşti.

Lei 6,75

EDITURA ION CREANGĂ - BUCUREŞTI